

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Кафедра історії України
Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ім. М.В. Остроградського

ОСВІТА НА ПОЛТАВЩИНІ
В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Збірник статей
до 100-річчя з часу створення
історико-філологічного факультету у Полтаві

Полтава – 2018

УДК 378.4(477.53):93/94(045).....
0-72

Освіта на Полтавщині в історичній ретроспективі: збірник статей (до 100-річчя з часу створення історико-філологічного факультету у Полтаві). – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка; ПОІППО імені М.В. Остроградського, 2018. – 144 с.

Рецензенти:

Кравченко П.А., доктор філософських наук, проф., декан історичного факультету ПНПУ імені В.Г. Короленка

Шаповал Л.І., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ПНПУ імені В.Г. Короленка

У збірнику вміщені наукові статті, нариси про історію окремих загальноосвітніх закладів Полтавщини на основі доповідей, які були виголошені на обласному науково-методичному семінарі вчителів історії «Освіта на Полтавщині в історичній ретроспективі», організованому спільно кафедрою історії України ПНПУ імені В.Г. Короленка та ПОІППО імені М.В. Остроградського 19 квітня 2018 року. Семінар вдруге проводився на базі історичного факультету ПНПУ напередодні відзначення 100-річного ювілею започаткування історичної освіти у Полтаві. До нього також включені статті і спогади випускників історичного факультету різних років, які працюють як на ниві освіти і науки, так і в інших сферах

Редакційна колегія:

Степаненко М.І, доктор філологічних наук, ректор ПНПУ імені В.Г. Короленка
Шевчук С.М., доктор географічних наук, проректор з наукової роботи ПНПУ імені В.Г.Короленка

Волошин Ю.В., доктор історичних наук, професор, ПНПУ імені В.Г.Короленка
Зелюк В.В., кандидат педагогічних наук, ректор ПОІППО імені М.В. Остроградського

Сітарчук Р.А., доктор історичних наук, перший проректор ПНПУ імені В.Г. Короленка

Упорядники:

Бабенко Л.Л., доктор історичних наук, зав. кафедри історії України
Міщенко І.О., ст. викладач кафедри методики змісту освіти, методист відділу гуманітарних та мистецьких дисциплін ПОІППО ім. М. В. Остроградського

Від редакційної колегії:

Автори несуть відповідальність за повноту висвітлення зазначеної теми, системність викладу, достовірність наведених фактів, правильне цитування, написання власних імен тощо.

Друкується за рішенням Ученої ради ПНПУ імені В.Г. Короленка (протокол № 3 від 25 жовтня 2018 р.)

Науково-методичної ради ПОІППО ім. М. В. Остроградського (протокол №5 від 26 листопада 2018 р.)

© ПОІППО, 2018

ЗМІСТ

Від упорядників.....	4
РОЗДІЛ І. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ	6
<i>Коваленко О. В.</i> Ремісничче учнівство в Гетьманщині XVIII СТ.....	6
<i>Сердюк І. О.</i> Грамотні, розбишакуваті та маргіналізовані: спільнота школярів в Гетьманщині XVIII СТ.....	10
<i>Тронько Т. В.</i> Становлення й розвиток жіночої освіти Полтавщини у XIX столітті.....	15
<i>Сергієнко В. В.</i> Атеїстичний складник шкільної освіти повоєнного десятиліття.....	20
<i>Канівець З. М.</i> Організація управління шкільною освітою на Полтавщині впродовж 1950-1970 рр.....	23
<i>Мищенко І. О.</i> Будувати Україну навколо себе.....	30
<i>Водолазська Т. В.</i> Ретроспективний аналіз середовищного підходу в педагогіці.....	38
<i>Королюк С. В.</i> Особливості розбудови соціального партнерства в громадсько-активній школі.....	45
<i>Бабенко Л. Л.</i> Кафедра історії України: становлення і здобутки.....	52
<i>Год Б. В.</i> Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії.....	65
РОЗДІЛ ІІ. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ПОЛТАВЩИНИ: З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ	81
<i>Булава О. Ю.</i> Полтавська загальноосвітня школа № 28 у радянський період.....	81
<i>Гришко В. І., Захарченко М.</i> Становлення освітніх закладів на Полтавщині: Дібрівська загальноосвітня школа (історія і сьогодення).....	84
<i>Міхно С. І.</i> Історія розвитку освіти на території сучасної Малобакайської громади: Малобакайська ЗОШ І – ІІІ ступенів Решетилівської районної ради Полтавської області...86	
<i>Кукленко О. М.</i> Розвиток шкільної освіти в селі Остап'є.....	94
РОЗДІЛ ІІІ. ВИПУСКНИКИ ПРО ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	98
<i>Ревезук В. Я.</i> Моє життя – мить історії.....	98
<i>Демиденко В. О., Демиденко Т. П.</i> «...Мов тулюсь захололою спиною до нагрітої сонцем стіни».....	102
<i>Зелюк В. В.</i> П'ять важливих речей, які дав мені історичний факультет.....	106
<i>Лопата І. І.</i> «Там вимережувалася учительська доля...».....	109
<i>Фісун Е. Г.</i> «Кожен із нас, ... будує свій неповторний всесвіт».....	111
<i>Лахижа М. І.</i> Спогади студента і викладача.....	114
<i>Войналович В. А.</i> Мандрівка у студентську юність.....	119
<i>Якименко М. А.</i> Історичний факультет у моєму житті.....	122
<i>Капустян Г. Т.</i> Перші сходи до великої науки.....	126
<i>Петренко І. М.</i> Незабутні студентські роки (1995-2000 рр.).....	131
<i>Христенко О. Б.</i> Студентські та життєві уроки історії.....	136
<i>Мішин А. В.</i> Моя історія про історичний факультет.....	141

ВІД УПОРЯДНИКІВ

У житті полтавських освітян 2018 рік є важливою віхою. Він ознаменував ще одну поважну ювілейну дату в історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка після відзначення 100-річчя створення останнього як вищого педагогічного навчального закладу в 2014 році. Тепер 100-літній ювілей відзначили історичний та філологічний факультети, створені як єдиний факультет за принципом класичних університетів 6 жовтня 1918 року. Тому не випадково цього року спільний науково-методичний семінар науковців та вчителів історії Полтавської області, який відбувся вже вдруге 19 квітня, присвячувався проблемам розвитку освіти нашого краю. Учасники поділилися результатами своїх наукових пошуків, запропонували цікаві й актуальні теми доповідей і повідомлень. Окремі з них увійшли до цього збірника статей. Відзначення 100-річчя започаткування історичної освіти у нашому краї викликало неабиякий резонанс серед освітянської громади та колишніх випускників різних років, частина яких відгукнулася спогадами про роки навчання на історичному факультеті. Вони також увійшли до цього збірника як данина пошани до своєї Альма-матер.

Виникнення осередку історичної освіти у Полтаві збіглося в часі з Українською революцією, котра розбудила ентузіазм національно-патріотичних сил Полтавщини, активну діяльність місцевої творчої й освітянської інтелігенції, яка згуртувалася навколо місцевої «Просвіти», Полтавського губернського земства і, особливо, Полтавської спілки споживчих товариств. Зростала потреба у відкритті українських шкіл та в підготовці україномовних учителів, створенні підручників і книг. В таких умовах у Полтаві виник історико-філологічний факультет майбутнього університету. Його відкриттю сприяла робота тимчасової Комісії з заснування вищих шкіл і наукових інституцій при Міністерстві народної освіти і мистецтва Української держави, що працювала з 4 липня до 17 вересня 1918 року. Серед її членів був відомий історик, дослідник історії Слобідської України проф. Д.І. Багалій.

Велику підготовчу роботу з організації та кадрового забезпечення майбутнього історико-філологічного факультету провели голова полтавської «Просвіти» й директор Учительського інституту О.А.

Левицький, члени «Просвіти». Зокрема було розроблено Статут і кошторис історико-філологічного факультету та направлено на затвердження в Міністерство освіти Української Держави.

Офіційною датою урочистого відкриття історико-філологічного факультету є 6 жовтня 1918 року. Воно відбулося в міському театрі у Полтаві (приміщення кінотеатру «Колос»). Привітання від гетьмана П. Скоропадського та інших урядовців зачитав полтавський губернський комісар народної освіти В.Н. Андрієвський. Міністерством народної освіти Статут було затверджено 29 жовтня 1918 року. Науково-методичні традиції історичної освіти формувалися завдяки досвідченим педагогам, видатним науковцям, які стояли біля її витоків: Д.І. Багалію, Є.О. Кагарову, М.Д. Сумцову, В.О. Щепотьєву, Н. Ю. Мірзі-Авакянц, В.О. Пархоменку та ін.

У 1921 році історико-філологічний факультет було об'єднано з Інститутом народної освіти, й надалі підготовка вчителів історії зазнавала численних реорганізацій і реформувань. Сьогодні історичний факультет ПНПУ імені В.Г. Короленка готує бакалаврів і магістрів історії та географії для системи освіти, істориків, археологів, філософів, які працюють як на Полтавщині, так і за її межами, а також застосовують набуті знання у різних інших сферах людського буття.

Л.Л. Бабенко

РОЗДІЛ I. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Коваленко Оксана Валентинівна

кандидат історичних наук, доцент, докторант
кафедри історії України ПНПУ імені В.Г. Короленка

РЕМІСНИЧЕ УЧНІВСТВО В ГЕТЬМАНЩИНІ ХVІІІ СТ.

У публікації розглядаються окремі аспекти учнівства в Гетьманщині: процедура вступу до цеху, визволення, віковий діапазон учнів, суми сплат при переході до категорії підмайстри та майстрів, тощо.

Ключові слова: цех, ремесло, Гетьманщина, ХVІІІ століття, учнівство.

В міському соціумі Гетьманщини була присутня значна група населення, яку склали учні ремісників та молоді підмайстри. Ремесло у домодерну добу було спадковим. Майстер, який вступав до цеху, автоматично забезпечував це право своїм дітям, якщо вони наслідували йому у професії. Це обумовлювалося правом. Наприклад, яскраво про це засвідчують записи про вступ до полтавського бондарського цеху від 1753 р., за такою формулою *«Поедналь цехъ полтавский житель Павло Ключникъ цехъ бондарскій и дітямъ своимъ во вечность»*, або *«и его потомство»* [1, арк. 5, 6 зв.].

Решта, бажаючи стати ремісниками мали йти в учнівство. Його тривалість була різною, від 1 до 10 років, при цьому термін абсолютно не залежав ні від фаху, ні від міста проживання. Завершення учнівства фіксувалося в цехових книгах. Воно називалося визволення і відбувалося на загальних зборах: *«при всей братіи»*, *«при всей сходці»* [1, арк. 30]. Хлопець ставав вільним від зобов'язань *«и волно ему где пожелаетъ стати воленъ зостае»* [1, арк. 30-31].

Витримавши всі тяготи кількарічного учнівства, отримавши фах, можна було переходити до наступного щабля цехової ієрархії. В універсалі 1709 р. та в указі полкової канцелярії кобеляцькій старшині від 1745 р., щодо таких зауважувалося: *«а якій хлопець выслужитъ, на колко становилъ, будетъ за млоденца у майстра своего недель дванадцать, майстеръ повиненъ ему дати двадцать шаговъ при отклону»* [2, арк. 1]. Тобто учень ставав молодшим майстром, *«младенцем»*, й за прописаними в учнівській угоді чи певному фондуші умовами мав відпрацювати в цій іпостасі певний термін (до року). В європейських цехах, зокрема, як прослідкувала Елліс Лі Нокс (Ellis Lee Knoks) на прикладі цехів Аугсбурга [3, р. 302], підмайстри не могли працювати за контрактом, адже їхня робота повинна була розглядатися як частина навчання. Кількість, як і учнів, була строго обмежена двома підмайстрами.

Наступним ступенем було звання підмайстра, ремісника, що вже засвоїв основи професії. За словами Костя Василенка, учень при вступі на учнівство вносив до братської скриньки «вступне», виходячи з навчання, платив «визволок», а коли відкривав свою майстерню мав уплатити «опис» [4, с.163].

Плата підмайстру була стандартна й характерна для більшості ремесел — близько п'яти рублів на рік. Підмайстри працювали близько трьох років, а далі витримавши фаховий іспит та сплативши певну суму ставали братчиками — майстрами [5, с.68]. В класичних випадках, зокрема в цехах Західної Європи, підмайстер виготовляв випробувальний виріб (шедевр) для набуття статусу майстра.

Як згадує Василь Балушок, для Лівобережної України лише у двох випадках, які стосуються міст Чернігівщини (це опосередкована згадка в праці Олександра Шафонського) та Полтави, йому зустрілася згадка про урочний виріб [6, с.77-78]. Вона міститься в універсалі 1677 року полтавського полковника Павла Герцика. Отже, серед правил, які мав відбувати посвячуваний була *"мистирія"*: *"О мыстырїи хтобы хотелъ еднаючи в томъ помыненномъ ремеслу зоставать, маеть дать до цеху копъ десять литовской лечбы, уступку до скринкы братерской золотыхъ два; 12 фунтов воску, фунтъ ладану, бочокъ две пива, чотиры гарцы горелкы, цеберъ пыва отъ месца, визволокъ от хлопца цеберъ пыва; 12 грошей до скринки братерской; челяды чотири грошы"*. Василь Балушок висловив сумнів, щодо того, що мистирія була урочним виробом, а не учтом, яку влаштовував посвячений [6, с.78]. До цієї ж думки схилиюся і я, адже розгляд запису вказує на святковий банкет, а не представлення *"шедевр"*.

Вірогідно, для міст Гетьманщини, звичай виготовлення випробувального виробу не поширився, натомість змінився урочистим вступом до цеху, який влаштовував підмайстер, у вигляді бенкету, який в свою чергу, вже в другій половині XVIII столітті змінився простою грошовою сплатою. На це, наприклад, вказують, записи ремісників в книзі "Генерального опису Лівобережної України" міста Переяслава, за стандартною формулою: *"цеху ведом...при висании уплатил [наприклад — О.К.] 1 рубль 40 копеек"* [7]. Василь Балушок називає такі сплати *"штучними грішми"*, які замінили виробництво *«штуки»* [6, с. 78]. Подібну ситуацію простежуємо і на прикладі цехової книги гончарського цеху Дибинців, записи якої про *«визволення підмайстрів»* збереглися за 1743-1756, 1759-1770, 1773-1804 роки [8]. У жодному випадку немає згадки про виготовлення визвольного виробу, проте наявні записи про сплату копий *«за визвілок»* або ж *«за цех»*. Дуже промовистим, як на мене, записом, який показує, як традиційна записна формула підмінила реальний стан речей, є запис 1770-х років: *«Я Грицько Малоревъ оплати копу за цех [останні слова закреслені і вгорі написано — О.К.] сполнилъ зовсем цехъ»* [8, арк.10].

Щодо вікового розподілу учнів, то наприклад у м. Ніжині, він коливався у межах 5-19 років. Найбільше ж було 10-15 річних. Вік полтавських учнів коливався в межах 8-15 років [9, с. 110]. У Стародубі більшість (82%) були віком 12-14 років [10, с. 199]. Натомість віковий діапазон учнів ремісників м. Переяслава коливається в межах 13-25 років із переважанням 13-18-річних [11, с.59]. Найменші учні – 5-6-річні діти, які звісно мало ще чого могли реально вчитися у фахові, але у більшості, їх в родині майстра було лише по одному. Вірогідно, вони в силу різних обставин потрапили в родину *«на пропитаніє»*. Наймолодші учні вели інший спосіб життя ніж підлітки і молоді чоловіки.

Дитина ставши в науку одразу потрапляла у дуже жорсткі рамки. Бо її життя чітко регламентувалося. Ці записи, дуже малочисельні, але вони дають чітке уявлення про характер поведінки, який вимагався – *«слухняність»*: *«к мастерству быть прилежным, а не лениться»*, взявши до київського ткацького цеху Іова Лося застерігли що він *«должен у хозяина годовое время жить спокойно, удалится от худых поступков, не пьянствовать из дому хозяина без спроса никуда не ходит в быть послушным»*, тощо [12, арк. 12]. Всі вони показують, що учень має коритися майстру. Як майстер кориться цеховим правилам, а дитина – батькові. При цьому зауважу, що кількість таких строгих приписів про послушення збільшується до початку ХІХ ст.

Коло спілкування було обмежене членами родини майстра – його родичами, робітниками, хто ще проживав у домогосподарстві. Хоча інколи воно розширювалося – збори братчиків, ярмарки, торги, тощо. І побіжно зауважу, що поширений інститут приймацтва, коли підмайстри одружувалися на доньках майстрів. міг бути викликаний не лише меркантильним інтересом – вступу до цеху, але й дещо обмеженим колом спілкування. Цей сюжет обіграв і Григорій Квітка-Основ'яненко, приписуючи майстрові свитника Василя бажання взяти його у зяті: *«кажуть, що його хазяїн та хоче його у прийма взяти, а дочка красива, та й красива і дуже багата»* [13, с.31].

Звісно, це могло викликати втечі. Характеризуючи дитячу працю Ігор Сердюк описує втечі із учнівства в Гетьманщині, зауваживши, що вони мають природний характер, адже дитина була змушена тривалий час перебувати в одному місці [14, с.327]. Проте, втеча не завжди означала безповоротність та шлях у злочинство. Адже існувала можливість повернутися, сплативши певну суму.

В полковницьких універсалах цехам проблем втеч також обумовлювалася та декларувалося право на безумовне повернення учня до майстра, якщо його буде знайдено. Наприклад, в підтверджуючому універсалі полтавського полковника Івана Черняка від 1709 р. шевцям м. Кобеляк зазначалося: *«хлопецъ якъ втечетъ от майстра, где его мастеръ найдетъ,*

волно взяти и на чомъ шкодоватиметъ, тое долженъ отслужити, или на чомъ его, своего майстра, уеднаетъ» [2, арк.2].

Отже, дитина, молода людина, віддана до навчання, знала своє місце у просторі і часі, становище в містечку, відчувала себе приналежним до цеху, бо ще не будучи повноправним майстром, вона вже через майстра відчувала себе приналежним до корпорації. І це не могло не впливати на особу, її поведінку, визначаючи як індивідуальні так і спільні риси цілої групи міського населення – хлопчачої молодіжної ремісничої верстви, яка здобувала ремісничу освіту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Ф. І: Олександра Лазаревського. – Спр. 260. – 31 арк.
2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Ф. II: Історичні матеріали. – Спр. 27650. – 1 арк..
3. Knox Ellis Lee The guilds of early modern Augsburg: a study in urban institutions. Doctoral Dissertations. University of Massachuseas Amherst, 1984. – 349 p.
4. Василенко К. Остатки братствъ и цеховъ въ Полтавщине // Киевская старина. — 1885. — №9: сентябрь. — С. 159-171.
5. Історія Києва / ред. Ю.Ю. Кондуфор. — К.: Наукова думка., 1983. — Т. 2: Киев периода позднего феодализма и капитализма. — 462 с.
6. Балушок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників / Василь Балушок. — К. : Наукова думка, 1993. — 120 с.
7. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. — Ф. 57 : Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр. — Оп.1. — Кн. 278. — 303 арк.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Ф. І: Олександра Лазаревського. – Спр. 2198. – 18 арк.
9. Коваленко О. Гончарські родини Полтави XVIII ст. // Краєзнавство. – К.: Вид-во "Телесик", 2010. – Ч. 3-4. – С. 109-113.
10. Сердюк І. Полкових городов обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. – Полтава : Асмі, 2011. – 304 с.
11. Коваленко О. Ремісники Переяслава у XVIII ст. / Оксана Коваленко // Полтавські історичні студії : ювілейний збірник на пошану Віктора Ревегука. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. – С. 51-60.
12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Ф. І: Олександра Лазаревського. – Спр.261. – 35 арк.
13. Квітка Основ'яненко Г. Маруся // Прозові твори. — К.: Наукова думка, 1981. – Т. 3. – С.20-40.
14. Сердюк І. Маленький дорослий: Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII ст. – К.: К.І.С., 2018. – 454 с.

Сердюк Ігор Олександрович

доктор історичних наук, доцент кафедри
історії України ПНПУ імені В.Г. Короленка

ГРАМОТНІ, РОЗБИШАКУВАТІ ТА МАРГІНАЛІЗОВАНІ: СПІЛЬНОТА ШКОЛЯРІВ В ГЕТЬМАНЩИНІ XVIII СТ

У статті досліджується спільнота школярів, котра населенням Гетьманщини сприймалася як «інші». Жебракування як основний спосіб заробітку на життя було підставою для маргіналізації школярів. Також їх сприймали як мандрівну, схильну до злочинів верству. Життєві стратегії таких школярів орієнтувалися на отримання місця в церковному причеті, також школа ставала прихистком для сиріт. Школярі засвоювали основи церковної грамоти – знання молитов, організації літургії тощо.

Ключові слова: Гетьманщина, жебрак, іншування, історія дитинства, школа, школяр

The article deals with the microgroup of schoolchildren, which the society of Hetmanschyna was perceived as "other". Being at school, begging as a way of earning a living was the basis for the marginalization of schoolchildren, perceiving them as a wandering, prone to crime layers. Some of the children were forced to seek refuge in schools as a result of orphans. The life strategies of others focused on getting a place in the church, thus the school gave birth to church literacy - knowledge of prayers, organization of the liturgy, etc.

Keywords: Hetmanschyna, beggar, education, history of childhood, school, schoolboy

Школярі в суспільстві Гетьманщинини мусять асоціюватися із особами, котрі здобувають освіту в сучасному її розумінні. Саму тогочасну школу теж не можна ототожнювати з приміщенням для навчання, в сучасному розумінні. Тим не менше ряд досліджень, переважно історико-педагогічного характеру, сформували досить стійкий, але хибний стереотипний образ козацької школи, функціонування якого стало об'єктом історіографічних досліджень[10]. Тут також має місце перенесення реалій XIX ст. на більш давні часи. Необхідно враховувати, що традиція XVIII ст. була перервана указом 1771 р., котрий формально скасував поняття «школярі» як таке [12, с. 78]. Стосовно ж школи в козацькій Україні, то дослідник XIX ст. Ю. Крижановський описав її як хату, в котрій жила родина дячка, а також «школьники», котрі перебували при церкві, вивчали церковну грамоту й сподівалися посісти якесь місце у складі церковного причету[7, с. 398–399]. У Генеральному описі Лівобережної України 1765–1769 рр. такі приміщення описані доволі лаконічно, наприклад, при ніжинській церкві Петра і Павла була: «школа деревянная с сеньми и чуланом»[15, арк. 203зв.–204]. Опис

вказує на звичайну трикамерну будівлю з однією жилою кімнатою. Джерело не фіксує їх наявності при кожній церкві. Наприклад, у Полтаві згадана лише одна школа[2, с. 110–112], а от у Стародубі – шість[15]. Необхідно зауважити, що і школярі фігурують не в кожній із них. Наприклад, у двох ніжинських школах їх не знаходимо: в одній з них жив дячок і 5 псаломщиків[13, арк. 105зв.], а в іншій – 4 причетники[13, арк. 42зв.-43]. У двох школах Переяслава теж значилися лише церковнослужителі[14, арк. 90зв.-91, 157зв.-158], один «школьник» записаний у школі при церкві Успіння Пресвятої Богородиці [14, арк. 10зв.-11]. У кожній з шести шкіл Стародуба, крім церковнослужителів, проживали школярі. Це були 14 хлопців віком від 8 до 17 років. Половина з них були віком 14–17 років, найбільше було 14-річних (3 хлопці). Більшість школярів жили при школі вже згаданої церкви Петра і Павла[15].

Відсутність школярів в описі одного міста і наявність в іншому свідчить про невизначеність і неусталеність цієї категорії, котру по-різному (не)використовували укладачі перепису в різних полках. Дана проблема ускладнюється різноманіттям дефініцій. Непевним та розмитим видається й коло занять, з котрими пов'язують осіб позначених вказаними маркерами. Найперше це вивчення церковної грамоти, навчання інших, допомога під час богослужінь. Конкретні випадки істотно розширюють це коло до виконання різних забаганок священика. Так, у 1742 р. під Іосиф Данилов з містечка Срібне Прилуцького полку, щоб сховати від своїх прихожан вагітну від нього наймичку Пріську, вислав її з двору разом зі шпитальним дідом Петром. Потім священик подумав, що діда з дівчиною піших можуть наздогнати «возомъ придавъ ей хлопца школного Гаврилца»[5, с. 300–301].

Окреслений речей сьогодні провокує дискусію довкола бачення розглядуваної мікрогрупи. Так, на думку Максима Яременка маркер «школьник» застосовували до: «тих юнаків/чоловіків, які жили по школах, а отже – були сиротами чи не немісцевими, ба більше – не обов'язково задля навчання чи з метою поповнити місцевий клір»[19, с. 326]. З цією тезою можна погодитись, з тим застереженням, що школярі могли бути вихідцями з різних місць, у тому числі й місцевими. Також вони не обов'язково мусили бути сиротами. Наприклад, за даними Генерального опису, в одній із стародубських шкіл при церкві Сходження Святого Духу мешкали 14-річний Іван – син стародубського міщанина і 15-річний Тимофій – син паламаря одного з полкових сіл[15, арк.442зв.-443]. Така ж різниця в місцях народження, становій приналежності в інших школярів змушує думати про відмінні життєві стратегії і ситуації і підстави потрапляння у школи (в цьому ми пересвідчимося нижче). Попри таку диференціацію учасників мікрогрупи об'єднував маркер «нищие» і те, що вони жили з милостині[15, арк. 204]. Це відокремлювало когарту школярів від церковного причету. Отримання пожертв церковниками сприймалося як нормальне явище, а жебракування школярів, як щось негативне. Воно було одним із тих

чинників, котрі формували в суспільстві сприймання цієї спільноти як маргінальної[19, с. 328]. Більше того, перебування у школі в дитинстві могло стати підставою для кпинів вже в дорослому віці. Барвистою ілюстрацією цього є рядки листа «від полтавців» до Петрика Іваненка від 1692 р.: «кто тебе одного щенюка поставилъ начальника и опекуна надъ нами, же убиваешся и пѣклуешся о наше житте? А ты и самъ нищимъ, бѣднимъ и худороднимъ будучи, ничого и собѣ доброго справити не можешъ. Всѣ мы знаемъ, же батко твой жебрак есть, въ городѣ нашему Полтавѣ въ шпиталѣ мешкалъ; а ты, въ школѣ mezi нищими валяючися и по подѣ окнами нашими ходячи, крушками викормился...».[8, с. 113–114]. Ця ситуація (або якісь її епізоди) могла бути вигадана Величком, але й в такому разі літописець відобразив суспільні уявлення про школярів, як жебраків та маргіналів. Тому, попри свій політичний підтекст, лист вписується в загальну канву опису школярського життя як бідного та голодного. Так, про це з гумором від імені перших осіб йдеться одній з інтермедій XVIII ст.: «Доволствуем же зело, что и хлеба ни куса, все, ходячи по школе, справляем труса»[3, с. 134]. Бідність змушувала школярів не тільки жебрати, а й красти, іноді, навіть, і в «своїх»[19, с. 329]. 13-річний Пантелеймон Нечипоренко – школяр Преображенської церкви містечка Носівка у 1785 р. цупив гроші зі своєї церкви, щоб купити собі чоботи[18, с. 136]. Показово, що у своєму спеціальному вірші «О школярахъ дрова крадущихъ и о школѣ» Климентій Зіновійв пише не стільки про саму школу, а про те, що її мешканці змушені красти дрова, бо не мають змоги їх дістати інакше. Прикметно, що в цьому священик не вбачає нічого поганого, виправдовуючи необхідністю та козацьким звичаєм[6, с. 192].

Зіновійв міг бути таким поблажливим тому, що багато мандрував, і міг мати зупинятися саме у школах. Власне, він про це так і пише: «Бо мовя(т) школа всяки(м) странны(мъ) до(м) е(ст) волны(и)...»[6, с. 192]. Цитовані рядки показують, що когорта школярів під своєю умовною назвою могла включати різних осіб, як тих хто прислужував при церкві, так і мандрівний елемент. При своїй внутрішній еkleктичності для зовнішнього спостерігача вона уявлялася однаково схильною до гультяйства, крадіжок, аморальної поведінки. Важливо, що таке бачення подибуємо як на рівні просвітницької риторики[11, с. 304], так і бачення простолюду. Більше того, його висловлювали й місцеві священики. Коли ієрей Кирило Мечиславський у 1766 р. згвалтував свою наймичку, то радив своїй жертві пояснювати вагітність тим, що «з москалями или з школярами плотской грѣх имела и то того забременѣла»[4, арк. 1–1зв.].

Навіть школярі досить знатного походження, із хорошими життєвими перспективами не уникали гультяйства та проблем. Показовою у цьому відношенні є біографія сотникового сина Іллі Турчиновського. Вона є прикладом життя тих школярів, котрі навчалися церковній грамоті й були

одним із джерел поповнення кола церковнослужителів. У майбутньому вони могли стати причетниками, псаломниками, паламарями, дяками[1, с. 552–557]. Про таку функцію шкіл і відповідні стратегії школярів згадують дослідники, які вказують, що серед традиційних учнів дяківської науки були сироти, каліки й переростки, які одночасно співали на крилосі[8, с. 441; 20, с. 218–220; 21, с. 122–138].

Школа могла виконати роль соціального ліфта, принаймні так сталося в житті Івана Тарасевича, котрий за всяку ціну намагався посісти священство й у 1771 р. писав слізливі листи Переяславському єпископові Іову Базилевичу. З них ми дізнаємось, що батько Тарасевича народився десь у Ніжинському полку й малолітнім сиротою прийшов до однієї зі шкіл Переяслава, де вивчився грамоті й став дячком. Далі доля закинула його до села В'юнище Трахтемирівської сотні. Там він одружився й помер, залишивши дружину та чотирирічного сина Івана, котрий «в весьма малых лѣтах оставшись и при матки воскормившись там же в селе живя при школѣ русской грамоты совершенно обучился»[17, арк. 1]. Іван зміг отримати протекцію єпископа Гервасія і продовжити навчання у Переяславській семінарії, у якій навчався з 1758 по 1766 р., закінчивши школу риторики. Схоже, що для отримання бажаної посади Тарасевич все ж був занадто худорідним. Отримавши атестат, він просив єпископа «о принятии в экономическую контору для услужения и приобучения к писменным дѣлам», однак був відправлений прикажчиком у борщівський кафедральний монастир. Там прослужив три роки й у 1770 р. таки перевівся писарем в економічну контору[17]. Наступного року Тарасевич почав просити «нового» єпископа Базилевича про священство і надання парафії Борисоглібської церкви Переяслава. Він отримав відмову і пораду шукати інше вакантне місце. Зрештою, після тривалих листувань і прохань Тарасевич посів один із приходів золотоніської протопопії.

Зазначені приклади засвідчують наскільки неоднозначним явищем була школа в Гетьманщині і наскільки цікавою є когорта тих, кого називали школярами. Відносна грамотність цієї групи поєднувалася з маргіналізованістю, її учасниками могли бути як безрідні сироти, так і діти забезпечених людей, їхнє перебування у школі визначалося різними стратегіями і мотиваціями, від необхідності отримати опіку, до вивчення грамоти і подальшого посідання церковних посад.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Автобіографія Іллі Турчиновського – священника і намісника Березанського // Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.). 3-тє вид., доповнене. – К.: „Вища школа”, 1967. – С. 552–557.
2. Волошин Ю. Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст. – Київ: К.І.С., 2016. – 356 с.

3. Грицай М. С. Українська драматургія XVII–XVIII ст. – К.: „Вища школа”, 1974. – 198 с.
4. Державний архів Полтавської області. – Ф. 801. – Оп. 1.– Спр. 136. – 7 арк.
5. Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / [упоряд. В. А. Передрієнко]. – К.: „Наукова думка”, 1976. – 415 с.
6. Зіновійв К. Вірші. Приповісті посполиті / упоряд; І. Чепіга, В. Колосова. – К.: „Наукова думка”, 1971. – 391 с.
7. Крыжановский Е. Очерки быта южнорусского сельского духовенства в XVIII в. // Крыжановский Е. Собрание починений. – Т.1.– К.: Тип. Кульженко, 1890. – С. 391–439.
8. Левицький О. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII в. – К.: Изд. ред. жур. «Киевская старина», 1902. – 313 с.
9. Лѣтопись событій въ Югозападной Россіи в XVII-мъ вѣкѣ. Составилъ Самоилъ Величко, бывшій канцеляристъ канцеляріи войска запорожскаго, 1720. Томъ третій. К.: Въ тип. Іосифа Вальнера, 1855. – 568 с.
10. Маслійчук В. Грамотність та рівень освіти на Лівобережній Україні XVII-XVIII ст.: творення історіографічного стереотипу // Київська академія. – 2009. – Вип. 7. – С. 73–86.
11. Миллер Д. Голштинские наборы в Малороссии // Киевская старина. – 1882. – №9. – С. 304.
12. Романова О. «А се церковніи люди...». Склад церковних причтів у Київській митрополії (на прикладі Ніжинської протопопії 1740 р.) // Соціум. – 2013. – Вип. 10. С. 78. С. 51-96.
13. Центральний державний історичний архів України у м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 39.
14. ЦДІАК України. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 278.
15. ЦДІАК України. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 148а.
16. ЦДІАК України. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 341.
17. ЦДІАК України. – Ф. 990. Оп. 1. – Спр. 775.
18. Шандра В. Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII– середина XIX ст.). – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2011. – 265 с.
19. Яременко М. «Академіки» та Академія. Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. – Харків: Акта, 2014. – 531 с.
20. Яременко М. Навчатися чи не навчатися? До питання про «освітні стратегії» посполитих Гетьманщини XVIII ст. та пов’язану з ними соціальну мобільність // Соціум. – 2008. – Вип. 8. – С. 218–220.
21. Яременко М. Ціна дяківської науки. // Київська академія. – Вип. 8. – К., 2010. – С. 122–138.

Тронько Тетяна Володимирівна

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та методики викладання історії
ПНПУ імені В.Г. Короленка

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ ПОЛТАВЩИНИ У ХІХ СТОЛІТТІ

У статті йдеться про стан жіночої освіти в Полтавській губернії у ХІХ ст. Розкриваються форми державної опіки жіночої освіти, спроби її реформування. Акцентується увага на досягненнях охоплення дівчаток освітніми закладами, поступовому руйнуванні становості освіти. Охарактеризована діяльність створених училищ, гімназій та інших закладів.

Ключові слова: освіта, жіноча освіта, Полтавський інститут шляхетних панянок, Полтавське єпархіальне училище, Полтавська губернія

На початок ХІХ століття цілісної державної системи жіночої освіти в Російській імперії не існувало. За умов недостатньої кількості державних шкіл основним засобом отримання освіти для дівчат було навчання за допомогою домашніх вчительок, наставниць, гувернанток та у приватних пансіонах. Згодом почали засновуватися жіночі навчальні заклади, підвідомчі різним імперським інституціям.

Полтавщина в галузі жіночої освіти мала неабиякі досягнення. Не в кожній губернії колишньої Російської імперії діяли навчальні заклади всіх трьох відомств, які опікувалися розвитком середньої освіти жіноцтва – Відомства установ імператриці Марії, міністерства народної освіти та Святійшого Синоду. Крім того, полтавські жіночі середньоосвітні навчальні заклади належали до найстаріших в Російській імперії і в Україні. Так, інститут шляхетних панянок був шостим в імперії і другим, після харківського, в Україні (усі попередні діяли у Петербурзі та Москві). А Полтавська Маріїнська гімназія була однією з найстаріших серед міністерських закладів імперії. З поміж губерній Київського навчального округу Полтавська відзначалася і кількісними показниками розвитку жіночих навчальних закладів. Так у 1851 році тут було 9 приватних жіночих пансіонів (у Київській губ. – 3) [10, оп.17, спр.321], у 1861 році – відповідно 12 і 9 [10, оп.28, спр.32]. У 1897 році на Полтавщині діяло 5 гімназій – Полтавська (заснована 1860 року), Кременчуцька (1876 р.), Лубенська (1878 р.), Прилуцька (1882 р.), Роменська (1870 р.) та 5 прогімназій – Золотоніська (1873 р.), Зіньківська (1874 р.), Кобеляцька (1871 р.), Переяславська (1873 р.), Хорольська (1876 р.).

Заснування полтавського інституту шляхетних панянок – найстарішого закладу для середньої освіти жінок на Полтавщині – відноситься до 1818 року. Спочатку він утримувався на кошти місцевих дворян, а з 1828 року став урядовим, отримавши свій штат та окреме положення – статутний документ [4, с. 44, 47]. Заклад призначався для закритого виховання доньок вельможних батьків. Їм мали дати «пристойну дворянству освіту», але не виходячи за межі потрібних для жінок знань – «освіта добрих дружин і корисних матерів сімейств».

У шістдесяті роки XIX ст. ідею закритого виховання дітей визнали хибною. Рада Полтавського інституту підкреслювала, що родинні почуття зможуть запобігти душевній відчуженості, притаманної багатьом інституткам [7, с. 309, 321-323]. А наприкінці 1869 року начальниця закладу на прохання батьків порушила клопотання про відпустки на Різдво і Пасху [6, с. 335, 486-487]. На початку 1880-их років керівництво інституту доводило доцільність канікул і для старшокласниць (раніше затвержені правила на них не поширювалися), а також можливість перебування місцевих дівчат у колі сім'ї у вихідні дні [3, с. 167].

Руйнування закритого характеру виховання відбувалося й іншим шляхом – через відкриття інститутів для напівпансіонерок і прихожих учениць. Останніх за циркуляром від 29 жовтня 1881 року мало бути не більше ніж 5% від загального штату вихованок [7, с. 65], що для Полтавського інституту становило 10 осіб. Але в 1898 році місцеве дворянство звернулося у Петербург із проханням збільшити їх кількість до 100 або ж відкрити при закладі паралельні класи [3, с. 152], оскільки наявних місць для освіти дівчат не вистачало.

У другій половині XIX ст. у стіни інститутів допустили на навчання купецьких доньок чим порушили сувору становість цих перших осередків жіночої освіти. Однак і надалі вони залишалися переважно дворянсько-становими закладами. Так, на початку XX ст. у Полтавському інституті близько 94% учениць (210 із 224) походили саме з дворянства [9, с. 83].

Для освіти доньок священно- і церковнослужителів 17 жовтня 1868 року у Полтаві відкрили єпархіальне жіноче училище [1, с. 48-58]. Уперше думка про його створення виникла ще у 1850 році. Але тоді сподівання на надходження благодійних внесків на його заснування виявилися марними. Згодом приклад створених в інших губерніях училищ, зростання в 1860-их роках загального інтересу до освітньої галузі надихнули полтавського преосвященного Іоанна більш рішуче взятися за фундацію закладу.

В основу діяльності училища поклали статут, складений ректором Полтавської семінарії, протоієреєм Гаврилковим й інспектором того ж закладу, протоієреєм Ісаєнком. За визнанням сучасника, справа навчання в цьому документі ставилася не найкращим чином. Але багато зусиль

докладалося до виховання в суворо визначеному напрямі. Адже в майбутньому дівчата мали стати справжніми християнками, гідними дружинами священників, добрими матерями своїх дітей, розпорядливими господарками, помічницями своїх чоловіків на всіх шляхах життя [1, 4-10, с. 37].

За загальноімперським статутом єпархіальних жіночих училищ, схваленим 20 вересня 1868 року, заклади мали складатися з шести класів. У Полтавському училищі з 1877/78 навчального року через великий вплив учениць почали відкривати паралельні відділення [1, с. 80]. А щоб охопити навчанням ще більше бажаючих, три молодших класи розмістили при жіночих монастирях Полтавської єпархії. Втім, відсутність в них достатньо кваліфікованих педагогів позначилася на рівні знань вихованок, що підривало авторитет єпархіального училища в цілому. А тому з 1886/1887 навчального року поступово почали відновлювати раніше закриті класи в самому училищі [1, с. 82-85].

Переважаюча більшість учениць єпархіального училища, як того і вимагав статут, належала до духовного стану. Але впродовж 1868 – 1898 років спостерігається поступове зменшення частки цих дівчат разом із збільшенням питомої ваги представниць світських станів. Останні, як правило, були своєкоштовими ученицями [1, додатки].

Гімназичну освіту дівчата Полтавщини могли здобути у Кременчуцькій, Лубенській Олександрійській, Переяславській, Полтавській Маріїнській, Прилуцькій та Роменській гімназіях. Кожен заклад має свою історію заснування. Одні, такі як Полтавська, Кременчуцька та Роменська, були започатковані як жіночі училища і поступово “доросли” до гімназії. Інші – Переяславська, Прилуцька – сформувалися на базі прогімназій. А Лубенська одразу створювалася як гімназія.

Із 1860 року розпочала свою історію Полтавська Маріїнська жіноча гімназія, підвідомча міністерству народної освіти. Діяльність її з самого початку ґрунтувалася на відкритому характері утримання учениць та на всестановому підході до комплектування їх складу. Заснування закладу пов'язано з благодійністю місцевої громадськості. Викладачі чоловічої гімназії, кадетського корпусу, повітового училища та декілька місцевих дам погодилися впродовж першого повного курсу навчання у проєктованому закладі працювати безоплатно. Для забезпечення майбутнього закладу його фундатори віднайшли такі засоби, як видання літератури, організація спектаклів, концертів, лотереї, читання публічних лекцій із різних питань та збір коштів за підпискою [5, с. 58-60]. Все це дало змогу зібрати 1 тис. крб., а економія коштів від безоплатної роботи викладачів на 1866 рік склала 22 тис. крб. [10, оп. 33, спр. 1, арк. 258].

До училища зарахували 206 учениць. Їх мали навчати 56 учителів і

37 класних дам [5, с. 60, 66-67]. Такий великий склад педколективу пояснювався тим, що кожен викладач, маючи інше основне місце роботи, в училищі міг провести щонайбільше три дармових уроки. З 1866 року училище відмовилося від безоплатної праці викладачів, що скоротило кількість учителів до 21. Але основним місцем їх роботи й надалі залишалися інші освітні заклади Полтави (військова гімназія, чоловіча гімназія, духовна семінарія, повітове училище, інститут шляхетних панянок) [10, оп. 33, спр. 1, арк. 258].

На кінець XIX ст. найбільшу кількість учениць серед полтавських міністерських закладів мали найстаріші гімназії – Кременчуцька, Полтавська Маріїнська та Роменська. Вони склалися з семи основних, семи паралельних класів, одного підготовчого та одного восьмого додаткового (педагогічного) класу. Річний бюджет гімназій значною мірою складався з плати за навчання, отже, залежав від кількості учениць у закладі. Нескладні математичні розрахунки дозволяють встановити, що найдорожче обходилося навчання дівчат у Полтавській Маріїнській гімназії – 64 руб. 50 коп., найдешевше – у Роменській гімназії – 46 руб. 16 коп. Можемо констатувати, що матеріальне становище полтавських гімназій для дівчат було більш-менш стабільним, що дозволило їм усім розміщуватися у власних будівлях [8, с. 242 – 245].

Фінансова допомога, яку отримували гімназії та прогімназії від міністерства народної освіти, не задовольняла усі потреби закладів. Благодійність і надалі залишалася одним із джерел їх існування. У 70–90-их роках XIX ст. поширилась адресна допомога ученицям із незаможних родин. Вона надавалась або через спеціально створені товариства взаємодопомоги, або через призначення іменних стипендій. Наприклад, при Полтавській жіночій гімназії існували стипендії імені міського голови О.М.Абази, дійсного статського радника М.А.Белухи-Кохановського, колезького асесора І.Д.Стефановича та інших. У 1885/1886 навчальному році серед 554 вихованок гімназії навчання 124 (22,4% усіх учениць) оплачувалося не батьками, а за рахунок земства, міської думи, товариства взаємодопомоги, стипендій тощо [10, оп. 87, спр. 6756, арк. 85-86].

Упродовж 1880-их років спостерігалася демократизація соціального складу вихованок полтавської жіночої гімназії, а саме: зменшувалася частка учениць із привілейованих станів (з 72% у 1880/1881 навчальному році до 58,5% у 1889/1890 навчальному році) і водночас зростала кількість дівчат із міських станів (відповідно 22,4% і 29%) та селянства (відповідно 2% і 3,6%) [4, с. 23-24; 2, відомість № 2].

Таким чином, становлення власне жіночої середньої освіти на Полтавщині припадає на XIX століття. На теренах краю для освіти дівчат існували різні навчальні заклади. До середини XIX ст. виховання й освіта в них здійснювалися на засадах закритості та становості. В епоху Великих

реформ ситуація почала кардинально змінюватися. Нові принципи – відкритість і всестановість – проникали у старі навчальні заклади, а також закладалися в основу шкіл нового типу, що відображали зміни в суспільно-політичному житті Російської імперії.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Двадцятипятилетие Полтавского епархиального женского училища (Материалы для истории училища). – Полтава, 1894. – 271 с., табл.
 2. Женские гимназии и прогимназии // Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1889 г. – К., 1890. – 17 с.+ 76 с.
 3. Мазанов П. Полтавский институт благородных девиц. 1818 – 1898. Архивные оправки. / П. Мазанов. – Полтава, 1899. – 324 с.
 4. Отчет о состоянии Мариинской Полтавской женской гимназии за 1880/81 учебный год. – Полтава, 1881. – 35 с.
 5. Отчет о состоянии Полтавского женского училища первого разряда за 1861 учебный год. // Основа. – 1862. – № 2. – С.58-71.
 6. Пятидесятилетие Четвертого отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии. 1828 – 1878. (Хроника ведомства учреждений императрицы Марии, состоящих под непосредственным Их Императорских Величеств покровительством). / Сост. И.Селезнев. – СПб, 1878. – 607с.
 7. Устав женских учебных заведений ведомства учреждений императрицы Марии, высочайше утвержденный 30 августа 1855 г. с последующими дополнениями, изменениями, циркулярными распоряжениями и предписаниями по 1 января 1884 г. – СПб., 1884. – 346 с.
 8. Учебные заведения ведомства Министерства народного просвещения. Справочная книга, составленная по официальным сведениям к 1 января 1905 г. – СПб., 1907. – 682с.
 9. Учебные заведения ведомства учреждений императрицы Марии. Краткий очерк. – СПб., 1906. – 477 с.
- Центральний державний історичний архів України (м.Київ). – Ф. 707.

Сергієнко Вікторія Володимирівна
аспірантка кафедри історії України
ПНПУ імені В.Г. Короленка

АТЕЇСТИЧНИЙ СКЛАДНИК ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПОВОЄННОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ

Авторка статті аналізує державну політику радянської влади в галузі освіти в Україні у повоєнні роки. Передусім акцентується увага на антирелігійному вихованні у системі шкільної освіти. Розкриваються та характеризуються форми атеїстичної пропаганди серед учнів, залучення вчителів до лекційної діяльності

Ключові слова: школа, атеїзм, атеїстична пропаганда, лекійна робота, учнівські атеїстичні гуртки

Суспільні процеси, що відбуваються в Україні, утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей загострюють інтерес до проблем духовного світу людини, її світоглядних орієнтацій і переконань. Ці компоненти є важливим елементом успішного функціонування демократичного громадянського суспільства. Однак, враховуючи історичний досвід існування радянської влади, констатуємо процес боротьби з релігією та церквою, а також перетворення атеїзму на один з головних складників комуністичного світогляду.

Радянська влада, формально визнаючи засади відокремлення церкви від держави і школи від церкви, свободу релігійних культів і водночас свободу антирелігійної пропаганди, насправді дотримувалась курсу на обмеження релігійного життя в усіх сферах, зокрема й освіти.

Метою даної публікації є дослідження державно-релігійної політики, атеїстичної пропаганди, а також формування науково-матеріалістичному світогляду учнів в ідеологічному процесі виховання в повоєнне десятиліття.

У період після закінчення війни діяли два документи, які юридично закріплювали основи стандарту загальної освіти – Статут радянської політехнічної школи в редакції 1934 року та Кримінальний кодекс зі змінами на 1 липня 1950 року. Продовжувала діяти юридична норма, яка карала за викладання «малолітнім та неповнолітнім релігійних віровчень в державних або приватних навчальних закладах та школах», тобто саме по собі отримання в будь-якій формі релігійної освіти знаходилося під правовою забороною. Остаточо зникне дана норма з радянського кримінального права лише на початку 1960-х років. Статут радянської політехнічної школи у цьому напрямку рухається значно далі: «Забороняється і переслідується в кримінальному порядку викладання будь-якого віровчення, а також

виконання обрядів культу і всякі різні форми релігійного впливу на підростаюче покоління. Початкова та середня школа забезпечує антирелігійне виховання учнів і будує навчальну та освітню роботу на основі ведення активної боротьби з релігією та її впливом на учнів і доросле населення» [2, с. 92-93].

Справжнє ставлення комуністичної партії, а відтак і органів влади до релігійних організацій також було висловлене в «Закритому листі ЦК КП(б)У з питань релігії» від 27 березня 1945 року, розісланому партійним організаціям республіки. Застерігаючи від втручання у внутрішньо церковні справи та підкреслюючи, що питання свободи сумління гарантовані Конституцією, лист разом з тим акцентував: «Наша партія і уряд не змінювали свого ставлення до релігії та церкви, а в ході Вітчизняної війни церква змінила свою позицію щодо радянської держави, і оскільки церква у своїй діяльності ставить за мету допомагати нашому народові в боротьбі за остаточний розгром гітлерівської Німеччини, тож і радянська громадськість, радянська держава по суті оцінюють цей бік діяльності церкви. Але ми, комуністи, ні на хвилину не повинні забувати, що ідеологія церкви суперечить нашому науковому марксистсько-ленінському світогляду, що вона глибоко реакційна і зрештою повинна бути подолана. Тому у своїй повсякденній діяльності ми повинні неухильно вести боротьбу проти ідеалістичної та містичної ідеології церкви, проти її реакційної діяльності» [2, с. 92].

Важливе місце у процесі атеїстичної боротьби відводилося роботі з дітьми та молоддю. Ця місія покладалася на вчителів шкіл, особливо на периферії. Вони були зобов'язанні виховувати атеїстичні переконання, забороняти учням відвідувати богослужіння у церкві, погрожуючи виключенням із школи, не дозволяли носити натільні хрестики, навіть публічно зривали їх.

Завдання школи для виховання молоді в атеїстичному дусі полягала в організуванні лекцій та бесід науково-атеїстичної тематики для учнів та їх батьків. В областях вели ще й методичну роботу з покращення атеїстичного виховання підростаючого покоління. Також періодично проводилися семінари з вивчення практичних питань науково-атеїстичного виховання школярів. У будинках піонерів організовували гуртки «Юний атеїст», а в школах – семінари з вивчення питань наукового атеїзму [3, с. 79, 93].

Яскравим прикладом такої роботи були антирелігійні вечори, які організовували вчителі. Досить часто до участі в таких заходах долучалися й самі учні. Наприклад, учні Херсонської середньої школи № 6 (члени хімічного гуртка), разом з вчителькою Г.О. Марківською відвідали Киндійську середню школу Херсонського району. Вони зробили доповідь «Релігія – гальмо для науки», супроводжуючи її великою кількістю цікавих хімічних дослідів, що розвінчували релігійні забобони. Загалом, присутні на вечорі 70

старшокласників Киндійської середньої школи, захоплено стежили за дослідями та виявили бажання підготувати подібний антирелігійний вечір хімії для молодших учнів, сільської молоді та своїх батьків [1, с. 41]. Подібні випадки зафіксовані і в інших областях, зокрема й Полтавській.

На цій основі виникали непоодинокі звернення священнослужителів до уповноважених РСРПЦ із закликами припинити антирелігійну агітацію в школах. Так, священник села Народжа Оболонського району Полтавської області Ф. Новицький запитував «На якій підставі вчителі села в школі проводять антирелігійну роботу, і чи не можна це заборонити», а одна з черниць Козельщинського монастиря на початку 1945-1946 навчального року прямо заявила вчителям, що в школах обов'язково буде викладатися Закон Божий [2, с. 93].

Отже, на основі наведених фактів можна стверджувати, що всебічне охоплення дітей та юнацтва атеїстичними організаціями та гуртками, їх ідеологічна обробка відіграли суттєву роль у збереженні рівня релігійності серед цієї категорії. Політика науково-атеїстичної пропаганди призвела до духовної кризи суспільства, що пов'язувалось з витісненням віри в Бога та встановленням панування ідей комунізму. Однак, незважаючи на масштабні антирелігійні кампанії, численні атеїстичні заходи, проведені владою у повоєнні роки, повністю викоринити вплив Православної церкви на населення не вдалося.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Лагодич М. Антирелігійна боротьба в СРСР у середині ХХ ст. / М. Лагодич // Матеріали міжнародної наукової конференції «Взаимоотношения между политикой и христианством», Донецьк, 24-25 лютого, 2006. – Ровно: ППДМ, 2006. – С. 39-43
2. Маринченко Г. М. Законодавче обґрунтування атеїстичного виховання в школі в післявоєнний період / Г.М. Маринченко // Науковий діалог «Схід-Захід»: Матеріали ІІІ всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.). – Кам'янець-Подільський - Дніпропетровськ: Інновація, 2014. – Ч. 2. – С. 92-95
3. Швець Л., Швець О. Боротьба з релігійністю серед української молоді у другій половині 1940-х – 1950-х рр.: за матеріалами обласних уповноважених ради у справах РПЦ / Л. Швець, О. Швець // Другі Череванівські читання: зб. ст. за матеріалами ІІ Всеукр. Наук. конф., 30-31 жовтня 2013 р. – Полтава: ПНПУ ім. В.Г, Короленка. – 2013. С. 77-84.

Канівець Зоя Миколаївна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики змісту освіти,
методист відділу гуманітарних та мистецьких дисциплін
ПОІППО ім. М. В. Остроградського

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ШКІЛЬНОЮ ОСВІТОЮ НА ПОЛТАВЩИНІ ВПРОДОВЖ 1950-1970 РР.

Ключові слова: управління, інспекторська перевірка, органи управління освітою, контроль, інспектування.

Постановка проблеми. З аналізу архівних документів і матеріалів стає відомо, що на 50-60-ті рр. ХХ ст. в освіті України припадає потужна хвиля реформування всієї освітньої системи: спочатку обов'язкова семирічна освіта в межах десятирічки, потім швидкий перехід на повну загальну середню освіту в межах десятирічки і нарешті введення восьмирічного навчання в межах одинадцятирічки. Швидкоплинність освітніх реформ приводить не лише до розв'язання назрілих проблем, а й до появи нових. З одного боку має місце нестача висококваліфікованих педагогічних кадрів, які б забезпечували навчальний процес, утілювали б реформи в життя і змогли контролювати цей процес, з другого – не вистачає інспекторських кадрів із відповідною освітою і досвідом роботи.

У цей же час на місцях створюються промислові та сільські обласні відділи народної освіти. Згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 р. і відповідної Постанови Ради Міністрів УРСР від 14 січня 1963 р. «Структура і штати облвиконкомів, райвиконкомів і міських виконкомів міст обласного підпорядкування з їх відділами і управліннями» функціонують обласні (промислові) і обласні (сільські) Ради депутатів трудящих. Відповідно створюються і два обласних відділи народної освіти: промисловий і сільський.

У 1966 р. створюється союзно-республіканське Міністерство освіти СРСР, відкривається Академія педагогічних наук СРСР і Вчена методична рада, а також Всесоюзна рада з питань середньої школи, до якої входять усі міністри освіти союзних республік. Удосконалюється зміст освіти в середній школі відповідно до нових вимог розвитку науки, техніки і культури, устанавлюється більш раціональний розподіл навчального матеріалу за роками навчання; програми і підручники вивільняють від зайвої деталізації і другорядного матеріалу. До 1971 р. в основному було завершено здійснення обов'язкового восьмирічного навчання.

Відносно за короткий період школа пройшла складний шлях реформування. Проте для справжніх якісних змін необхідний був висококваліфікований контроль цього процесу, який би дав змогу вивести освіту дійсно на належний професійний рівень.

Аналіз актуальних досліджень із проблеми показує, що окреслена тема на сьогодні залишається недостатньо розробленою. Свідченням цього є наукові розвідки окремих аспектів інспектування закладів загальної середньої освіти, що належать відомим українським ученим Є. Березняку, Н. Волковій, З. Онишківу, С. Пальчевському, М. Теслі, М. Холявинській та ін. У той же час майже відсутні історико-педагогічні праці, де б цілісно було представлено інспектування шкіл в Українській РСР, зокрема зазначеного періоду.

Мета статті полягає в аналізі особливостей управлінської діяльності органів управління шкільною освітою, зокрема за матеріалами інспекторського контролю, на Полтавщині впродовж 1950-1970 рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Ефективність державного контролю в цей час залежить від багатьох чинників, проте, у першу чергу, від того, хто його здійснює. Яким же мав бути шкільний інспектор? Безперечно, професіоналом. Досконало володіти теоретико-методичною базою знань, уміти застосовувати ці знання на практиці, мати досвід роботи та систематично підвищувати свій професійний рівень: вивчати педагогіку і психологію, теорію і практику навчання і виховання; знати стан освіти в районі, місті, області, державі. Не останнє місце посідають і суто особистісні якості.

Наприклад, у Полтавському обласному відділі народної освіти станом на 1963 р. у відповідності до архівних матеріалів обласного відділу народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих [11; 120–121] налічувалося всього два інспектори. Вони здійснювали контроль шкіл області, відповідали за роботу шкіл, окрім цього інспектували стан викладання предметів, якість успішності учнів, вели роботу з учителями-предметниками, а серед обов'язкових питань були й інші. До того ж кожен інспектор складав індивідуальний план роботи на квартал, мав щоденник роботи та повинен був бути у школах не менше 20–22 днів у місяць, тобто майже щодня. У той же час, мережа шкіл у цей період швидко зростала, відповідно збільшувалася, до речі, й армія педагогічних кадрів, доволі часто це були не завжди високопрофесійні фахівці.

Аналізуючи накази та розпорядження МО УРСР за 1958 р. [10; 4], знаходимо: у школах УРСР станом на 1958 р. працювало 328 258 учителів, з них мали вищу освіту 96 721, незакінчену вищу – 87 731, середню педагогічну – 126 027, середню загальну – 13 070, незакінчену середню – 4 769.

Слід зауважити, що обов'язки шкільної інспекції цього етапу, як і наступних років, розподілялися за територіальним принципом: за кожним

інспектором було закріплено певну територію. Обов'язки інспекторів районних (міських) відділів народної освіти, інспекторів обласних відділів народної освіти та інспекторів міністерства освіти були ступенево регламентовані. На рівні районної (міської) інспектури перевірялася робота окремо взятої школи: як рівень управлінської діяльності адміністрації, та і рівень викладання у школі окремих предметів, робота інших працівників закладу. Значний інтерес для нас, у першу чергу, становить відповідь на запитання: як здійснювалися перевірки діяльності шкіл того часу? У коло перевірок обласними відділами народної освіти потрапляли районні (міські) відділи, а потім уже і діяльність окремих шкіл. Інспектори Міністерства освіти, у першу чергу, здійснювали контроль за діяльністю обласних відділів народної освіти, а потім уже – районних (міських) відділів народної освіти і окремих шкіл.

Основними принципами, що визначали діяльність шкільних інспекторів упродовж 1950-1971 рр., стали такі: принцип комуністичної партійності і цілеспрямованості, принцип систематичності і плановості інспектування, принцип конкретності, диференційованості й оперативності в інспектування шкіл, принцип поєднання в інспектуванні контролю «зверху» з критикою «знизу» [6; 16–30].

Серед основних питань, що потребували перевірки і подальшого втручання, інспекторських виїздів до школи були: здійснення всеобучу; стан навчально-виховної роботи; робота шкільних комісій і піонерської організації; відвідування школи; готовність до екзаменів; рівень матеріальної бази школи; робота шкільних їдалень; проблеми підвозу учнів; санітарно-господарський стан приміщень; робота з ліквідації неписьменності та малописьменності; вивчення рівня успішності та якості знань учнів; причини низької успішності; стан викладання окремих предметів; упровадження виробничого навчання (у 1954–1955 н.р. у школах запроваджується нова форма трудової підготовки – виробниче навчання. У подальші роки в Україні охоплення шкіл та учнів виробничим навчанням зростає досить швидко. Збільшується також кількість спеціальностей, які здобувають старшокласники: у 1956–1957 н.р. їх було 60, у 1958–1959 – понад 200, у 1959–1960 – понад 300) тощо [7; 18].

Із виступу методиста Полтавського інституту вдосконалення кваліфікації вчителів Є. Бойко на нараді завідувачів районними відділами народної освіти за результатами перевірки шкіл Велико-Багачанського району дізнаємося, що перевірка тривала впродовж семи днів. Питання, що перевірялися охоплюють: виконання закону про всеобуч; успішність учнів; стан забезпечення одягом та взуттям патронатних дітей-сиріт; допомога від громадських організацій школам (допомога сільрад і колгоспів в забезпеченні дітей-сиріт одягом і взуттям). Серед недоліків, що були виявлені під час інспектування, указується на такі: помилки у виставленні

оцінок за чверть, зниження успішності з деяких предметів, низький відсоток успішності серед учнів із дитбудинків, боротьба за успішність не достатня, відсутня допомога з боку споживспілки в організації буфетів у школах тощо. Окремо зазначалося, що «Інспектори вимушені більшість своїх обстежень роботи, переходячи по десятку і більше кілометрів пішки...», що значно впливає на якість інспектування [9; 36–38].

У архівних матеріалах обласного відділу народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих знаходимо і специфічні питання для перевірок, які пояснюються безпосереднім впливом політики держави на навчально-виховний процес, серед них «як організовано вирощування кукурудзи на учнівських гектарах; робота шкільних крільчатників, пташників, пасік» [7; 207].

Починаючи з середини 60-х рр. ХХ ст. методичний інструментарій інспектора шкіл для вивчення успішності учнів розширюється завдяки впровадження методу графічних робіт, а також методу тестів успішності. Переваги методу тестів успішності полягали в тому, що за досить короткий термін можна було перевірити стан засвоєння учнями значної частини програмового матеріалу, охопивши одночасно велику кількість школярів.

Проаналізувавши архівні матеріали обласного відділу народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих, Полтавського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів ми дійшли висновку, що в цей період відбувалося становлення та унормування процесу інспектування, коли визначаються форми та напрацьовуються методи контролю, коли тільки формується висококваліфікований інспекторський склад.

Найбільш уживаними формами звітності проведених інспекторських перевірок були на той час доповідна записка, довідка і навіть інформація. Наприклад: «Докладная записка методиста ИУКУ (Институт усовершенствования квалификации учителей) относительно изучения состояния преподавания русской и украинской литературы» [13; 8]. Як бачимо, це зразок доповідної за результатами тематичної чи вибіркової перевірки. Інколи такі документи носять занадто заідеологізований характер, хоча це ще раз утворює нас у думці тісного, нерозривного зв'язку навчально-виховного процесу у школі й політики держави, і тоді, і зараз; із тієї ж доповідної записки: «...на вопрос об основных положениях И.В. Сталина о языке никто из учеников не ответил, не знают точно учащиеся и того, когда проходила дискуссия по вопросам языкознания». Проблемними на період 50-60-х рр. ХХ ст. залишалися для української школи і національні питання, там само: «На замечание о том, что учащиеся плохо читают, учителя, директор, завуч хром отвечают: «Да ведь это украинская школа». Зрозуміло, такий факт, що перевірка в українській школі Української РСР методистом ІУКУ, тобто представником освіти, проводилася російською мовою, – нікого

здивувати, звісно, не могла. Це знову є достатньо вагогим підтвердженням абсолютної залежності школи від політики держави.

Аналізуючи доповідні записки, інформації та довідки про перевірки шкіл Полтавської області 60-х років ХХ ст., ми дійшли висновків, що власне так звана доповідна записка результатів інспектування в цей період стає доволі детальною в аналізі прорахунків, дещо унормовується і структурується. Значна частка відводиться на опис та аналіз виявлених недоліків. Обов'язково на початку зазначається, хто інспектував, мета інспектування, строки здійснення перевірки. Звісно, обов'язковою складовою інспектування були відвідані уроки: не один і не два, а значно більше, для того щоб можна було окреслити якомога точну картину стану викладання окремих предметів, схарактеризувати систему роботи вчителя, виявити прорахунки, визначити причини цих прорахунків. Аналіз у доповідній розпочинався від загальних питань: стан навчально-матеріальної бази школи, склад педкадрів, методична робота, позакласна робота, контроль і керівництво школою.

У цей же період ми знаходимо ще одну форму звітності – акт (фактично це були висновки за результатами фронтальної перевірки). Він мав довільну форму і не завжди чітко був структурований (рекомендований обсяг – 20–30 аркушів друкованого тексту, знаходимо в архівних матеріалах обласного відділу народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих). Хоча в акті певні пункти і послідовність викладу були обов'язковими, зокрема зазначалося, хто проводив перевірку, скільки відвідав уроків, яка кількість контрольних робіт проведена, яка документація підлягала вивченню (план роботи школи на рік, книги наказів, робота педагогічної ради, книга засідань батьківського комітету, книга протоколів батьківських зборів, календарні та поурочні плани, документація з позакласної роботи, плани та облік роботи піонерської та комсомольської організацій). Аналізувалася матеріальна база школи, кількісний і якісний склад педагогічних працівників, стан забезпечення органічної єдності навчання і виховання учнів у школах, стан готовності до екзаменів, стан внутрішнього керівництва і контролю за роботою вчителів. Важливими розділами в цей період в акті були: виконання Закону про загальне обов'язкове восьмирічне навчання та рівень знань учнів з основних наук (аналізувалося попредметно). Підсумкова частина акта носила рекомендаційний характер.

При обговоренні актів обстеження шкіл випрацьовувалися і шляхи поліпшення подальших перевірок (із матеріалів обласного відділу народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих) [7; 210]: 1) організація керівництва інспектування; 2) інструктаж робочої групи з перевірки; 3) написання акта.

Кількісні ж показники такого нагляду високі, зокрема в Полтавській області інспекторами облВНО було здійснено в 1951–1952 н. р. 81 виїзд у 41 район, перевірено 135 шкіл, відвідано 864 уроки, проведено 32 наради директорів, заступників і вчителів шкіл [8; 49]; у 1960–1961 н. р. – 144 виїзди і проаналізовано 2200 уроків у 490 школах області, перевірено роботу 29 районних відділів народної освіти [12; 27]. Ми бачимо, як кількісно росли перевірки, але якість перевірок поки що залишається під питанням.

Висновки. Особливістю інспектування в галузі народної освіти 1950-1971 рр. став його безпосередній зв'язок з оперативним управлінням. Інспектор уведений у штат апарату оперативного управління, а в його відомстві опинилися підконтрольні освітні заклади.

Однак із часом потреби подальшого розвитку системи управління народною освітою, необхідність посилення кваліфікованого керівництва вплинули на переосмислення сутності інспектування, яке повинно було стати засобом удосконалення навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березняк Є. С. Вибрані педагогічні праці [Текст] : у 3-х томах. Т.1. – 2-е вид., доп. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 344 с.
2. Березняк Є. С. Вибрані педагогічні праці [Текст] : у 3-х томах. Т.2. – 2-е вид., доп. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 296 с.
3. Березняк Є. С. Питання інспектування роботи школи і вчителя / Є. С. Березняк, В. Г. Стіуса. – К. : Радянська школа, 1964. – 279 с.
4. Березняк Є. С. Керівництво роботою школою / Є. С. Березняк, М. В. Черпінський. – К. : Радянська школа, 1970. – 261 с.
5. Гриневич Г. Д. З досвіду інспектування роботи школи / Г. Д. Гриневич // Радянська школа. – 1951. – № 4. – С. 39–44.
6. Нечипорук З. С. Інспектування середньої школи / З. С. Нечипорук. – К. : Радянська школа, 1958. – 173 с.

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ:

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДАЛІ ДАПО)

7. Ф. Р – 4298 Обласний відділ народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної Ради депутатів трудящих. 1943–1988 рр.
оп. 1.
8. Ф. Р – 4298 Обласний відділ народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної Ради депутатів трудящих. 1943–1988 рр.
оп. 1.
Спр. 180. Книга наказів обласного відділу народної освіти. 1950 р., 207 арк.
9. Ф. Р – 4298 Обласний відділ народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної Ради депутатів трудящих. 1943–1988 рр.
оп. 1.

Спр. 408. Рішення та розпорядження Полтавської обласної Ради депутатів трудящих. 1955 р., 155 арк.

10. Ф. Р – 4298 Обласний відділ народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної Ради депутатів трудящих. 1943–1988 рр.

оп. 2.

Спр. 116. Приказы, распоряжения, указания Министра просвещения УССР, решения коллегии Министерства просвещения УССР. 1981-1982 гг., 44 арк.

11. Ф. Р – 4298 Обласний відділ народної освіти виконавчого комітету Полтавської обласної Ради депутатів трудящих. 1943–1988 рр.

оп. 3.

Спр. 8. Листування з МВНО та інспекторами в справі всеобучу та навально-виховної роботи. 1963 р., 356 арк.

12. Ф. Р – 5465 Полтавський обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів. 1943-1968 рр.

оп. 1.

Спр. 40. Накази та розпорядження Полтавського обласного відділу народної освіти, які стосуються діяльності. 1949 р., 8 арк.

13. Ф. Р – 5465 Полтавський обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів. 1943-1968 рр.

оп. 1.

Спр. 98. Акти, інформації і доповідні записки про обстеження шкіл міста. 1953 р., 19 арк.

Міщенко Ірина Олександрівна

старший викладач кафедри методики змісту освіти,
методист відділу гуманітарних та мистецьких дисциплін
ПОІППО ім. М. В. Остроградського

БУДУВАТИ УКРАЇНУ НАВКОЛО СЕБЕ

У статті розглянуто основні етапи життя, педагогічної та краєзнавчої діяльності Олександра Білоуська, проаналізовано основні творчі здобутки відомого полтавського педагога та краєзнавця.

Ключові слова: історія, вчитель, краєзнавство, дослідження, Полтавіка, Центр дослідження історії Полтавщини.

«Будувати Україну навколо себе» – це принцип, якого впродовж життя дотримується Олександр Андрійович Білоусько – український педагог, краєзнавець, член Національної спілки краєзнавців України, Заслужений учитель України, лауреат Полтавської обласної премії імені І. П. Котляревського та премії імені Дмитра Яворницького. Ім'я його добре знане і відоме широкому загалу педагогів Полтавщини й України. Учитель за покликанням долі, він є визнаним фахівцем у галузі історії та історичного краєзнавства, методики навчання.

Народився Олександр Андрійович Білоусько 1 березня 1951 року у селищі Нова Галещина Козельщинського району Полтавської області в сім'ї спеціалістів сільського господарства. Село його дитинства має давню козацьку історію, було заселене вихідцями з сотенного містечка Келеберди ще у XVIII столітті. За батьківською лінією є нащадком давнього козацького роду, що веде свій початок від козака Кременчуцької сотні Чигиринського полку Матвія Білоуська, вписаного в реєстр Війська Запорозького 1649 року. Саме тому, мабуть, любов до рідного краю, його славної історії стали основою життя і праці Олександра Андрійовича.

У 1958–1968 рр. навчався в Солоницькій середній школі Козельщинського району. Усі роки навчання був найкращим учнем, навчався сумлінно і з великим бажанням. Мав феноменальну пам'ять, а тому легко міг відтворити почуте на уроці. У шкільні роки з'явилося й зацікавлення історією, минулим рідного краю, яке йшло поряд із захопленням малюванням. Вищу освіту здобув на історичному факультеті Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, який закінчив із відзнакою у 1972 році за фахом вчитель історії і суспільствознавства. Олександра Андрійовича вабила історична наука. Із великою насолодою він працював над студентськими науковими дослідженнями, брав участь у

роботі науково-практичних конференцій, протягом усіх років навчання був активним членом студентського наукового товариства.

Свій педагогічний шлях розпочав у 1972–1973 рр., працював за призначенням у сільській восьмирічці на Херсонщині (с. Нова Маячка Цюрупинського району) вчителем історії. Молодий педагог полонив душі своїх учнів, колег, батьків ерудицією, толерантністю, скромністю, а передовсім – любов'ю до рідного краю та знанням про його минуле. У 1973–1974 рр. пройшов дійсну військову службу рядовим, потім сержантом у Південній групі військ на території Угорщини, і тут був першим – відмінником бойової і політичної підготовки.

Вабила, манила до себе Олександра Полтавщина, тому після демобілізації він повертається на батьківщину. У 1974–1975 рр. вчителював у Бреусівській середній школі Козельщинського району, Головачанській середній школі Полтавського району. З 1975 до 2002 року працював учителем історії, суспільствознавства і правознавства середньої школи № 7 імені Т. Г. Шевченка м. Полтави (водночас у 1996–2002 рр. – приватної школи «Чарівний світ»). Загалом роботі в школі Олександр Андрійович віддав понад 30 років життя. За цей час став справжнім майстром своєї справи, увійшовши в когорту кращих учителів Полтавщини й України. Працюючи вчителем історії, встигав цікавитись науковими й методичними розвідками, писати статті і навчальні посібники з історії рідного краю, брати активну участь у науково-практичних конференціях, семінарах, щедро ділитись власним педагогічним досвідом з колегами, допомагати їм долати труднощі становлення української історичної освіти. Коли у 1995 році до навчальних програм з історії України Міністерством освіти і науки України були введені теми з історії рідного краю, вчителі відчули брак краєзнавчої інформації, яку можна було б використати на уроці. Тож з великим задоволенням сприйняли появу у 1998 році серії навчальних посібників О. А. Білоуська «Історія рідного краю з найдавніших часів до кінця ХХ століття: в 15 книгах». Він переконаний, що шкільна історія, за умови її спрямованості на розвиток світоглядних цінностей молоді, може і мусить виконати свою місію з консолідації українського суспільства, стати важливим фактором стабільності й злагоди в державі, підготувати учнів до життя у відкритому світі, а водночас прищепити їм патріотичне пошанування власної самобутності.

Вершинами педагогічного визнання Олександра Андрійовича Білоуська стають: 1985 рік – нагороджений нагрудним знаком «Відмінник народної освіти», 1988 рік – присвоєно звання «вчитель-методист», а у 1988 році – Заслужений вчитель України.

У 2002–2003 рр. Олександр Андрійович стає завідувачем науково-методичного відділу Полтавського обласного комунального підприємства інформаційних технологій «Освітаінфоком» (м. Полтава), у 2003–2007 рр. –

головний редактор видавництва «Оріяна» (м. Полтава). У 2007 р. О. А. Білоусько призначений директором Центру-підрозділу дослідження історії Полтавщини Полтавської обласної державної адміністрації, головним редактором Полтавської Енциклопедії. Свою діяльність спрямовує на утвердження національних пріоритетів, відродження історичної пам'яті українців.

Педагогічний досвід Олександр Андрійович Білоусько поєднує з участю в академічних, громадських і професійних товариствах, з активною науковою, методичною і громадською діяльністю: делегат Всеукраїнських з'їздів працівників освіти та Всеукраїнської (з 2008 р. – Національної) спілки краєзнавців; член конкурсних та постійних комісій Міністерства освіти і науки молоді та спорту України, Національної академії педагогічних наук України, Ради Європи; член Ради гуманітарного розвитку при голові Полтавської облдержадміністрації; член експертної ради з випуску соціально значущих книг авторів області при обласній державній адміністрації; член комісії з питань найменування та перейменування елементів міського середовища та інфраструктури, увічнення пам'яті осіб та подій при виконавчому комітеті Полтавської міської ради; відповідальний секретар Полтавської обласної організації Національної спілки краєзнавців; голова державної екзаменаційної комісії на історичному факультеті Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; учасник понад 100 міжнародних і регіональних наукових конференцій та семінарів із питань розвитку освіти. Наукова, педагогічна, громадська діяльність О. А. Білоуська спрямована на формування в особистості почуття патріотизму, національної свідомості, любові до України, її минулого й сучасного, одним словом, він крок за кроком «робить Україну навколо себе».

Особливе місце у творчій діяльності О. А. Білоуська займає співпраця з Полтавським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського, який вважає стартом до своїх наукових і педагогічних звершень. Упродовж більше ніж 30 років він не втомлюється передавати знання й досвід, надихати енергією пізнання й пошуку своїх колег-істориків, учнів, послідовників. Сотні вчителів історії області мають насолоду слухати лекції Олександра Андрійовича на курсах підвищення кваліфікації в ПОППО імені М. В. Остроградського і завдячують йому підвищенням свого фахового рівня, своєю громадянською позицією, вірою у сучасне і майбутнє України. Не залишає Олександр Білоусько поза увагою і юні обдарування – учасників та переможців олімпіад, конкурсів, турнірів виступаючи в ролі арбітра, помічника, наставника. Він постійний член журі Всеукраїнської, обласної, міської олімпіад юних істориків та правознавців; член фахового журі Всеукраїнського, обласного, міського конкурсів «Учитель року» у номінаціях «Історія» та «Правознавство»; член правління Полтавського обласного осередку Всеукраїнської громадської організації «Асоціація лідерів освіти»;

член редакційної колегії та постійний автор журналу «Постметодика», який видається Полтавським ОІППО імені М. В. Остроградського.

Олександр Андрійович Білоусько – автор понад 90 наукових публікацій із проблем освіти, історії та культури обсягом понад 600 умовно друкованих аркушів, у тому числі 5 монографій, автор і співавтор 9 вузівських та шкільних підручників, а також 28 посібників. Навчальний посібник О. А. Білоуська «Україна давня: карти, ілюстрації. Євразійський контекст» рекомендований для використання у навчальному процесі Міністерством освіти і науки молоді та спорту України. Він дипломант I–XIII обласних ярмарків педагогічних технологій «Творчі сходинок освітян Полтавщини».

Закоханий у історію, Олександр Андрійович прагне через створення музеїв прищепити цю любов іншим. У різний час він створив музеї: В. І. Леніна (у 1980, з 1991 – історії школи), Тараса Шевченка (1989) (обидва у Полтавській середній школі № 7 імені Т. Г. Шевченка), історії України (1992–1993), народознавства (1996), історії вузу (2004–2006, концепція) (усі у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка).

Красиве, корисне і прогресивне може бути зроблене тільки талановитими людьми. Їм потрібно дати волю і можливість... Демонструючи високий рівень наукового та педагогічного мислення, Олександр Андрійович постійно висуває актуальні педагогічні ідеї, розробляє і втілює масштабні дослідницькі проекти. Протягом 2003–2007 років за ідеєю, під керівництвом і за безпосередньої участі О. А. Білоуська в Полтавській області створено унікальний навчально-методичний комплекс, який включає серію підручників «Історія Полтавщини» для 6–11 класів загальноосвітньої школи, 33-томний «Іменний звід Історії Полтавщини», комплекти кольорових репродукцій «Ілюстрована історія Полтавщини», методичні посібники для вчителів. Програма і підручники схвалені вченою радою Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (протокол № 4 від 02.09.2003 року) для використання у навчально-виховному процесі шкіл області. ОІППО за безпосередньої участі О. А. Білоуська щороку проводить проблемні курси «Науково-методичне забезпечення викладання курсу «Історія Полтавщини», готуючи вчителів до упровадження інноваційних технологій навчання регіональної історії.

Характерною рисою полтавської програми з історії рідного краю є її самостійний характер. Замість механічної «прив'язки» до історії України (позірна зручність такого кроку, як показує досвід, обертається значними втратами) Олександр Андрійович запропонував взяти за основу періодизацію всесвітньої історії, забезпечуючи таким чином викладання історії у цивілізаційному контексті. Окрім того, колективом полтавських істориків на чолі з О.А. Білоуськом зібрано унікальний краєзнавчий матеріал, який адаптовано до вимог навчальної програми. Провідні вчені-історики України, методисти, досвідчені вчителі-практики області дали посібникам з історії Полтавщини найвищу оцінку, при цьому наголосивши, що: посібники є найповнішим зібранням краєзнавчого матеріалу з історії Полтавщини; інформація у них сконцентрована у цілеспрямованих теоретичному, довідковому й ілюстративному блоках і доповнена методичним апаратом; вони мають чітко згрупований і логічно викладений матеріал для опрацювання учнями і вчителем; їхня структура створює умови для організації роботи на уроці через застосування поширених нині інтерактивних методик, оскільки передбачає основний та додатковий матеріал; посібники створюють умови для диференційованого підходу під час оцінювання навчальних досягнень учнів на основі запропонованих їм видів робіт; яскраві ілюстрації мають високу інформаційну цінність і слугують матеріалом для обговорення під час занять; позитивне й чітке дотримання принципу наступності навчання, обов'язкова персоніфікація краєзнавчої історії (подана у вигляді окремих історичних довідок, свідчень); унікальна джерельна база посібників дає можливість організувати

дослідницьку діяльність учнів як на уроці, так і самостійно; простежується синхронність історичного процесу не лише на рівні історії Полтавщини – історії України, а й всесвітньої історії (унікальні щодо цього синхроністичні таблиці).

Створюючи навчально-методичний комплекс з історії Полтавщини Олександр Андрійович з однодумцями працювали, як на «комуністичному суботнику»: без винагороди і без розрахунку на винагороди. Та завдяки цій подвижницькій справі Полтавщина забезпечила собі пріоритет щодо новітніх технологій упровадження історії рідного краю в освітній процес. Поява власної регіональної історії сприяла вихованню національної державної гідності у підростаючого покоління, людей усіх національностей, котрі живуть на Полтавщині і люблять свою землю.

Під керівництвом і авторством О. А. Білоуська побачили світ монументальні видання, які є своєрідною візитівкою Полтавщини: «Полтавіка: Полтавська Енциклопедія» (том 12 «Релігія і Церква»); «Реабілітовані історією. Полтавська область» (книги 1, 5) – збірник нарисів про уродженців та мешканців Полтавського краю, постраждалих від політичних репресій комуністичного режиму.

Видання «Полтавіка. Полтавська енциклопедія. Том 6: Освіта і наука. Книга I», створене колективом авторів за загальною редакцією О. А. Білоуська, отримало гран-прі обласного конкурсу «Краща книга Полтавщини 2018». Про видання Олександр Андрійович розповідав: «Це черговий том з нашої великої 12-томної серії "Полтавіка. Полтавська енциклопедія", і цього разу він присвячений дуже важливій темі – освіті й науці. Можна сказати, що подібних видань взагалі не існує, а за обсягом матеріалу ми маємо справу з унікальною річчю, там більше, що створювали цю книгу сотні й сотні авторів – починаючи від працівників дитячих садочків і закінчуючи академіками профільних інститутів АН України. Тобто, там сотні авторів, тисячі статей, які розкривають історію освіти й науки в нашій країні з найдавніших часів до наших днів».

Серед видань О. А. Білоуська особливе місце займає «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років. Полтавська область». Робота над цією працею була титанічною, вона не зупинялась ні на мить: збір свідчень очевидців трагедії, коли «... не вистачає ніяких нервів, ніяких моральних сил пропустити усе через себе... Це я кажу вам як людина, котра до рядочка все перечитала. Від цього не спиш, воно тобі ввижається і відчувається, та ще якщо маєш розвинуту уяву, то аж наче чуєш, як волали, голосили, дико просто вили оті молоді дівчата, яким було 17 – 18 років, які мусили гинути замість того, щоб давати нове життя... Природа сама цьому опиралась, і вони вмирали особливо мученицьки, в пекельних стражданнях – усі пишуть про це у своїх спогадах...»; усвідомлення відповідальності перед майбутніми поколіннями «... донести ці свідчення до своїх нащадків» і що «... не можна закінчувати цю

роботу, відзвітувавши до календарної дати!». Ця робота змусила ще раз поглянути на українську історію, на історичну пам'ять України. Пам'ять, що консолідуватиме суспільство і сприятиме формуванню у нашій державі єдиної української політичної нації, її європейськості. «...Важливо, щоб людська пам'ять утримувала ті факти і ті події, які повинні загартувати свідомість, додавати сил боротися за життя і відстоювати його. Так, існує думка, що ми в нашій історії постійно відшукуємо моменти, де є кров, сльози, горе – хіба, мовляв, у нас немає героїки, світлих, переможних подій? Відповідь тут проста: перемоги окрилюють, а поразки загартовують. Якщо під цим кутом подивитися на Голодомор – це величезна поразка цілої нації, яка не була сформована, величезна поразка народу, але він не загинув – він є і він буде, незважаючи на такі втрати! Але треба зробити все, щоб нікому більше в майбутньому не захотілося повторити подібний експеримент, щоб не було жодних порухів на знищення, бо життя – найбільша цінність, і ніяка політика, ніяка ідеологія не варта того, щоб віднімати життя. А тут ідеться про життя сотень тисяч, мільйонів людей».

До творчого ужинку Олександра Андрійовича належать і такі видання: «Історія комсомолу Полтавщини» (2011), «Герої землі Полтавської» (випуск 1 «Герої Радянського Союзу», випуск 2 «Герої Соціалістичної Праці», випуск 3 «Герої України») (2011), «Українська революція 1917-1921. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи» (2017). Він став автором тексту й упорядником фотоальбому «Полтавщина: Природа. Традиції. Культура», що у 2007 році отримав гран-прі конкурсу «Краща книга Полтавщини». Ця подвижницька, до «сьомого поту», праця історика-краєзнавця, педагога Олександра Андрійовича Білоуська спрямована на утвердження національної свідомості українців, громадянське виховання підростаючого покоління, на формування національної ідеї як пріоритету розвитку української школи. «Якщо суспільство піднімає планку і робить ставку на виховання свідомого громадянина, патріота, здатного відповідати на всі виклики часу, який нестиме естафету поколінь, то тоді буде й школа інша, і програми, і підручники. Школа – це суспільний інститут, вона ж не існує ізольовано – все зав'язано на тому, чого хоче від школи суспільство».

За свою багаторічну сумлінну працю О. А. Білоусько нагороджений орденами Трудової Слави 3 ступеня (1986), «За заслуги» 3 ступеня (2008), церковним орденом св. Кирила і Мефодія (2011), 2 медалями (1994, 2008), Грамотою Міністерства освіти України (2000), понад 50 знаками, грамотами і дипломами всесоюзного, республіканського, обласного, міського, районного рівнів (1973–2011). Лауреат обласної премії імені І. П. Котляревського в номінації «Освіта» (2008), Всеукраїнської премії імені Дмитра Яворницького, Полтавської єпархіальної премії ім. преподобного Паїсія Величковського (2012). У 2011 році Олександр Андрійовичу Білоуську присвоєно звання

почесного професора Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського.

Попереду, без сумніву, в Олександра Андрійовича Білоуська нові задуми і нові звершення на ниві просвітництва підростаючого покоління в душі любові до рідного краю, національної гордості за його славне минуле.

Він не втратив свою справжність, він «будує Україну навколо себе» і повертає її тим, хто забув.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Віценя Л. Олександр Білоусько: «Це ще належить осмислити майбутнім поколінням» // Зоря Полтавщини. – м. Полтава. – 2008. – 21 листопада. – № 179-180 (21226-21227). – С. 7.

2. Клочко О. Унікальні шкільні підручники «Історія Полтавщини», які не мають аналогів в Україні, кращі науковці краю створювали на 1'2013 124 Тарас Пустовіт ентузіазмі, щоб із сучасних школярів виховати патріотів... // Вечірня Полтава. – м. Полтава. – 2004. – № 41 (606) – 7 жовтня. – С. 3. 47.

3. Лопушинський Є. Олександр Білоусько: Дай Боже, щоб такі книжки не доводилося більше писати в Україні // Вечірня Полтава. – м. Полтава. – 2008. – 26 листопада. – № 48 (822). – С. 3.

4. Махінчук М. Відзначено краєзнавців-под- вижників // Урядовий кур'єр. – 2012. – 1 груд. – № 222 (4866). – С. 8. – (Нагорода. Вони стали лауреатами премії імені Дмитра Яворницького).

5. Очкань Н. Унікальне видання полтавських істориків // Зоря Полтавщини. – м. Полтава. – 2007. – 26 вересня.

6. Сітарчук Р. На європейському рівні (Книги наших земляків) // Трудова Полтавщина. – м. Полтава. – 2006. – № 1 (237). – 13 січня. – С. 7.

7. Тренич С. Олександр Білоусько: «Дякуючи старшим, ще не вмерла Україна, завдяки молодим – ніколи не вмере» // Полтавський вісник. – м. Полтава. – 2006. – № 41 (900). – 13 жовтня. – С. 20.

8. Пустовіт Т. Штрихи до портрета полтавського історика і краєзнавця Олександра Білоуська [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_1/19.pdf

Водолазська Тетяна Володимирівна

Кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту освіти
ПОІППО ім. М. В. Остроградського

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СЕРЕДОВИЩНОГО ПІДХОДУ В ПЕДАГОГІЦІ

Досліджено феномен середовищного підходу в історії вітчизняної психолого-педагогічної думки, розкрито концептуальні особливості й зміст поняття “освітнє середовище”.

Ключові слова: педагогіка середовища, середовищний підхід, соціофізичне оточення, освітнє середовище.

Вступ. Сучасна педагогічна наука продовжує активно переосмислювати термінологію минулого, шукаючи відповіді на виклики сьогодення. Деякі з понять втратили свою актуальність, інші й досі служать підґрунтям для розробки нових концепцій у педагогіці. Особливо зростає цінність педагогічних систем, які витримали перевірку часом. Представляється актуальним ретроспективний аналіз понять, пов'язаних з освітнім середовищем з метою визначення основ середовищного підходу, розширення інструментальної бази педагогіки, розуміння сучасного тлумачення понять.

Аналіз досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні засади розвитку педагогіки середовища знайшли своє відображення у працях М. Іорданського, П. Наторпа, В. Шульгіна, С. Шацького. Особливості взаємодії людини і соціального середовища розкрили у своїх працях О. Асмолов, І. Кон, С. Моложавий та інші. На можливостях використання виховного потенціалу соціального середовища, а також його основних детермінантах зосереджували свої наукові праці Ю. Мануйлов, А. Мудрик, Л. Новікова, Н. Селіванова, В. Ясвін та інші. Психологічний аспект середовища людини був вивчений представниками педагогічної психології (Л. Божович, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та інші).

Аналіз сутності і змісту поняття «освітнє середовище» в психології та педагогіці, підходів до його формулювання показав, що воно тісно пов'язане з категоріями «педагогіка середовища», «середовищний підхід», «соціокультурне середовище», «шкільне середовище», «навчальне середовище», «освітній простір» тощо. Дефінітивний аналіз загальноновживаного у педагогіці поняття «освітнє середовище» (Ю. Мануйлов, Л. Новікова, Н. Селіванова та інші) засвідчив абстрактність і варіативність його змісту, використання якого в щоденній роботі педагога потребує детального аналізу і конкретизації.

Постановка мети і завдань. Сучасний освітній процес потребує чіткого тлумачення поняття «освітнє середовище» з метою продуктивного використання його можливостей у педагогічній практиці. *Метою статті* є дослідження підходів до феномену «освітнє середовище» в історії вітчизняної психолого-педагогічної думки з точки зору динаміки його розвитку, концептуальних особливостей і змісту для інтегрування ідей у сучасний педагогічний процес.

Вивчення поняття «середовище» у вітчизняній науці бере свій початок з 20-х років ХХ століття. Оскільки для дослідження береться великий проміжок часу, доцільно поділити його на віхи. Можна виділити три періоди в історії педагогіки, коли вчені цілеспрямовано досліджували питання педагогізації середовища: 20-і – початок 30-х років ХХ століття, 60-і – перша половина 80-х років і друга половина 90-х років по теперішній час.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливий інтерес для дослідження феномену «освітнє середовище» представляє історичний аналіз вітчизняної педагогічної теорії і практики, починаючи з 20-х років ХХ століття, коли були розроблені методологічні основи середовищного підходу в освіті. В науковий обіг педагогіки і психології входить термін «середовище»: «педагогіка середовища» (С. Шацький), «суспільне середовище дитини» (П. Блонський), «оточуюче середовище» (А. Макаренко).

Після Жовтневої революції, як відгук на нові потреби суспільства, теоретики і практики радянської педагогіки звертають увагу на необхідність використання потенціалу соціокультурного середовища. Складається науковий напрям – «педагогіка середовища», представниками якого були М. Іорданський, О. Калашников, А. Пинкевич, С. Шацький, В. Шульгін, М. Крупеніна та інші.

Значний вклад у вивчення середовища як чинника соціалізації дітей у радянській педагогіці 20-х рр. ХХ ст. належить С. Шацькому, якого вважають основоположником соціальної педагогіки у Росії. У курсі лекцій з педагогіки С. Шацький звертає увагу на одну з головних, на його думку, проблем – педагогіку середовища. Вчений переконаний, що в оточуючому середовищі відбувається активний педагогічний процес, результатом якого стають стійкі навички, необхідні саме для певного середовища, наприклад, сільського, пролетарського [13].

Свій розвиток ідея педагогізації середовища отримала в роботах В. Шульгіна. Науковець у педагогіці нового суспільства виділяв три головні завдання. По-перше, вивчення середовища, в якому живе дитина і яке впливає на неї. По-друге, навчання і виховання людини, яка зможе змінити середовище. По-третє, школа повинна стати центром перетворення довкілля, що означає – вплив на батьків та мешканців громади задля ліквідації неписьменності, педагогічної освіти, впровадження нової культури в побут населення.

Науковець М. Крупеніна бачила роль школи в новому суспільстві значно ширше. Її ідея полягала в тому, що виховання – це не лише вплив однієї людини на іншу, але й стихійний вплив середовища на особистість, тому педагогіка повинна вивчати цей компонент, вносити «організований педагогічний процес» до неорганізованого побуту. Вона ставила завдання зблизити організований і неорганізований процеси у вихованні. Як і В. Шульгін, М. Крупеніна бачила школу з новими формами навчання і виховання, тісно пов'язану з середовищем, де ведучою буде праця дітей разом з дорослими [2].

Для дослідження проблеми середовища принципово важливим є педагогічний досвід А. Макаренка, який розвинув думку про те, що вирішення унікальних педагогічних проблем традиційними засобами неможливе. Необхідно створити адекватні форми соціального життя дитячо-дорослого співтовариства і розробляти принципово нову практику освіти. А. Макаренко на практиці вирішив дану проблему.

Результатом роботи дослідників стала теорія педагогіки середовища, тісно пов'язана з реформаторськими ідеями зарубіжної педагогіки, збагачена поглядами і здобутками радянських науковців.

Фактично «педагогіка середовища» була на той час теоретичним підґрунтям для розробки різних стратегій у освіті. Вона мала свій вплив на форми та методи навчання. У ці роки в країні вибудовувалася так звана комплексна система навчання, інноваційна за змістом й інтеграційна за характером. Педагогічний процес протікав за загального вивчення явищ і процесів, а не в ході окремого ознайомлення з кожною із шкільних дисциплін.

За цією системою знання поєднувалися з фізичним, розумовим розвитком та працею учнів. Комплексна система була міжпредметною і поєднувала знання з різних наук довкола певного об'єкта трудової діяльності. Тобто в процесі трудової діяльності учнів навчальний матеріал об'єднувався, пов'язувався із життям, узагальнювався і на основі цього формувалася цілісна наукова картина світу.

У комплексній системі навчання перевагу надавали дослідницьким і соціально-трудовим методам, оскільки вони не давали дітям готових знань, а спонукали до самостійного пошуку [12]. Серед методів у комплексній системі найбільш популярними були лабораторні роботи та метод проектів.

Варто відзначити, що дослідження середовища педагога 20-30-х років розглядали як умову вивчення особистості, основу для складання планів роботи і організації середовищних дій. У сучасних соціально-педагогічних реаліях подібні погляди можуть конструктивним чином враховуватися в організації психолого-педагогічної взаємодії у рамках цілісного педагогічного процесу.

Проте в 30-і роки наукові дослідження в галузі педагогіки середовища були заборонені, а

поняття «середовище» на довгі роки було дискредитовано й пішло з професійної лексики педагогів. Увага до поняття «середовище», як провідного чинника навчання і розвитку, у вітчизняних дослідженнях зникло у червні 1936 року. Педагогічний досвід не співпадав з офіційною ідеологією того періоду, яка орієнтувалася на шаблони в освіті.

Системні теоретичні дослідження в педагогіці продовжили актуалізувати проблему середовища в 1960-70-і рр. Важливу роль в цьому зіграла Стокгольмська декларація. Її положення, прийняті на конференції ООН в 1972 році, проголошували людину одночасно «продуктом і творцем свого середовища, яке дає їй фізичну основу для життя і робить можливим інтелектуальний, моральний, громадський і духовний розвиток».

Якщо на початку століття людина розглядалася як продукт середовища, то в 70-х роках міцно утвердилося уявлення про особистість як про продукт взаємодії людини з середовищем. Ученими було виділено «соціальне середовище» (В. Матусевич), «культурне середовище» (Н. Соловйова), «предметне середовище, предметно-естетичне середовище» (П. Автомонов), «природне середовище» (М. Шептуховський), «позашкільне середовище» (В. Караковський), «середовище спілкування» (А. Мудрик), «шкільне середовище» (Х. Лийметс).

На початку 1970-х років була створена дослідницька лабораторія в Тартуському державному університеті, що досліджувала вплив середовища на особистість. У полі зору дослідників опинилися фізичні характеристики середовища, проблеми стосунків особистості з її соціофізичним оточенням. Особливе значення для розвитку педагогіки мало сформульоване науковцями поняття виховання як управління процесом формування і розвитку особистості. Зміст поняття вказував на задачі, які належало вирішити у створенні середовищного підходу. Так виник комплекс понять: цілі розвитку і середовище розвитку, цілі і мета формування особистості.

У 80-х рр. помітно активізувалися пошуки основ забезпечення цілісного виховного процесу, в якому органічно поєднувалися б виховні сили школи і середовища. Відомі вчені-педагоги В. Караковський, Л. Новікова, В. Семенов висунули і обґрунтували ряд цікавих і нових ідей про соціально-педагогічні комплекси, єдиний виховний простір, виховуюче суспільство. В. Семенов у своїх роботах, присвячених взаємодії школи і середовища, спирається на системний підхід у вивченні проблеми і уперше обґрунтовує поняття виховних сил школи і середовища.

Ідея цілісного виховного процесу на основі об'єднання школи і середовища дала поштовх багатьом інноваційним проектам (соціально-педагогічні комплекси, школи-комплекси, домашні гуртки, виховна система школи).

Середовище (природне, соціальне, матеріальне) стає об'єктом цілісного системного аналізу. Так, Л. Божович середовище визначає як особливе

поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, що обумовлюють динаміку розвитку особистості, нові якісні утворення, що дозволяють організувати середовище на двох рівнях: духовно-просторовому і предметно-просторовому. Л. Виготський вважав, що середовище виступає джерелом розвитку особистості, її специфічних людських властивостей [1]. На думку О. Леонтьєва, середовище – «це людська творчість, культура», передусім це те, що створено людиною.

Л. Новікова під середовищем розуміє оточення, яке людина сприймає, на яке реагує і з яким вступає в контакт. Вона вважає, що необхідно наблизити середовище до потреб дітей, враховуючи їх особливості, викликати позитивне емоційне ставлення до навчальної діяльності [10].

Дослідниками також вивчаються принципи побудови середовища освіти. Так, В. Давидов, у рамках експериментальної діяльності з методики розвивального навчання, висунув вимоги до інтегрального середовища, яке має бути гетерогенним, складним, зв'язним, гнучким і керованим як з боку дитини, так і педагога; містити цілісність і зв'язність [4].

Становлення системного підходу значно розширило проблематику середовища, поглибило уявлення про його виховні можливості, дозволило ввести категорію «взаємодія». Важливим досягненням педагогічної науки було введення в 80-і роки поняття «середовищний підхід», під яким розумілася сукупність принципів і способів використання виховних можливостей середовища в розвитку особистості.

Науковцями цього періоду була створена теоретична база середовищного підходу, доведено, що середовище є не лише джерелом розвитку особистості, але і свого роду каталізатором, здатним прискорити або уповільнити процес самореалізації особистості.

Погляди науковців цього періоду про середовище-посередник знайшли своє відображення в сучасних концепціях опосередкованого управління в освіті. Так з'явилася методологічна схема середовищного підходу до нової управлінської стратегії: особистість – образ життя особистості – середовище особистості – середовищноосвітня діяльність. Цінними для подальшого розвитку в науці виявилися виділені науковцями види середовищ: середовище школи, колективу, особистості.

Не вирішеною залишалася задача встановлення причинно-наслідкових зв'язків між елементами системи, визначення їхньої ролі у розвитку особистості. Ця робота розпочалася у 90-х роках ХХ століття. Дослідженням середовища, в якому живе і розвивається дитина, був даний новий імпульс через різні підходи до феномену: еколого-особистісний (В. Ясвін), комунікативно-орієнтований (В. Рубцов), психодидактичний (В. Лебедева, В. Орлов), екопсихологічний (В. Панов), середовищний (Ю. Мануйлов). У професійну лексику входить поняття «освітнє середовище», під яким

розуміється відкрита система, що забезпечує оптимальні умови для розвитку активної, самостійної та самодостатньої особистості.

За Ю. Мануйловим, «середовищний підхід представляє спосіб організації середовища і оптимізації її впливу на особистість школяра» [8]. У середовищному підході спостерігаються досить чіткі причинно-наслідкові зв'язки між компонентами середовища і якостями особистості [9].

В. Ясвін виділяє локальне освітнє середовище (середовище конкретного навчального закладу) – функціональне і просторове об'єднання суб'єктів навчання, між якими встановлюються різнопланові групові взаємозв'язки, і мікросередовище професійного функціонування, що організується кожним педагогом [3]. У структурну модель освітнього середовища він вкладає три базові компоненти: просторово-предметний, соціальний і організаційно-технологічний. До параметрів експертизи освітнього середовища науковець відносить: широту, інтенсивність, модальність, міру усвідомлення, стійкість, емоційність, узагальненість, домінантність, когерентність, соціальну активність, мобільність [14].

В. Рубцов під освітнім середовищем розуміє форму співпраці (комунікативної взаємодії), яка створює особливі види спільнот між учнями і педагогом, забезпечуючи передачу необхідних для функціонування в цій спільноті норм життєдіяльності, включаючи способи, знання, уміння і навички навчальної і комунікативної діяльності [11]. При такому підході педагог повинен створити соціальне середовище комунікативної взаємодії.

Проблемою проектування середовища, що впливає на культурний розвиток і формування культурної ідентифікації особистості, займаються Н. Крилова, М. Князева та інші. Розробки цих дослідників пов'язані з вивченням освітнього середовища як широкого соціокультурного простору, в якому відбувається становлення і розвиток особистості. Н. Крилова виділяє кілька середовищ соціалізації, індивідуалізації, культурної ідентифікації дитини: соціокультурне, загальноосвітнє, навчальне, інформаційне і комунікаційне середовище тієї групи, куди включена дитина, сім'я, клас [7].

Аналіз останніх досліджень у теорії середовищного підходу дає можливість виділити:

- освітнє середовище – система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в просторовому і предметному оточенні [15];

- освітнє середовище – частина соціокультурного простору, в якому взаємодіють різні освітні процеси [7];

- відповідно до принципів екопсихології, кожна дитина повинна мати можливість для активного реконструювання свого середовища, піддаючись при цьому впливам зі сторони елементів цього середовища і взаємозв'язків між ними [6];

- потрібний перехід до пошукового, дослідницького режиму діяльності як принципово нового підходу до структурно-функціональної організації школи, що створює можливості управління розвитком шкільної освіти [5].

У сучасній педагогічній науці поняття «освітнє середовище» виступає інструментом вивчення особливостей освітньої практики. Його дослідження дозволяє вивчати особливості розвитку суб'єкта освіти як на індивідуальному, так і соціальному рівнях.

Висновки. Як показує аналіз вітчизняного досвіду, багатовікова проблема зв'язку школи і середовища вирішується різними шляхами залежно від конкретно-історичної ситуації, цільових установок авторів, їх вихідних теоретичних позицій. Загальне, що об'єднує усі підходи, – знайти в природному і соціальному довкіллі додаткові ресурси підвищення ефективності процесу формування особистості дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
2. Григорьева Г. Жизнь, движение и мы в социальной педагогике / Г. Григорьева // Педагогический поиск. – 1993. – № 2. – С. 17– 25.
3. Громько Ю. В. Мыследеятельностная педагогика (теоретико-практическое руководство по освоению высших образцов педагогического искусства) / Ю. В. Громько. – Минск : Технопринт, 2000. – 376 с.
4. Давыдов В. В. К исследованию предметной среды для детей // Техническая эстетика, 1976. – № 3-4. – С. 4 – 6.
5. Иванов А. В. Культурная среда современной школы // Педагогика, 2006. – № 10. – С. 50–55.
6. Ковалев Г. А. Психическое развитие ребенка и жизненная среда // Вопросы психологии, 1993. – № 1. – С. 13– 23.
7. Крылова Н. Б. Культурология образования / Н. Б. Крылова. – М. : Народное образование. – 2000. – 272 с.
8. Мануйлов Ю. С. Воспитание средой: сборник статей разных лет / Ю. С. Мануйлов. – Н. Новгород : Нижегородский гуманитарный центр, 2003. – 119 с.
9. Новикова Л. И. Школа и среда / Л.И. Новикова. – М. : Знание, 1985. – 80 с.
10. Панов В. И. Экологическая психология: опыт построения методологии / В. И. Панов. – М. : Наука, 2004. – 197 с.
11. Программы-минимум единой трудовой школы с объяснительными и вводными записками. – Ленинград : ЛГОНО, 1925. – 200 с.
12. Шацкий С. Т. Педагогические сочинения: в 4 т. /С. Т. Шацкий; под ред. И. А. Каирова. – М. : Просвещение, 1964. – Т. 2. – 467 с.
13. Ясвин В. А. Экспертиза школьной образовательной среды / В. А. Ясвин. – М. : Сентябрь, 2000. – 122 с.

Королук Світлана Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри
менеджменту освіти ПОІППО
імені М.В.Остроградського

ОСОБЛИВОСТІ РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В ГРОМАДСЬКО-АКТИВНІЙ ШКОЛІ

В статті розглядаються особливості розвитку соціального партнерства в школі, що базуються на вимогах законодавства, потребах суспільства та учасників освітнього процесу.

Ключові слова: партнерство, соціальне партнерство, громадсько-активна школа

У сучасній освіті відображені характерні ознаки нашого часу – широкі можливості для власного вибору людини, реалізації її професійних та інших потреб; значна роль людини у забезпеченні власних інтересів і можливостей, різноманітних моделей діяльності. У зв'язку з цим, найважливішим завданням сучасної школи стає забезпечення всіх необхідних умов для розвитку особистості учня, його самореалізації, набуття життєво необхідних компетенцій.

Школа традиційно виступає інтелектуальним і культурним центром для мешканців: саме до школи вони зверталися за отриманням інформації, за знаннями, за допомогою. Сьогодні в умовах децентралізації створюються об'єднані територіальні громади (ОТГ), які мають на меті, у тому числі, підтримку й розбудову закладів освіти. Тому, для вирішення завдань, які стоять перед школою і місцевою громадою, школа не може діяти відособлено, а має стати саме тією організацією, яка професійно встановлює і розвиває партнерські стосунки з батьками, владою і громадою села. Отже, постають проблеми розбудови соціального партнерства.

Проблеми соціального партнерства досліджували Г.В.Борисов, П.Бурд'є, Л.Г.Гуслякова, Е.Г.Калінкіна, Н.З.Камалієв, А.В.Корсунов, Л.А.Луговський, І.М.Реморенко та ін.

Науковці наголошують на тому, що соціальне партнерство дозволяє діяти ефективно й успішно на основі пріоритетної перспективи, загальної для всіх партнерів, ефективно координувати спільну діяльність із чітким розумінням власної відповідальності. Така діяльність є найбільш ефективною і економічною для партнерів, у тому числі й у системі освіти.

У широкому значенні соціальне партнерство розглядається як спільна колективна діяльність різноманітних соціальних груп, яка призводить до позитивних ефектів, що задовольняють потреби та інтереси всіх учасників.

Отже, соціальне партнерство передбачає розвиток участі громади в управлінні школою через реалізацію пріоритетних напрямків розвитку освіти, які, в свою чергу, сприяють: підвищенню якості освіти; покращенню матеріальної бази школи; забезпеченню доступності якісної освіти; підвищенню якості освітніх послуг; залученню до діяльності спонсорів та волонтерів.

Партнерство на базі школи — це можливість поліпшити імідж школи, залучити додаткові людські та матеріальні ресурси для підтримки школи, для задоволення потреб і інтересів громади. Партнерства створюють соціальний капітал, поліпшують взаєморозуміння, довіру і взаємодію між представниками різних секторів громади. Відповідно, вони служать зміцненню демократії.

Партнерствам на базі школи властиві наступні характеристики: взаємовигідність; прозорість; волонтерство; двостороннє спілкування (двосторонні потоки інформації); чесність; повага; рівність.

Соціальне партнерство для школи означає співпрацю з владою, бізнесом, місцевою громадою та територіальними інституціями для досягнення суспільно корисного результату.

Соціальне партнерство визначається як:

- спільна, колективно розподілена діяльність соціальних груп, яка призводить до позитивних і таких, що розподіляють усі учасники даної діяльності ефектів;
- форма взаємодії соціальних інститутів, груп, індивідуумів, яка дозволяє їм вільно висловлювати свої інтереси і знаходити ефективні методи їх реалізації;
- взаємодія представників трьох секторів (державного, комерційного і некомерційного) у вирішенні соціальних проблем суспільства.

Сутність соціального партнерства полягає у налагодженні конструктивної взаємодії між партнерами з метою вирішення соціальних проблем.

Механізмами взаємодії школи із соціальними партнерами можуть виступати такі види: дослідницька діяльність; проектна діяльність; соціально значимі акції.

Кожна школа, плануючи свою діяльність з розвитку соціального партнерства, може визначати такі напрями в роботі:

- реалізація неперервності освіти;
- спільна діяльність;
- співпраця школи і соціуму на взаємовигідних умовах;
- формування активної життєвої позиції членів громади.

Так, реалізація неперервної освіти забезпечується шляхом співпраці школи із дошкільними та вищими закладами освіти на основі реалізації спільних програм, що стосуються наступності: переходу дошкільників до першого класу та вступу випускників до вищих закладів освіти.

Спільна діяльність передбачає залучення до співпраці різноманітних інституцій, разом з якими реалізуються завдання розвитку особистості учня, наприклад, проводяться семінари, творчі звіти, тренінги, рольові ігри, залучаються спеціалісти, які проводять на базі школи гуртки, Дні відкритих дверей, зустрічі тощо.

Співпраця школи і соціуму на взаємовигідних умовах забезпечується шляхом реалізації таких заходів, проєктів, як: річниця школи, села, День науки, та інші свята.

Формуванню активної життєвої позиції сприяють: проведення диспутів, рольових ігор, екскурсій, знайомство з народними традиціями, які проводяться спільно школою та громадою села.

Крім того, школа має тісно співпрацювати з іншими школами, що розташовані поблизу. Для розвитку партнерських стосунків школи-партнери можуть проводити різноманітні спільні заходи, як от: спільні свята, конкурси, інтелектуальні та спортивні турніри, диспути, рольові ігри, які будуть сприяти обміну досвідом, підвищенню ефективності за рахунок засвоєння нового, налагодженню дружніх стосунків між учнівськими та педагогічними колективами, вирішенню спільних проблем.

Школа має змогу розширити коло соціальних партнерів, займаючись дослідницькою діяльністю і реалізуючи програми «Моє село», «Моя родина», «Видатні земляки» та ін.

Особливим партнером для школи є місцева влада. Співпраця між школою і владою може реалізовуватися через такі соціальні проєкти, як «Самоврядування школярів», акції «Ми за чисте місто/село», «Зробимо своє місто/село красивим», «Краще подвір'я», прибирання та озеленення села. Також проведення спільних круглих столів, диспутів, рольових ігор.

Найбільш близьким і значимим соціальним партнером школи є батьки, які стають активними учасниками освітнього процесу, включаючись у роботу Ради школи, Піклувальної ради, батьківського комітету. Також батьки входять до складу ініціативних груп з розробки програм розвитку школи, моделі самоврядування школярів. Батьки виступають безпосередніми організаторами та учасниками волонтерських акцій, диспутів, спільних заходів, туристичних походів, свят.

Існує декілька напрямів взаємодії між школою та громадою:

- вивчення соціального замовлення, вивчення потреб громади на освітні послуги, що їх пропонує школа;
- залучення волонтерів із числа членів громади до роботи у школі;
- найважливіше – перетворення школи на осередок розвитку громади.

Дослідники виокремлюють такі способи партнерства школи з громадою:

- спільні для школи, громадських організацій та місцевих установ дні відкритих дверей, де можна презентувати та обговорити їхню роботу;
- вечори та фестивалі для місцевої громади;
- заохочення для ширшого використання шкільних приміщень у позаурочний час;
- залучення громадських груп до різних форм навчання. Наприклад, служба працевлаштування може проводити заняття у школі. Батьки можуть виявити цікавість до педагогічних семінарів, пов'язаних з темою батьків і підлітків. Педагоги, що вміють навчати, можуть взяти на себе поширення інформації з будь-якої спеціальності, потрібної громаді;
- реалізація учнівських соціальних проектів, у ході яких школярі, вчителі та громада разом вирішують складні питання та проблеми місцевого життя, залучаючи до цього процесу й органи місцевого самоврядування.

Отже, основними напрямками розвитку зв'язків між школою та громадою є:

- гостинне ставлення до батьків, налагодження добрих взаємин та довіри;
- організація суспільних та громадських заходів;
- постійне спілкування для надання корисної інформації про школу і те, що там відбувається;
- забезпечення можливості для освіти і розвитку членів громади;
- залучення думки громади в процесі прийняття рішень і розробки програм розвитку;
- залучення волонтерів, використовуючи їхні вміння, зацікавлення та досвід [1].

Для налагодження партнерства необхідно перш за все оцінити його можливості. Партнерські стосунки можуть бути довгостроковими та короткостроковими. Наприклад, короткострокове партнерство може існувати у формі певного спільного проекту, тижня, місячника тощо, довгострокове – функціонувати як клуб, асоціація та інші формалізовані об'єднання, хоча і не зареєстровані.

Варто пам'ятати, що кожен потенційний партнер унікальний, тому варто підібрати до кожного особливий підхід.

Особливим партнером школи є засоби масової інформації. Саме вони можуть допомогти подолати проблему обмеженої поінформованості про діяльність навчального закладу, що, врешті, призводить до відсутності активної підтримки його цілей і програм з боку місцевої громади [1].

За допомогою ЗМІ поширюються різні види інформації (щодо знань, духовних цінностей, моральних і правових норм тощо) серед кількісно

значної і достатньо широкої аудиторії людей різного віку та соціального стану.

Саме тому взаємодія з місцевими та регіональними ЗМІ має бути одним із напрямків роботи школи. Цілями цієї діяльності мають стати:

- поширення інформації про діяльність школи;
- просвітницька діяльність для громади;
- висвітлення значимості її ролі;
- становлення і зміцнення іміджу школи;
- формування позитивної громадської думки;
- знаходження додаткових джерел фінансування;
- встановлення партнерських стосунків [1].

Існують різні типи партнерств. Неформальні партнерства бувають короткострокові і довгострокові. Наприклад, короткострокові неформальні партнерства функціонують у формі коаліцій ("Тиждень добра" тощо). Водночас довгострокові неформальні партнерства функціонують у вигляді клубів, асоціацій та інших формально організованих, але офіційно не зареєстрованих, організацій.

Формальні партнерства являють собою певну форму юридичного статусу або договору, що визначає їхні відносини з іншими організаціями. Організації, які вирішують існуючі в суспільстві проблеми і не займаються підприємницькою діяльністю, відносяться до неприбуткових організацій. До них, зокрема, належать благодійні фонди і благодійні організації, створені в порядку, визначеному Законом для проведення благодійної діяльності, в тому числі, громадські організації, створені з метою провадження екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності.

Ефективність діяльності та взаємодії громадсько-активних шкіл з партнерами мають будуватися на певних принципах що закладаються на початку діяльності. Дотримання цих принципів – основа для налагодження та підтримки взаємовигідного партнерства.

Для соціального партнерства важливими є такі принципи:

- Взаємовигідності від спільної діяльності.
- Добровільності – допомагає одним учасникам зрозуміти і знайти аргументи для залучення до своєї діяльності потенційних партнерів, іншій стороні він гарантує свободу вибору при прийнятті рішень про участь у такій діяльності.
- Відкритості. Цей принцип розкривається з двох сторін: по-перше, це відкритість інформації про умови взаємодії, її форми, методи, правила й результати. З іншої сторони, принцип відкритості гарантує можливість кожного бажаючого стати партнером і приєднатися до спільної діяльності.
- Законності. Даний принцип передбачає встановлення загальнообов'язкових правил, закріплених законодавством, дає учасникам

партнерства чітко уявлення про їхні права та обов'язки, дозволяє завчасно продумувати процедури прийняття рішень зі спірних питань.

- Множинності технологій: для системної та ефективної взаємодії необхідно володіти значною кількістю різноманітних технологій спільної діяльності, оскільки окрема технологія, як правило, має обмежені можливості з причин специфічності завдання, яке вона розв'язує [1].

Перераховані основні принципи соціального партнерства при їх дотриманні гарантують для його учасників стійку й результативну взаємодію.

Виокремимо основні елементи соціального партнерства, серед яких:

- наявність соціальної проблеми, яка, однак, не завжди гарантує виникнення самого соціального партнерства. Для цього потрібно, щоб учасники поділяли існуючу соціальну проблему;

- необхідно, щоб процес вирішення проблеми був побудований з урахуванням інтересів кожного з партнерів. При цьому важливим моментом для побудови соціального партнерства залишається той факт, що ніхто з потенційних партнерів не зацікавлений в деструктивному впливові на решту об'єктів, для яких вирішення цієї проблеми є значимим;

- усвідомлення сторонами того факту, що об'єднання наявних ресурсів і зусиль збільшить ефективність вирішення проблеми;

- крім самого вирішення соціальної проблеми, суб'єкти соціального партнерства поділяють прагнення знайти вирішення проблеми саме за рахунок взаємодії;

- наявність правил взаємодії і взаємоконтролю. Загальна відкритість і доступність інформації про хід процесу вирішення соціальної проблеми;

- наявність проекту/плану спільної діяльності, направленої на покращення соціального життя/соціальної проблеми;

- правова забезпеченість/обґрунтованість партнерства;

- орієнтація на позитивний результат [1].

Поступово, розвиваючи партнерство, школа починає усвідомлювати себе не як соціальна інституція, що належить державі, а як місце, де пересікаються інтереси всієї оточуючої громади. Прагнення залучити до діяльності всіх можливих партнерів – організації та людей, призводить до складання школою загальної характеристики свого району у вигляді карти, схеми, списків. Таким чином формується банк даних існуючих та потенційних партнерів. Далі здійснюється аналіз і будуються схеми відносин з тими чи іншими учасниками співпраці. Наступний крок – кожна школа прагне у різних формах вийти з ініціативою до об'єднання зусиль з метою створення ініціативної групи. Діалог як попередній етап реалізації будь-якого проекту чи програми може проходити в різних формах: як зібрання, конференція батьків, дискусійні клуби, семінари, тренінги. Як правило, починається такий діалог зі звернення до найближчих партнерів для школи – батьків. Це

допомагає школам визначити свою позицію в тих процесах, які проходять в громадах, заставляє по-новому подивитися на можливості школи і відкриває перспективи для подальших спільних дій. Для самої школи позиціонування себе як активного учасника громадського життя дає поштовх до перегляду світогляду і допомагає повірити у власні сили.

Спільна діяльність школи з представниками різних секторів вимагає від її учасників серйозної підготовки. Вирішальними факторами у досягненні згоди й розуміння у визначенні цілей і методів соціального партнерства, визначенні його характеру стають знання й професіоналізм, оскільки лише активної громадянської позиції на сьогодні недостатньо. Сучасні відносини потребують від учасників володіння ефективними технологіями вирішення соціальних проблем, стратегічного бачення діяльності як своєї організації, так і усього партнерства в цілому, навичок ведення конструктивного діалогу з партнерами (бізнесом, владою, некомерційними організаціями) і володіння проектним мисленням. У цьому зв'язку все більше виникає потреба у наявності знань в області побудови соціального партнерства. У справі взаємодії з різними структурами й окремими людьми велике значення має багато факторів, серед яких: особистісний фактор, організаційно-правове забезпечення та багато іншого, саме тому ефективні партнерства є завжди індивідуальними.

Таким чином, соціальне партнерство має вияв у школі в формі обміну досвідом, у спільній реалізації соціально значимих проектів та ініціатив, у збереженні традицій, вдосконаленні освітнього середовища школи. Розвиток соціального партнерства між родиною і школою сприяє зростанню знань учнів у предметних областях, розвитку соціальних і загальних навчальних навичок, зростанню самоповаги і психологічної комфортності для дитини, а також набуття нових матеріальних ресурсів для реалізації нових освітніх проектів. Така діяльність розширює коло спілкування усіх учасників освітнього процесу, дозволяє досягти значних позитивних результатів у навчанні й вихованні учнів, дозволяє їм здобути соціальний досвід та сприяє формуванню їхньої життєвої позиції, вмінню вступати у партнерські стосунки з представниками громадськості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Громадсько активні школи в Україні: кроки до дій/ Упор. Н.Софій, Ю. Кавун – К.: ВФ „Крок за кроком”, 2005. – 162 с.
2. Пометун О., Середяк Л., Сущенко І., Янушевич О. Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора. – Тернопіль: Астон, 2005. – 192 с.
3. Співпраця між домом і школою. Практичний посібник. Вправи, приклади, ідеї та стратегії/ Упор. Н.Софій, Ю.Кавун. – К.: ВФ „Крок за кроком”, 2005. – 75 с.

Бабенко Людмила Леонідівна

доктор історичних наук, професор кафедри
історії України, зав. кафедри історії України
ПНПУ імені В.Г. Короленка,
Заслужений працівник освіти України

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: СТАНОВЛЕННЯ І ЗДОБУТКИ

(до 100-річчя створення історичного факультету ПНПУ імені В.Г. Короленка)

У статті розкривається історія створення однієї з провідних кафедр Полтавського педуніверситету, сягає своїм корінням до початків діяльності вишу. Її організаційні витoki суголосні з пошуками форм і змісту історичної освіти у підготовці вчителя в утвореному в 1914 р. учительському інституті. Показані етапи діяльності кафедри, зумовлені суспільно-політичними та воєнними подіями радянської доби. Детально висвітлено сучасні форми навчально-методичної та наукової діяльності викладачів кафедри історії України.

Ключові слова: кафедра історії України, Полтавський учительський інститут, історико-філологічний факультет, історичний факультет

Визначення поняття «кафедра», яке дає енциклопедичний словник, досить сухе і знеособлене: у вищому навчальному закладі головне об'єднання науково-педагогічного складу з однієї або кількох споріднених дисциплін. Утім більшість викладачів навряд чи зверталися до словникової термінології, з хвилюванням переступаючи поріг кабінету, який і є тим магічним місцем, що іменується КАФЕДРОЮ. Для тих, кому випала щаслива нагода працювати на кафедрі історії України Полтавського національного педагогічного університету, це передусім колектив одностудентів, висококваліфікованих педагогів і науковців, патріотів держави, історії якої вони навчають студентів, де панує повага до традицій факультету і університету, атмосфера творчого неспокою, дух новаторства і постійних наукових пошуків, співпраці з студентською молоддю. Сьогодні кафедра історії України, професорсько-викладацький склад якої представлений викладачами різних поколінь, багатогранне, насичене цікавими формами роботи і планами на майбутнє. А з чого все починалося? Де витoki історії одного з найважливіших підрозділів історичного факультету? Вони закладалися наполегливою працею попередників — фундаторів одного з найстаріших педагогічних вишів.

З утворенням у 1914 році Полтавського учительського інституту з трирічним терміном навчання постало питання забезпечення всебічної освітньої підготовки студентів. Однак поділу на кафедри тоді не існувало, і здебільшого викладачі забезпечували викладання відразу кількох дисциплін,

в тому числі й історії. Звісно ж, імперське трактування історії унеможливило вивчення історії України як самостійної дисципліни.

Традиції історичної освіти, спрямованої на глибоке вивчення вітчизняної історії студентами, формувалися в період Української революції, коли в Полтаві зусиллями директора Учительського інституту і Голови «Просвіти» О.А. Левицького було відкрито 6 жовтня 1918 року історико-філологічний факультет. Важливим етапом у розвитку навчального закладу стало об'єднання в квітні 1921 року Полтавського педінституту й Історико-філологічного факультету та створення на їх базі інституту народної освіти. Підготовка вчителів історії набуває нових форм з утворенням у складі словесно-історичного відділу соціально-історичного факультету. Організацією навчально-методичної роботи викладачів займалися предметні комісії, котрі багато в чому нагадували сучасні кафедри. Історичні дисципліни входили до суспільствознавчої комісії. Кафедри ж розглядалися як науково-дослідні установи, які діяли не тільки при ІНО.

1920-ті роки, позначені здобутками національно-культурного відродження, були періодом спалаху інтересу до історичного минулого українського народу, плідних пошуків нових напрямів і методів наукових досліджень. У самостійну галузь історичної науки переростає історичне краєзнавство. Його розвитку великого значення надає Всеукраїнська академія наук, яка сприяє створенню наукових форм історичного краєзнавства. Предметна комісія суспільствознавчого циклу дисциплін Полтавського ІНО визнавала за доцільне «...всі лекційні і семінарські заняття спрямувати в краєзнавчий ухил». Разом з тим навчальний процес не був позбавлений ідеологічних нашарувань: курс «Історії класової боротьби на Полтавщині» був визначений «... центром краєзнавства в ІНО».

На історичному факультеті Полтавського ІНО у цей час працюють такі яскраві особистості, як Володимир Пархоменко, Павло Клепацький, Наталія Мірза-Авакянц. Справжнім ентузіастом краєзнавчої справи у вузі виступав В.О.Пархоменко. Фахово займаючись проблемами Київської Русі, він запропонував для вивчення студентами такі курси: «Краєзнавство у зв'язку з історією матеріальної культури», «Природні багатства Полтавщини», «Історія та економіка Полтавщини». У лютому 1925 року в Полтавському ІНО під керівництвом Володимира Олександровича було створено кабінет краєзнавства, який згодом мав стати осередком науково-дослідної кафедри краєзнавства. З суто навчальною метою також виник і кабінет суспільствознавства. У його історичному відділі знаходилися мапи колонізації Полтавщини, таблиці й діаграми торговельно-економічних зв'язків краю, матеріали до історії селянства ХІХ — ХХ століть. Особливий інтерес студентів викликали колекції грошових знаків і монет, художніх робіт. Археологічний відділ повністю складався зі знахідок, добутих під час розкопок за участю студентів ІНО на території Полтавщини. З ініціативи і під

керівництвом професора Пархоменка з 1924 року діяв студентський краєзнавчий гурток, який з часом перетворився на загальноміський та тісно співпрацював з Полтавським науковим товариством при ВУАН.

Наявність серед викладачів гуманітарного циклу ІНО талановитих дослідників і організаторів науки й навчально-виховного процесу спонукала до заснування у листопаді 1924 року семінару підвищеного типу для обдарованих студентів, що «виявили схильність до наукових досліджень», а в серпні 1926 року — до клопотання перед Укрголовнаукою наркомату освіти про відкриття на базі ІНО науково-дослідної кафедри історії української культури. У проекті положення майбутньої установи зазначалося, що вона «буде працювати в контакті з ВУАН», іншими вузами та кафедрами. На посаду її завідувача одностайно пропонувалася кандидатура авторитетного історика, професора П.Г. Клепацького. У списку на затвердження кандидатур майбутніх аспірантів зустрічаємо й прізвище майбутнього викладача історії України, ректора педінституту в 1933-1934 роках П.М.Койнаша. Про майбутніх аспірантів у документі говорилося, що «...всі вони скінчили ІНО, працюють у різних установах Полтави (педтехнікум, окрархів, трудшколи), беруть участь у роботі семінару підвищеного типу і науковому товаристві, відомі інституту своїми здібностями до наукової праці». Попри потужний кадровий потенціал, обидві науково-дослідні кафедри через відсутність державного фінансування так і не змогли в повному обсязі розгорнути свою діяльність.

З іменем професора П. Клепацького пов'язана важлива ініціатива у справі покращення навчально-методичного забезпечення студентів. За гострого дефіциту підручників і посібників він започаткував разом із студентами — членами історико-архівного гуртка серію публікацій у «Записках Полтавського ІНО» «Матеріалів до історичної хрестоматії з краєзнавства». У передмові до першого випуску Павло Михайлович так обґрунтовував свій задум: «Матеріалів краєзнавчого характеру з сучасності завжди можна знайти доволі, а от з минулого роздобути важко, особливо для масової школи». Загалом зміст «Записок ІНО» істотно заповнював прогалини у забезпеченні студентів навчальною літературою з історії. На перші чотири їх випуски відгукнувся рецензією відомий київський професор К.Харлампович. Він відзначив, що кількість публікацій засвідчує, що «...з'явилося чимало людей, які працюють у краєвому архіві, ...притому ж архівні розшуки і друкування матеріалів безпосередньо торкається головної мети ІНО».

Наприкінці 1920-их — на початку 1930-их років історію України в Полтавському педінституті викладав П.М.Койнаш. Теплі спогади про свого Вчителя залишила М.І.Малич, колишня студентка і викладач з 53-річним стажем: «Я з великим захопленням слухала його лекції, цікаві, наповнені багатьма фактами, позначені прекрасною лекторською майстерністю... Петро

Михайлович був чудовим організатором викладацького і студентського колективів, вимогливий і в той же час чуйний, уважний і тактовний; ми, студенти, його дуже любили і шанували, він користувався великим авторитетом, часто зустрічався з студентським активом». У 1934 році П.М.Койнаша було призначено ректором Одеського педінституту, пізніше — заступником наркома освіти УРСР.

З 1932 року вивчає і викладає історію України С.О.Данішев. У біографічному нарисі про нього В.Є.Лобурець називає багато притаманних йому чеснот, характеризує як «одного з найбільш кваліфікованих викладачів інституту», людину «з вражаючою ерудицією», котра «знання вітчизняної історії майстерно передавала студентам і молодим викладачам». Як вчений, він досліджував широке коло проблем історії України, але найбільше уваги приділяв сюжетам з історії рідного краю. Найбільшим доробком С.О.Данішева стала монографія «Великий Жовтень на Полтавщині» (Харків: Прапор, 1969).

Науково-педагогічна діяльність викладачів вітчизняної історії Полтавського педінституту в 1920–1930-их роках проходила у складних політичних умовах. Через систему освіти здійснювався цілеспрямований вплив на свідомість підростаючого покоління у відповідності з комуністичними ідеалами, тому до науково-педагогічних кадрів педагогічних вузів висувалися суворі вимоги щодо класової чистоти і відданості тоталітарній системі. Більшовицька влада і її каральні органи пильно контролювали сферу освіти з метою запобігання опозиційних настроїв. До того ж радянська влада як форма диктатури пролетаріату завжди з підозрою ставилася до інтелігенції, вбачаючи в інтелектуальному середовищі сприятливий ґрунт для виникнення опозиційних настроїв і національного сепаратизму. Політика українізації якраз і продемонструвала величезний патріотичний потенціал освітян і науковців, що зумовило її згортання та активізацію боротьби з «буржуазним націоналізмом». Перша гучна справа Спілки визволення України вихопила з рядів колективу Полтавського ІНО колишнього ректора професора В.О.Щепотьєва, викладачів О.Т.Бузинного, В.С.Воропая. Рішенням суду вони були вислані за межі України. У Дніпропетровську в справі СВУ заарештували історика В.О.Пархоменка, котрий вже кілька років як залишив Полтаву.

У відповідь на розгортання репресій партійна організація інституту розпочала «партійну чистку» професорсько-викладацького складу. Рішенням від 3 вересня 1929 року, серед «вчищених» п'яти осіб, з роботи було звільнено і професора П.Г.Клепацького. Партбюро ухвалило «...просити О.П.К. (окружний партійний комітет — авт.) вжити заходів, щоб їх перекинути в інші міста». Наприкінці грудня 1930 року окреме рішення партбюро приймає про наукову спадщину П.Г.Клепацького: «Підручник П.Г.Клепацького «Огляд джерел по історії України» як ідеологічно не витриманий і політично шкідливий від використання усунути». Опальний професор, вже працюючи в

Мелітопольському педінституті, зазнав повторних репресій у 1937 році. Партійні документи цього періоду рясніють закликами до керівників закладів освіти «очистити ряди нашої партії від класововорожих елементів, опортуністів різних мастей, дворушників, буржуазних переродженців, кар'єристів, шкурників, бюрократів та побутово-розкладених». Таким чином до названих категорій можна було при бажанні зарахувати будь-кого з викладачів чи студентів. Колектив викладачів називають «Полтавською ІЮвською групою націоналістів», а вуз — «центром Полтавської філії СВУ». Продовженням погрому колективу педінституту стали постанови ЦК КП(б)У від 16 березня 1935 року «Про антирадянські виступи і засміченість полтавських вишів — інституту м'ясної промисловості і педагогічного інституту» та від 13 березня 1936 року «Про полтавські вузи».

Боротьба з «націоналізмом» відбувалася під безпосереднім контролем партійних органів та за їхніми вказівками. Як засвідчує С.О.Данішев, котрий у 1935 році очолював міський відділ освіти, «в перших числах березня 1935 року я був викликаний у міськом КП (б)У до помічника секретаря Олєфіра, який показав список учителів і запропонував мені зняти цих учителів з роботи як націоналістів... таких учителів було близько 50 чоловік».

По закінченні Другої світової війни у 1945 році відновлює свою роботу історичний факультет, створюється кафедра історії СРСР. Її завідувачем призначається ректор педінституту Ф.А.Редько, який уже в 1947 році успішно захистив кандидатську дисертацію. На жаль, ми не маємо точних відомостей про стан викладання історії України. Остання викладалася як фрагменти історії СРСР, а в програмах та підручниках вживалася назва Українська РСР.

Хочемо акцентувати увагу на тому, що, незважаючи на жорсткий курс національної політики радянської держави, у Полтавському педінституті українська мова була панівною у системі викладання усіх без винятку дисциплін. Задекларована вченою радою ПДП у лютому 1946 року вимога проводити лекційні і семінарські заняття українською мовою поширювалася на всі факультети. Водночас йшлося і про якісний бік мовленнєвої культури викладачів: «В усіх галузях створити мовний режим, відповідно до якого кожний викладач і робітник інституту вважав би себе зобов'язаним подавати своєю мовою зразки мовної культури для студентів». Рівень мовної культури та загальної грамотності останніх у першу чергу потребував істотного поліпшення, у зв'язку з чим усі кафедри зобов'язувалися «не менше двох разів на семестр» розглядати це питання, викладачам необхідно було «пильно стежити за усним мовленням в аудиторії та за її межами і негайно виправляти помилки», «вибірково перевіряти писані матеріали студентів (конспекти лекцій та ін.)» тощо. Ця проблема залишалася актуальною й надалі, загострюючись посиленням русифікації. На початку 1960-их років вчена рада знову констатувала: «Студенти всіх факультетів слабо володіють

мовою практично — це не українська літературна мова, а своєрідний суржик — мішанина українських і російських перекручених слів».

У повоєнні десятиліття історію УРСР продовжували викладати С.О.Данішев, Г.І.Кулик, А.Г.Бойко. Неординарним виявився шлях до наукової і викладацької роботи у Григорія Івановича Кулика. Війна застала його аспірантом академії педагогічних наук у Москві. В результаті мобілізації він потрапляє в охоронні війська НКВС, підрозділи яких охороняли партійних і державних діячів. Як згадує донька педагога Н.Г.Марченко, про Й.Сталіна і його кремлівське оточення у Кулика збереглися вкрай негативні враження, про що він ділився з дуже небагатьма близькими людьми. Відразу після війни Г.І.Кулика відрядили до Києва, де він служив в охороні М.С.Хрущова і згадував про нього, як «про дуже демократичну, лояльну, на відміну від московських керівників, людину, але, на жаль, малограмотну і малокультурну». Не маючи бажання служити далі в органах безпеки, він пише кандидатську дисертацію і захищає її у 1948 році. Після цього, попрацювавши у Львівському і Ніжинському педінститутах, у 1951 році переїздить до Полтави.

Навчальні програми та підручники того часу акцентували увагу на проблемах революційної і класової боротьби, успіхах соціалістичного будівництва, провідній ролі комуністичної партії, критиці буржуазно-націоналістичних концепцій історії України тощо. Здебільшого викладачі не наважувалися на відкриті дискусії та висловлювання власних оцінок аби не бути звинуваченими у «антирадянщині». Хрестоматійною і повторюваною з різними емоційними відтінками серед студентів історичного факультету 1970-их років стала фраза, мовлена одним з викладачів кафедри історії КПРС у відповідь на запитання студентів «А що Ви самі думаєте про культ особи Сталіна?»: «Як написано у постанові ЦК КПРС, так я й думаю і вам раджу».

Певним етапом у зростанні статусу та уваги до удосконалення викладання вітчизняної історії можна вважати 1968 рік. Тоді приймається рішення про поділ єдиної кафедри історії на дві самостійні — історії СРСР і УРСР та загальної історії. Першу послідовно очолювали професори В.Є.Лобурець та П.М.Денисовець. Хоча їхніми основними навчальними дисциплінами були відповідні періоди історії СРСР, предметом наукових досліджень завжди залишалася проблематика історії України і рідного краю. Високо поцінований сучасниками внесок В.Є.Лобурця у розвиток теорії й історії історичного краєзнавства, що надавало позитивного імпульсу у вивченні історичного минулого. Слід відзначити й іншу подвижницю краєзнавчої справи, яка працювала на кафедрі історії СРСР і УРСР з 1978 по 1986 рік, — В.Н.Жук. У своїх численних публікаціях вона розробляла проблеми історії Полтавщини, давньої історії України, українсько-болгарських зв'язків, охорони пам'яток історії і культури. Всі ці матеріали використовувалися у навчальному процесі, більшість із них не втратили своєї актуальності й сьогодні.

Патріархом кафедри історії України тривалий час залишався В.Я.Ревегук. У 1963 році він закінчив історико-філологічний факультет Полтавського педінституту, відпрацював за призначенням 2 роки у Білогірівському професійно-технічному училищі Кримської області, старшим лаборантом у Полтавському кооперативному інституті, 1971 року вступає до аспірантури при кафедрі історії УРСР Харківського державного університету. Після захисту в 1975 році кандидатської дисертації незмінно працював на посаді доцента кафедри рідного вузу. Він був єдиним викладачем, який читав курс історії Української РСР у 1970–1980-их рр. Його людські й професійні чесноти завжди вабили студентів до спілкування, а гострий розум, відкритість, простота, почуття гумору робили загальним улюбленцем. Авторитет і повагу колег В.Я.Ревегук завоював наполегливою працею на ниві наукових досліджень як автор 16 монографій та понад 100 інших наукових праць.

Суспільно-політичні пріоритети другої половини 1980-их років, поступово ламали застарілі консервативні стереотипи у свідомості викладачів кафедр історичного факультету. Нові виклики порушили проблему вибору як для викладачів старшого, так і молодшого покоління: або перебороти страх і сумніви перед переосмисленням методології і фактології вітчизняної історії і глибоко вивчити її, або відступити. Україна стояла на порозі незалежності.

Становлення нинішньої, сучасної кафедри історії України пов'язане з проголошенням незалежності нашої країни в 1991 році. Саме тоді вивчення курсу вітчизняної історії було впроваджено на всіх факультетах інституту, що й зумовило потребу в об'єднанні викладачів цієї дисципліни у складі однієї кафедри (листопад, 1991 року).

Перед колективом фахівців з вітчизняної історії постало складне, але шляхетне завдання: перетворити історію України з *terra incognita*, якою вона була в часи, коли учні й студенти краще знали битву під Фермопілами, аніж битву під Берестечком, коли Наполеон і Кромвель були ближчими й знанішими, аніж Гуня, Косинський, Острияниця чи Трясило, — на усвідомлено потрібні знання, цікавий і важливий навчальний предмет.

Працювати доводилося у вкрай важких умовах: були відсутні навчальна література, програми з курсу, будь-яке його методичне забезпечення. Викладачі йшли неторованим шляхом, розробляючи авторські програми, вибудовуючи систематизовані лекційні курси з розрізнених і поодиноких публікацій початку доби незалежності.

Кафедра працювала як колектив однодумців, очолюваний молодим і амбітним науковцем — кандидатом історичних наук, доцентом (нині — доктором історичних наук, професором) А.М.Киридон. Фахівці кафедри забезпечували викладання курсу історії України на всіх факультетах інституту, крім історичного, де спеціалісти з вітчизняної історії працювали у

складі кафедри історії східного слов'янства (з квітня 1993 року — історії України), очолюваної доктором історичних наук, професором В.Є.Лобурцем.

У квітні 1997 року керівництвом навчального закладу з метою оптимізації викладання курсу вітчизняної історії було здійснено чергову реорганізацію кафедр: припинила своє існування кафедра історії України на історичному факультеті, а її викладачі ввійшли до складу кафедр всесвітньої історії та кафедри історії України, що діяла з 1991 року як загальноінститутська.

Потужний науково-педагогічний потенціал реорганізованої кафедри історії України дозволив їй повністю забезпечити викладання курсів вітчизняної історії як на історичному, так і на всіх інших факультетах інституту (з грудня 1999 року — університету). На кафедрі в цей час працювали доктори історичних наук, професори В.О.Пашенко, О.О.Нестуля, кандидати історичних наук, доценти Л.Л.Бабенко, Т.П.Демиденко, І.І.Діптан, А.М.Киридон, П.В.Киридон, А.О.Овсяницький, В.Я.Реверук, Р.А. Сітарчук, асистент Р.Л.Гавриш.

З квітня 1997 року статус кафедри не змінювався, її послідовно очолювали в ці роки кандидат історичних наук, доцент А.М.Киридон, доктор історичних наук, професор В.О.Пашенко, доктор історичних наук, професор Ю.В.Волошин, нині – доктор історичних наук Л.Л. Бабенко.

Важливим етапом в історії кафедри було перше десятиліття 2000-их рр. Склад кафедри поповнився молодими викладачами – випускниками історичного факультету. До досвідчених викладачів професорів В.О.Пашенка, Ю.В.Волошина, доцентів Л.Л.Бабенко, П.Я.Гавриша, Т.П.Демиденко, І.І.Діптан, О.П.Єрмака, П.В. Киридона, В.Я.Реверука, Р.А.Сітарчука приєдналися О.В.Коваленко, Л.І.Шаповал, Т.О.Лахач, І.О.Сердюк, О.А. Гура. У 2009-2010 рр. з 13 штатних працівників було 2 — доктори історичних наук, професори, 7 — кандидати історичних наук, доценти, 2 — кандидати історичних наук, старші викладачі, 2 — асистенти). Кафедра забезпечувала викладання таких курсів на історичному факультеті: «Давня історія України», «Середньовічна історія України», «Нова історія України», «Новітня історія України», «Археологія», «Шкільний курс історії та методика його викладання», «Актуальні проблеми методики навчання історії», «Етнографія України», «Історіографія історії України», «Організація краєзнавчих досліджень, архівознавство, музеєзнавство», «Спеціальні історичні дисципліни», «Історія і культура рідного краю» та ін., а також спецкурси та спецсемінари з актуальних проблем вітчизняної історії.

Реформування системи вищої освіти в Україні безпосередньо торкнулося й діяльності кафедри. Зокрема в рамках розширення умов ліцензійної діяльності університету, введення нових спеціальностей кафедра запропонувала ввести нову спеціальність 032 Історія та археологія. Були розроблені освітньо-професійні програми з цієї спеціальності рівня бакалавр

(гарант проф. Л.Л. Бабенко) та рівня магістр (гарант проф. П.В. Киридон). Також розроблена магістерська освітньо-професійна програма зі спеціальності 031 Релігієзнавство (гарант проф. Р.А. Сітарчук). Студентам також пропонується додаткова спеціалізація «музеєзнавство та музейна справа».

З 2001 року, коли на історичному факультеті почала діяти магістратура, фахівці кафедри забезпечували викладання курсів, які сприяли формуванню сучасного вчителя історії-інтелектуала й дослідника-науковця. З магістрантами працювали досвідчені викладачі кафедри В.О. Пащенко, А.М. Киридон, П.В. Киридон, В.Я. Ревегук, Л.Л. Бабенко, Ю.В. Волошин, Р.А. Сітарчук, Т.П. Демиденко. Під науковим керівництвом викладачів кафедри успішно виконувалися кваліфікаційні магістерські роботи, а випускники магістратури поповнювали склад кафедри як аспіранти й докторанти.

На кафедрі історії України з 1992 року діє аспірантура.

Керівництво науково-дослідною роботою молодих вчених здійснювали доктори історичних наук, професори В.Є.Лобурець, академік АПН України В.О.Пащенко, О.О.Нестуля (нині — ректор Полтавського університету економіки і торгівлі), Ю.В.Волошин, А.М.Киридон, П.В.Киридон, Л.Л. Бабенко, Р.А. Сітарчук. Упродовж 1992-2018 років навчання в аспірантурі закінчили понад пів сотні молодих дослідників, абсолютна більшість яких успішно захистили кандидатські дисертації, а колишні випускники аспірантури Ю.В.Волошин, Р.А.Сітарчук, Т.О.Лахач, І.О.Сердюк, Л.І.Шаповал, О.А. Бороденко нині працюють на кафедрі викладачами. На інших кафедрах історичного факультету й університету працюють випускники аспірантури кафедри історії України Ю.В. Вільховий, О.П. Лахно, Л.М. Швець, В.А. Дмитренко, В.І. Дмитренко, О.В. Сакало, О.В. Лук'яненко, Т. В. Нагорна, В.В. Нагорний, К.Б. Пивоварська та ін.

Для аспірантів була організована така нова форма удосконалення фахової майстерності як постійно діючий семінар «Методика та організація наукових досліджень в галузі вітчизняної історії», в якому проводили заняття наукові керівники, досвідчені професори, запрошені відомі науковці. Новації в підготовці науково-педагогічних кадрів були запроваджені відповідно до реформи вищої освіти. На кафедрі було розроблено освітньо-наукову програму (гарант проф. Ю.В. Волошин) з чотирирічним терміном навчання, яка передбачає підготовку фахівців за спеціальністю 032 Історія та археологія.

З 1999 року при кафедрі почала свою діяльність докторантура, біля витоків створення якої стояв акад. В.О. Пащенко. За час її існування підготовку й захист докторських дисертацій здійснили викладачі кафедри Ю.В.Волошин, Л.Л.Бабенко, Р.А. Сітарчук, І.О. Сердюк. Нині за крок до здобуття наукового ступеня доктора історичних наук знаходяться докторанти О.В. Лук'яненко, О.В. Коваленко.

Кафедра історії України є потужним осередком наукових досліджень, знаним не тільки в Полтаві, Полтавській області, але й в Україні та за її межами. Наукові дослідження зосереджені у рамках наукових шкіл. З 1994 року під керівництвом акад. В.О.Пащенко функціонувала наукова школа «Історія релігії, церкви і їх взаємовідносин із державою в Україні». Під керівництвом очільника наукової школи і в межах її проблематики захистили дисертації доктори історичних наук Ю.В.Волошин, Р.А. Сітарчук, Л.Л. Бабенко, кандидати історичних наук Ю.В.Вільховий, О.П.Ляхно, Л.М. Швець, Т.В.Нагорна та ціла плеяда інших науковців. Керівник школи — дійсний член АПН України В.О.Пащенко — автор понад 500 наукових праць. Нині естафету координування дослідницької проблематики державно-конфесійних відносин підхопили Р.А. Сітарчук та Л.Л. Бабенко. Другим науковим осередком є наукова школа проф. Ю.В. Волошина. Його учні й однодумці вивчають проблеми соціальної історії, історичної демографії періоду Гетьманщини. Результати наукових досліджень Ю.В. Волошина, І.О. Сердюка знайшли позитивний резонанс у зарубіжному науковому середовищі. Проблеми радянського минулого досліджують Л.Л. Бабенко та П.В. Киридон і їхні учні.

Важливим напрямком наукових досліджень на кафедрі є археологія. Результативними є пошуки докторанта О.В. Коваленко, яка спільно з науковими установами України реалізовує цікаві проекти. Традиційною темою дослідження доцента П.Я. Гавриша залишався древній Гелон (Більське городище). Загалом викладачі кафедри плідно здійснюють наукові дослідження в галузі етнології та етнографії (доц. Л.І. Шаповал), історичного краєзнавства, історії Полтавщини, історії українського козацтва та ін.

Кафедра історії України здійснює наукову співпрацю в рамках угод про наукове співробітництво з Інститутом історії України, Інститутом фольклору та етнографії імені М. Рильського. Інститутом географії НАН України, Інститутом керамології та музейними установами, іншими університетами України. Також за останні два десятиліття кафедра підтримувала співпрацю з зарубіжними науковими центрами, зокрема Дахау-Форум (м. Дахау, Німеччина); німецько-українським науковим об'єднанням імені Ю.Бойка-Блохіна при Українському Вільному Університеті (м. Мюнхен, Німеччина); Саскачеванським університетом імені Святого Томаса (Канада), Чеською асоціацією усної історії.

Проф. Ю.В.Волошин здійснював керівництво Полтавською робочою групою міжнародного проекту з усної історії «Книги пам'яті в'язнів Дахау» (2006 рік), а також координацію (разом з доктором Н.Ханенко-Флізен, Канада) усноісторичного проекту «Деколективізація в Україні» спільно з Центром усноісторичних досліджень Саскачеванського університету (Канада). Державні наукові теми з залученням державного фінансування виконувалися під керівництвом В.О. Пащенко, Ю.В. Волошина, а в 2018 р. в

напруженій конкурентній боротьбі з-поміж кількох сотень поданих тем переміг І.О. Сердюк. Наказом ректора на базі кафедри створено науковий центр з вивчення проблем дитини і дитинства за часів Гетьманщини.

Потужний науковий потенціал кафедри знаходить підтвердження в показниках загальноуніверситетського рейтингу, згідно з яким за кількістю й обсягом наукових публікацій, кількістю публікацій у виданнях, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах колектив кафедри історії України посідав 1-3 місця серед 38 кафедр навчального закладу. Викладачами кафедри упродовж 2000-их рр. було опубліковано більше 60 монографій, підручників, посібників. Л.Л.Бабенко, Т.П.Демиденко, І.І.Діптан, О.П.Єрмак, А.М.Киридон, П.В.Киридон, В.Я.Ревегук підготували у складі авторського колективу історичний нарис «Полтавщина», за що були удостоєні обласної премії імені Панаса Мирного. Активну участь у підготовці 1-5 томів науково-документальної серії «Реабілітовані історією. Полтавська область» взяли науковці кафедри Л.Л.Бабенко (член обласної редколегії), Т.П.Демиденко, О.П.Єрмак. Науковці кафедри О.П.Єрмак, П.В.Киридон та В.Я.Ревегук стали співавторами шкільних підручників із запровадженого в школах області курсу «Історія Полтавщини», а доцент І.І.Діптан спільно з професором П.А.Кравченком підготувала навчальний посібник з грифом МОН України «Українське козацтво: соціально-історичний нарис».

Викладачі кафедри беруть активну участь в організації та проведенні наукових конференцій, семінарів, круглих столів тощо. Так, лише впродовж 2008-2009 навчального року кафедрою були проведені Міжнародна наукова конференція «Гадяцька унія 1658 року: контрверсії минулого і сучасність (4-5, 16-17 вересня 2008 року), Всеукраїнська наукова конференція «Постать Симона Петлюри в історії та національній пам'яті» (20-22 травня 2009 року), Міжнародна науково-практична конференція «Полтавська битва 1709 року в історичній долі України, Росії, Швеції та інших країн» (10-12 червня 2009 року). З 2009 р. кафедра є організатором регулярного проведення таких конференцій як «Череванівські наукові читання» та «Держава і Церква в новітній історії України». Вони щороку об'єднують десятки фахівців-науковців з України та зарубіжних наукових центрів, які приїжджають до Полтавського педуніверситету. Кафедра підтримує тісні зв'язки з Полтавським інститутом післядипломної професійної освіти імені М.В. Остроградського, організовує науково-методичні семінари для вчителів історії, за наслідками роботи яких публікуються збірники статей.

Методична робота на кафедрі спрямовується насамперед на підготовку необхідних матеріалів для навчальної роботи студентів і магістрантів. Поліпшенню методичного забезпечення викладання дисциплін сприяє також робота методичного семінару кафедри, в межах якого аналізуються новітні технології навчання у вишах, досвід колег-кафедралів. Для вчителів міста і області упродовж десятків років щедро ділилися своїм

досвідом і знаннями доценти О.П.Єрмак, Т.П.Демиденко. Нині професори Ю.В. Волошин, Л.Л. Бабенко, П.В. Киридон читають цикли лекцій з історії України, історіографії вітчизняної історії, методики навчання історії. Л.Л.Бабенко, Ю.В. Волошин, П.Я.Гавриш, Т.П.Демиденко, О.П.Єрмак, О.В.Коваленко, Л.І. Шаповал, Т.О. Лахач, О.А. Бороденко, О.А. Гура впродовж багатьох років є членами журі обласного і міського етапів олімпіад з історії, конкурсів-захистів наукових робіт МАН. Викладачами кафедри систематично проводяться консультації для вчителів — керівників учнівських науково-дослідницьких робіт. Науковим керівником школи нового типу — Карлівської гімназії імені Н.В.Герасименко - впродовж десятка років працювала Т.П.Демиденко. Колектив кафедри завжди вдало поєднував зрілу майстерність досвідчених викладачів та завзяття й ентузіазм молоді. Так, гідні високої поваги колеги, які понад три десятиріччя займалися науково-педагогічною діяльністю в університеті, ветерани кафедри — професор В.О.Пашенко, доценти О.П. Самойленко, А.О. Овсяницький, В.Я.Ревегук, О.П.Єрмак, Т.П.Демиденко.

Зазначимо, що науково-педагогічна діяльність викладачів кафедри історії України за роки незалежності відзначена державними й відомчими нагородами: 4 — Заслужений працівник освіти України (В.О.Пашенко, П.В. Киридон, Л.Л. Бабенко, Р.А. Сітарчук), 1 — Заслужений діяч науки і техніки України (О.П.Єрмак), 4 — Відмінники освіти України (В.О.Пашенко, Л.Л.Бабенко, Т.П.Демиденко, О.П.Єрмак), 6 — лауреати премії Полтавської міської ради імені Самійла Величка (В.О.Пашенко, Ю.В.Волошин, І.І.Діптан, О.П.Єрмак, Л.Л. Бабенко, Р.А. Сітарчук), 6 — лауреати обласної премії імені Панаса Мирного (В.О.Пашенко, Л.Л.Бабенко, Т.П.Демиденко, І.І.Діптан, О.П.Єрмак, В.Я.Ревегук), 1 — лауреат єпархіальної премії імені преподобного Паїсія Величковського (Л.Л. Бабенко), 1 — Почесний краєзнавець України (Л.Л. Бабенко). Всі викладачі мають численні грамоти і подяки МОН України, Полтавської ОДА, Полтавської обласної ради, Полтавської міської ради, Департаменту освіти Полтавської ОДА, керівництва університету.

У рік відзначення 100-ліття історичного факультету кафедра історії України налічує 11 викладачів, 1 старшого лаборанта. У її складі працюють 5 докторів історичних наук (Л.Л. Бабенко, Ю.В. Волошин, П.В. Киридон, Р.А. Сітарчук, І.О. Сердюк) і 6 кандидатів історичних наук (О.А. Бороденко, П.Я. Гавриш, О.А. Гура, І.І. Діптан, Т.О. Лахач, Л.І. Шаповал). Кафедра очікує успішного завершення наукових досліджень докторантки кафедри О.В. Коваленко. Посаду старшого лаборанта кафедри обіймала М.А. Діденко, випускниця історичного факультету, людина відповідальна й компетентна, яка вболівала за результати роботи кафедри, а нині їй на зміну прийшла цьогорічна випускниця А.В. Коротка.

Готуючись до 100-літнього ювілею історичного факультету, кафедра історії України усвідомлює, що її сучасний поважний статус, успіхи й

досягнення були б неможливі без подвижницької праці попередників. У різні часи історію кафедри творили, тривалий чи нетривалий час працюючи у її складі, маючи різний масштаб діяльності та ваги в науковому світі, такі викладачі і лаборанти, як Д.І.Багалій, О.С.Башкат, М.К.Бойко, О.М.Васильєва, В.А.Войналович, О.Г. Волошина, Р.Л. Гавриш, О.В. Гайдар, В.Я. Горошочок, С.О. Данішев, П.М. Денисовець, С.В. Дивуленко, В.Н.Жук, А.І. Злидар, С.Б. Іващенко, Г.Т. Капустян, І.А. Касимова, П.Г. Клепацький, П.М. Койнаш, Л.В. Колодочка, Г.І. Кулик, Т.В. Куликова, Л.С. Ліхіна, В.Є. Лобурець, Н.А.Лукомська, Н.Ю.МірзаАвак'янц, О.Б. Мірошніченко, Т.В.Нагорна, Л.А.Нестуля, О.О. Нестуля, Л.М.Новохатько, А.О.Овсяницький, В.М. Орлов, В.О.Пархоменко, К.Б. Пивоварська, Н.І.Пироженко, І.М.Рева, І.Ф.Рибаков, М.І.Самойленко, О.П.Самойленко, М.М.Тарасов, П.М.Тригуб, Т.В.Тронько, І.А.Христенко, Н.Я.Цехмістро, А.С.Черевань, С.П.Юренко.

Год Борис Васильович

доктор педагогічних,
кандидат історичних наук,
професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
та методики викладання історії
ПНПУ імені В. Г. Короленка,
заслужений працівник освіти України

КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії, як інші кафедри педагогічного університету, свої витоки бере з довоєнних років. У 1914-1920 роках у Полтавському учительському інституті, історико-філологічному факультеті Полтавського товариства «Просвіта» та Полтавському українському педагогічному інституті поділу на кафедри не існувало. Лише словесно-історичний факультет (04.1921-09.1922 роки) з мовно-історичним і літературно-мистецьким відділами Полтавського інституту народної освіти (ІНО) було поділено на кафедри. Саме тоді була виокремлена й кафедра всесвітньої історії.

У 1930 році ІНО був реорганізований в Інститут соціального виховання (ІСВ), а 9 лютого 1931 року в Бюлетені Народного Комісаріату освіти опубліковано Статут про кафедри. У цьому важливому директивному документі вперше чітко окреслювалися функції кафедр. Там говорилося, що кафедра вищої школи як первісний організаційно-методичний осередок, має досліджувати методику викладання та обліку окремих дисциплін у напрямі їхньої актуалізації та застосування діалектичної методології; забезпечувати поєднання теорії та практики; розробляти й доповнювати програми окремих дисциплін; переглядати навчальні плани щодо місця окремих дисциплін та їхньої послідовності; організувати та проводити науково-дослідну роботу; брати участь у підготовці підручників і навчальної літератури.

Відповідно до даного Статуту в навчальному закладі було створено декілька кафедр різних профілів, у тому числі й кафедру історії. Вона забезпечувала викладання вітчизняної історії, історії Сходу, історії Середніх віків, нової історії.

У жовтні 1931 року доцентом всесвітньої історії було призначено М.А. Курилка та ще двох викладачів. М.А. Курилко забезпечував викладання нової історії. У ті роки при кафедрі діяв навчальний кабінет історії та методики, на обладнання якого у 1932 році було складено кошторис у сумі 1400 крб.

Студенти історико-економічного відділення Інституту соціального виховання, на якому й перебувала кафедра історії, в обов'язковому порядку виконували дипломні роботи, що захищалися перед комісією у складі заступника директора інституту з навчальної роботи та восьми членів. Студентам мовно-літературного відділення, починаючи з 1934 року читався скорочений курс всесвітньої історії, в якому висвітлювалися основні події історії Стародавнього світу, Середніх віків та нової історії.

У серпні 1934 року викладачем історії на посаді виконуючого обов'язки доцента був призначений Ф.С. Донський. Проте наприкінці жовтня цього ж року він був звільнений як такий, що "не забезпечував необхідного рівня викладання". Ф.С. Донський став жертвою розгорнутої у той час так званої кампанії боротьби проти троцькізму і націоналізму. Із січня до грудня 1935 року на посаді виконуючого обов'язки доцента історії Середніх віків працював В.І. Порхун. Але він теж був звільнений як такий, що "не відповідає вимогам до викладача".

31 січня 1935 року керівником кафедри історії був призначений О.К. Касименко. Доля цього відомого історика була схожою з долями багатьох інших науковців того часу. Наказом по інституту 25 лютого 1935 року він був виключений з партії як націоналіст і звільнений від керівництва кафедрою.

З квітня 1935 року в навчальному закладі був оголошений наказ директора І.М. Онісіна, що базувався на висновках комісії Полтавського міського комітету партії. Вона працювала з 22 березня до 1 квітня, перевіряючи хід виконання постанови ЦК КП(б)У про антирадянські виступи і засміченість полтавських вузів. Тоді були звинувачені у "відсутності класової більшовицької пильності" керівники вузу, котрі допустили засмічення кафедр "соціально-ворожими елементами – носіями націоналістичної ідеології". Серед багатьох називалися також викладачі кафедри історії Ф.С. Донський, В.І. Порхун, О.К. Касименко.

Річне навчальне навантаження викладачів, які викладали курси всесвітньої історії, у 1935 році становило: для в.о. доцента нової історії – 640 год., в.о. доцентів історії Стародавнього світу та історії Середніх віків – 1000 і 800 год. відповідно.

У другій половині 1930-х років в Полтавському педагогічному інституті вже функціонували мовно-літературний, природничий, фізико-математичний факультети та робфак. Проходила реорганізація кафедр. У наказі директора закладу від 7 жовтня 1936 року про затвердження керівників десяти кафедр кафедра історії не була названа. Проте з'явилася кафедра соціально-економічних дисциплін. 23 січня 1938 року її керівником був призначений випускник інституту в.о. доцента Данішев С.О. Він викладав історію СРСР, а член цієї кафедри М.А. Курилко – нову історію.

Напередодні Другої світової війни для вступників відчинив двері історичний факультет зі стаціонарною та заочною формами навчання. Із початком Великої Вітчизняної війни його робота була перервана.

Після визволення Полтавщини від фашистської окупації почалася відбудова народного господарства, відновлювали роботу й навчальні заклади. Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів від 21 жовтня 1943 року Народний Комісаріат освіти дозволив поновити роботу Полтавському і Сумському педінститутам. У ті важкі роки викладання історії забезпечували викладачі кафедри марксизму. Лише в 1945 році відновилася робота кафедри історії. Всесвітню історію нового часу викладала Л.Л. Мазуренко.

1946 рік став роком початку самостійної роботи кафедри загальної історії. Її заснування пов'язане з відновленням роботи історичного факультету. До складу кафедри були залучені викладачі історії, а також географії, які до цього працювали на природничо-географічному факультеті Учительського інституту. У 1946-1947 навчальному році членами кафедри були Л.Л. Мазуренко, О.Х. Соколовський. Очолював кафедру доцент Данішев С.О. Викладачі забезпечували викладання історії Стародавнього світу та історії Середніх віків (на I і II курсах історичного факультету відповідно), а також всесвітньої історії на I курсі літературного факультету.

Перші повоєнні роки, як, до речі, й останні передвоєнні, були часом, коли зміст роботи кафедри, її цілеспрямованість підпорядковувалися проведенню в навчальних курсах марксистсько-ленінської ідеології. У першому звіті кафедри за 1946-1947 навчальний рік читаємо, що всім членам кафедри ставилися завдання підносити рівень лекційних і семінарських занять шляхом їхнього ідеологічного загострення; викладачі повинні були доводити правильність політики партії, розвінчувати буржуазну ідеологію та виховувати студентів у дусі радянського патріотизму та ненависті до ворогів.

Із такого змісту звіту кафедри випливає, що її функціональна діяльність була підпорядкована виконанню постанови ЦК ВКП(б) про журнали "Звезда" и "Ленинград" та серії постанов ЦК КП(б)У про "політичні помилки" інституту історії АН УРСР, що закликали загострювати політичну пильність та боротися проти "ворогів народу" в особі "носіїв українського буржуазного націоналізму". Саме тоді спеціальні комісії біля 10 разів перевіряли стан викладання історії в Полтавському педінституті. Такий тотальний партійний контроль перешкоджав найменшому прояву альтернативності у трактуванні викладачем історичних процесів і явищ. Більше того, це було просто небезпечно для життя.

У 1951 році історичний факультет об'єднали з філологічним. Кафедру очолив в.о. завідувача О.Х. Соколовський. С.О. Данішев перейшов на кафедру історії СРСР, а кафедра загальної історії поповнилася ст. викладачем Коган С. На час відрадження О.Х. Соколовського до річної аспірантури 18 вересня

1951 року викладачем кафедри був зарахований І. Блавацький. У 1954 році О.Х. Соколовський захистив кандидатську дисертацію на тему “Феодальна вотчина в Південній Сербії XIII століття” і з того часу до 1955 року працював завідувачем кафедри. У серпні 1955 року відбулося об’єднання двох історичних кафедр і надалі до 1968 року на історико-філологічному факультеті діяла лише кафедра історії.

Таким чином, тривалий час незмінними викладачами кафедри загальної історії залишалися к.і.н. Соколовський О.Х. і старший викладач Мазуренко Л.Л. Про них, як ветеранів кафедри, слід говорити окремо. Це були викладачі з великим педагогічним досвідом, людьми, навченими життям і загартованими Великою Вітчизняною війною.

О.Х. Соколовський (1914-2000 роки), – уродженець незаможної селянської сім’ї на Полтавщині, учасник Великої Вітчизняної війни. Із червня 1941 року він був командиром взводу та роти, брав участь у важких боях на Південному фронті. У 1942 році – тяжко поранений. Після тривалого лікування знову повернувся до Червоної Армії.

Він – уважний історик-дослідник, автор низки ґрунтовних статей з історії середньовічної Сербії. Олексій Хрисанфович брав участь у написанні полтавського тому “Історії міст і сіл УРСР”, енциклопедичного довідника “Полтавщина”. Порівняно невелика кількість друкованих праць О.Х. Соколовського, автора сумнінного й відповідального, пояснюється умовами його часу, коли дослідникам історії зарубіжних країн обмежувався доступ до архівних джерел, видавництва і редакцій історичних журналів. Крім того, щодо викладачів всесвітньої історії проводилася неприхована дискримінаційна політика. Їх річне навчальне навантаження завжди було більшим, ніж у викладачів кафедр вітчизняної історії.

О.Х. Соколовський був висококваліфікованим викладачем. Він викладав різні курси, але основними для нього були Середньовічна історія та історії Стародавнього світу. Маючи від природи феноменальну пам’ять, він вільно, не користуючись записами, оперуючи десятками дат та імен, на високому рівні проводив лекції і семінарські заняття. Студенти любили й поважали його ще й за особливі, характерні лише йому жести. До самого виходу на пенсію (1985 рік) Олексій Хрисанфович, окрім навчальної та наукової роботи, багато уваги приділяв вихованню студентів у дусі працьовитості, колективізму і патріотизму.

Неординарною людиною і обдарованим педагогом була старший викладач Л.Л. Мазуренко (1920-2000 роки). Тридцять чотири роки стали часом її трудового фронту у Полтавському педагогічному інституті. До війни Лідія Логвинівна навчалася у Харківському університеті, а завершила здобувати вищу освіту вже у Київському університеті імені Т.Г. Шевченка. У роки війни вона була медсестрою евако-шпиталю. Після закінчення навчання отримала призначення на роботу в Полтавський педінститут, в якому

працювала до виходу на пенсію (1979 рік). Її наукові інтереси були пов'язані з новою історією Англії. Але найбільше Л.Л. Мазуренко проявила себе як майстерний педагог. Лекції з нової історії країн Західної Європи та Америки та історії країн Азії та Африки вона читала не лише змістовно, але й методично досконало й емоційно, подавала студентам приклади того, як можна і як необхідно використовувати художню літературу з метою образного сприйняття історичних подій і персоналій, користувалася авторитетом як людина чесна, порядна та принципова.

У 1956 році дві історичні кафедри були об'єднані в одну – кафедру історії. Об'єднану кафедру, у яку в повному складі влилася кафедра загальної історії, очолив к.і.н., доцент Кулик Г.І. У цьому ж році на посаду старших викладачів кафедри прибули к.і.н. Чупрун М.Й., який став вести курси нової та новітньої історії та к.і.н. Ліпатнікова Г. – фахівець з історії Стародавнього світу. Тоді ж майже рік історію новітнього часу викладав А. Фурса.

Середина і друга половина 1950-х років були часом несміливих пошуків нових підходів до висвітлення вітчизняної та світової історії у зв'язку з рішенням XX з'їзду КПРС (1956 рік), що започаткував процес лібералізації радянського суспільства та часткової реабілітації невинно засуджених. Але події в Угорщині та Польщі, коли збройні сили Радянської держави придушили народний виступ проти тоталітарного режиму, за інерцією ще довго трактувався викладачами в студентських аудиторіях як інтернаціональний акт допомоги в придушенні контрреволюційного заколоту.

У 1960-ті роки проходила перебудова структури факультетів і кафедр інституту. На базі історико-філологічного факультету було утворено два самостійних факультети, у тому числі й історичний (1966 рік). На виконання наказу Міністерства освіти УРСР 28 серпня 1968 року було оприлюднено наказ ректора інституту про реорганізацію кафедр. Відповідно до нього були створені кафедри історії СРСР і УРСР та загальної історії. Завідувачем першої кафедри був призначений доцент Лобурець В.Є., а виконуючим обов'язки завідувача другої – доцент Чупрун М.Й. У штаті кафедри загальної історії тоді були: доцент Чупрун М.Й. (нова і новітня історія), доцент Соколовський О.Х. (історія Середніх віків), старший викладач Мазуренко Л.Л. (історія нового часу і країн Сходу), старший викладач Воловик В.С. (історія Стародавнього світу), асистент Бака М.В. (історія нового часу), виконуючий обов'язки доцента Рева І.М. (методика викладання історії і суспільствознавства).

Під назвою загальної історії кафедра діяла до перейменування в 1990 році. Як уже зазначалося, доцент Чупрун М.Й. прийшов на історико-філологічний факультет у 1956 році. Він теж належав до того покоління, яке було причетне до Великої Вітчизняної війни. Микола Йосипович навчався в Одеському університеті, який закінчив у 1947 році. У 1942 році двадцятирічним юнаком пройшов курси військової школи авіамеханіків.

Далі – курсант ескадрильї, служба на посаді комсорга курсів пілотів-інструкторів та 5-ї ескадрильї Чугуївської військово-авіаційної школи. Нагороджений медаллю “За перемогу над Німеччиною”.

Після закінчення навчання в Одеському університеті він був залишений там на посаді асистента кафедри нової історії. З 1954 року – працював старшим викладачем Дніпропетровського університету. У 1956 році М.Й. Чупрун захистив кандидатську дисертацію на тему “Сен Жюст і організація оборони Франції в 1793 році”. Ним було опубліковано декілька статей про революційну діяльність якобінців. Два роки (1966-1968) викладач навчався у докторантурі, де працював над темою “Боротьба Французької комуністичної партії проти колоніалізму”, але дисертації не підготував. Завідувачем кафедри пропрацював до 1978 року, а на кафедрі – до виходу на пенсію у 1996 році.

Колоритною фігурою кафедри тих років був доцент Побіленський Я.А. (1922-1988 роки). Він навчався на історичному факультеті ХДУ (1939-1940 роки), але війна перешкодила закінчити вуз. Будучи мобілізованим до армії, він у 1942-1944 роках пройшов школу військових перекладачів, взявши на озброєння японську мову. Служив перекладачем відділу Хабаровської військової картографії, редагував газету на японській мові для військовополонених. Був нагороджений медалями “За перемогу над Японією”, “XX років Радянської Армії і Флоту” та “За бойові заслуги”. Завершив здобуття вищої історичної освіти у Хабаровську, а в 1954 році став аспірантом Харківського державного університету.

Після демобілізації Я.А. Побіленський працював учителем історії та англійської мови, а з 1954 року трудовий стаж продовжував асистентом, викладачем, старшим викладачем і доцентом кафедри нової та новітньої історії Харківського державного університету. У 1959 році він захистив кандидатську дисертацію на тему “Боротьба японського народу за мир і незалежність”.

Півтора десятки його статей про Японію увійшли до Української Радянської Енциклопедії. У грудні 1968 року Я.А. Побіленський за конкурсом був обраний на посаду доцента кафедри загальної історії Полтавського педагогічного інституту, і з тих пір незмінно працював на ній.

Доцент Побіленський Я.А. був фахівцем високої кваліфікації. Його лекції і семінарські заняття з історії країн Азії та Африки захоплювали студентів глибиною змісту, яскравим і емоційним наведенням маловідомих історичних фактів та аналізом їх змісту в загальноісторичному контексті. Особливо блискучими були його заняття з історії Японії. Він завжди виглядав спокійним і врівноваженим. Усмішка ніколи не зраджувала його. У час, коли важка хвороба прикувала до ліжка, він проявив неабиякі якості вольової людини. Освоїв письмо лівою рукою і продовжував працювати.

Наприкінці 1960-х і в 1970-ті роки на кафедрі працювали, окрім згаданих вище фахівців старшого покоління, також асистенти й старші викладачі: М.В. Бака, В.С. Воловик, М.О. Авдеєва, О.Ю. Поляков.

В.С. Воловик (1938-2004 роки) здобув історичну освіту в Ленінградському державному університеті, спеціалізуючись з історії Греції і Риму. Пройшовши повний курс навчання і повернувшись до Полтави, він деякий час працював вихователем у школі, науковим працівником Полтавського краєзнавчого музею. Із 1961 року в педагогічному інституті читав курс “Основи наукового атеїзму” за розписом погодинної оплати, а в 1963 році пройшов за конкурсом на посаду асистента кафедри загальної історії. Із березня 1968 року обіймав посаду старшого викладача.

Наукові інтереси В.С. Воловика були в сфері історії християнства. Працював над кандидатською дисертацією на тему “Раннє християнство в радянській історіографії”. Усі роки роботи на обійманій посаді викладав історію Стародавнього світу. Звільнився у зв'язку з виходом на пенсію у 1998 році.

В.С. Воловик був кваліфікованим фахівцем з історії Стародавнього світу. Як викладач вирізнявся унікальною пам'яттю. Він знав і пам'ятав по імені майже всіх студентів історичного факультету. Студенти любили його за спокійний, веселий, дотепний норов. Він – справедливий і вимогливий. Старшокурсники говорили про нього: “Хто подолав фараона (так його люб'язно називали), той може вважати себе справжнім студентом”.

Асистентом, старшим викладачем і доцентом кафедри загальної історії працювала М.О. Авдеєва (1937 рік народження). Вона пройшла хорошу школу Московського державного університету імені М.В. Ломоносова. З 1961 року працювала учителем історії м. Полтави, завідуючою кабінетом політекономії Полтавського інженерно-будівельного інституту, а з 1964 року – асистентом кафедри політекономії цього ж навчального закладу. У лютому 1970 року за конкурсом Маргарита Олександрівна була обрана на посаду асистента кафедри загальної історії педагогічного інституту. У жовтні 1973 року захистила кандидатську дисертацію в Московському державному університеті на тему “Брісбейк – представник американського утопічного соціалізму”. У науковому плані її інтереси стосувалися історії соціалістичного і робітничого руху нового часу. Своєю навчальною роботою М.О. Авдеєва забезпечувала засвоєння студентами курсів нової історії та історіографії нової і новітньої історії. Саме на цій ділянці роботи вона виявила неабиякі здібності та обдарування педагога. Родзинкою її лекцій і семінарських занять була велика увага до питань культури. Вона неодноразово говорила, що працювати треба так, щоб за викладачем закріпилася хороша слава представника певної науково-педагогічної школи. М.О. Авдеєва володіла барвистою мовою, що робило її лекції привабливими і цікавими. З посади

доцента кафедри всесвітньої історії звільнилася в 2004 році у зв'язку з виходом на пенсію.

У другій половині 1960-х років за кафедрою загальної історії була закріплена навчальна дисципліна “методика викладання історії”. Тому деякий час членом кафедри був кандидат педагогічних наук Хвиль М.М.

Новим у методології навчальної та наукової роботи кафедри 1970-х років була поступова відмова від безальтернативного показу на лекціях і семінарських заняттях шляхів історичного розвитку, але відповідно до постанов КПРС та Радянського уряду ще довго домінував підхід до з'ясування історичних явищ і процесів із позицій класової боротьби, хоча вже сповідувався принцип мирного співіснування двох суспільно-політичних систем.

У серпні 1978 року завідувачем кафедри загальної історії обраний доцент Бака М.В. (1937-2018 роки), який очолював її 19 років. Його трудовий і професійний стаж розпочався ще в 1956 році, коли він, закінчивши Великосорочинське педучилище, став студентом історико-філологічного факультету. На останньому курсі навчання в педінституті був призначений старшим лаборантом кабінету історії. Після завершення навчання (1961 рік) залишився на посаді старшого лаборанта кафедри загальної історії. Потім – працював асистентом цієї ж кафедри. М.В. Бака з 1970 по 1973 рік навчався в аспірантурі на кафедрі нової і новітньої історії Московського державного університету імені М.В. Ломоносова. Пройшов стажування в Берлінському університеті імені Гумбольдта (жовтень 1972 – липень 1973 року). За роки аспірантури та стажування підготував і захистив кандидатську дисертацію на тему “Виникнення коопераційних соціально-економічних відносин — новий етап розвитку аграрного ладу в НДР”.

За роки праці на кафедрі загальної історії ним опубліковано півтори сотні наукових статей, тез, рецензій, майже половина з яких присвячена німецькій історії. Крім того, він є одним із авторів історичних нарисів про Полтаву та Полтавщину, тринадцяти статей енциклопедичного довідника “Полтавщина”.

Як керівник кафедри М.В. Бака багато уваги приділяв науковому зростанню молодих викладачів, поставивши за мету забезпечення викладання усіх курсів загальної історії кандидатами наук. Цьому сприяла та обставина, що в 1970-ті роки вдалося розпочати співробітництво з кафедрою нової і новітньої історії Московського державного університету імені М.В. Ломоносова. Як підсумок – декілька молодих викладачів кафедри отримали можливість пройти школу університетської аспірантури або стажування. За багаторічну плідну роботу М.В. Бака нагороджений медаллю “Ветеран праці” та знаком “Відмінник освіти України”.

У 1979-1980 навчальному році асистентами кафедри стали вихованці Полтавського педагогічного інституту О.Ю. Поляков та М.І. Лахижа. Тоді ж

асистентські ряди поповнилися випускницею Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка Р.В. Майбородою. У 1982 році О.Ю. Поляков був рекомендований на навчання в цільовій аспірантурі МДУ, де й залишився працювати.

У 1982 році аспірантом кафедри нової і новітньої історії МДУ став М.І. Лахижа, який вчасно захистив кандидатську дисертацію про діяльність Демократичною селянської партії в НДР. У 1985 році він, закінчивши цільову аспірантуру, повернувся до Полтави і продовжував працювати вже на посаді старшого викладача та доцента, викладаючи курси нової та новітньої історії країн Європи та Америки й успішно займаючись науково-дослідною роботою. Сьогодні Микола Іванович – перший на Полтавщині доктор наук із державного управління, професор.

У 1979 році за призначенням Міністерства освіти УРСР на кафедрі став працювати на посаді асистента випускник КДУ О.М. Мельников.

Р.В. Майборода, випускниця Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка 1979 року, згідно з наказом Міністерства освіти УРСР була направлена на посаду асистента в Полтавський педагогічний інститут, де стала членом кафедри загальної історії. Вона зарекомендувала себе як перспективний викладач, була рекомендована до цільової аспірантури КДУ (1983 рік). Там вона вчасно підготувала і захистила кандидатську дисертацію. Сьогодні працює у вищих навчальних закладах міста Києва.

Невеликий проміжок часу на посадах асистента кафедри працювали випускники КДУ В.І. Великолуг, С.Ф. Кротюк і С.Л. Масол.

Майже 20 років посади асистента, старшого викладача, доцента кафедри займала випускниця Харківського державного університету Н.І. Самойленко. Вона в 1984-1987 роках навчалася в аспірантурі Київського університету, захистила кандидатську дисертацію. Викладала історію країн Азії та Африки. Успішною була й у науковому плані.

У 1982 році до Полтавського державного університету прибув випускник КДУ В.В. Ставнюк, який обійняв посаду асистента з курсу історії Стародавнього світу. Із перших днів він зарекомендував себе ґрунтовно підготовленим фахівцем-істориком, цілеспрямованою молодою людиною. У 1984 році кафедра рекомендувала його до цільової аспірантури МДУ, яку він успішно закінчив і там же захистив кандидатську дисертацію про суспільно-політичну діяльність Фемістокла (1988 рік). Це був перший в історії кафедри випадок, коли її викладач захистив дисертацію з історії Стародавнього світу. У 1993 році доцент Ставнюк В.В. перейшов на роботу в Київський університет, де в 2006 році захистив і докторську дисертацію. Сьогодні він виконує обов'язки завідувача кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків провідного вишу України.

У 1984 році на кафедрі загальної історії був прийнятий на основі конкурсного відбору доктор юридичних наук, професор міжнародного права Пушмін Е.А. (1984-1986 роки).

Перша половина 1980-х років була часом, коли ректорат, дбаючи про підготовку кваліфікованих викладачів з числа здібних випускників вузів, узяв курс на співробітництво з провідними університетами України в питаннях кадрової політики. Так, із Києва до Полтави прибули Б.В. Год і В.О. Рибачук, з Харкова – Н.В. Бесєдіна.

Б.В. Год у 1983 році з відзнакою закінчив історичний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка і був зарахований на посаду асистента кафедри всесвітньої історії. Із перших днів роботи в Полтавському державному педагогічному інституті він зарекомендував себе висококваліфікованим викладачем, активним у громадському житті. Через два роки він був обраний за конкурсом на посаду старшого викладача. У 1987 році Бориса Васильовича призначено на посаду заступника декана історичного факультету з навчально-виховної роботи.

Перебуваючи на дворічному стажуванні в Інституті історії АН УРСР, він підготував та успішно захистив у Харківському державному університеті кандидатську дисертацію.

Працюючи на посадах старшого викладача та доцента кафедри, Борис Васильович упродовж 6 років успішно виконував обов'язки заступника та відповідального секретаря приймальної комісії педагогічного інституту.

У 1997 році Б.В. Год було обрано деканом історичного факультету. На цій посаді він працював до 2002 року. Він багато уваги приділяв підвищенню якості знань студентів, зміцненню трудової дисципліни, активізації наукової роботи викладачів і співробітників, покращенню матеріальної бази факультету. За його участю на факультеті була вибудована нова система виховної роботи, проводилися різноманітні виховні заходи. Особливою заслугою Бориса Васильовича можна вважати створення чоловічого пісенно-фольклорного гурту "Чебрець", який мав постійні гастролі; у 2007 році він виборов високе звання "народного хорового колективу".

У 2005 році Борис Васильович у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди успішно захистив докторську дисертацію на тему "Ідея всебічного й гармонійного виховання особистості в епоху європейського Відродження". Це було перше в українській історико-педагогічній науці дослідження, у якому розглянуті педагогічні ідеї та практика виховання особистості в країнах Європи кінця XIV – початку XVII століть. Із 2006 року – він професор.

Б.В. Год є автором біля 350 наукових статей з історії освіти і виховання в країнах Європи, нової історії країн Європи та Північної Америки, вітчизняної історії, історичного краєзнавства. Ним підготовлено 6 наукових

монографії, 11 навчальних посібників для учнів і студентів. Друкувався у наукових виданнях Російської Федерації, Італії та США.

Борис Васильович працює в редколегіях 6 фахових видань. У 1999 році обраний член-кореспондентом Української Академії історичних наук, у 2013 році – академіком Академії наук вищої освіти України. Очолює спеціалізовану вчену раду Д 44.053.03 у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка із правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук зі спеціальностей: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, 13.00.09 – теорія навчання. Працював у спеціалізованих учених радах із педагогічних наук у науково-дослідних установах і навчальних закладах Києва, Полтави, Сум. Підготував 4 кандидатів наук. Викладає нову історію країн Європи та Північної Америки, історію міжнародних відносин, методiku викладання всесвітньої історії у старшій і вищій школі, низку вибіркового дисциплін. У 2009-2014 роках працював проректором університету з науково-педагогічної роботи.

Із 2000 року Б.В. Год очолює кафедру всесвітньої історії, колектив якої визначився із загально кафедральною науковою темою. Це – «Духовні, політичні та освітні практики у соціокультурному розвитку людства». За його ініціативи та під керівництвом проведено 10 Всеукраїнських науково-практичних семінарів «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання», започатковано Полтавські студентські наукові читання зі всесвітньої історії. Щорічно кожен викладач друкує 3-4 наукові статті у фахових виданнях України з проблематики кафедри.

У 1982 році асистентом кафедри стала випускниця Харківського державного університету Н.В. Беседіна. Вона від того часу незмінно веде лекційний курс і семінарські заняття з історії країн Азії та Африки. У науковому плані займається дослідженням питань краєзнавчої тематики, історії Сходу. У 2002 році захистила кандидатську дисертацію, отримала вчене звання доцента.

Висококваліфікованим фахівцем кафедри є старший викладач Рибачук В.О. Він у 1991-1994 роках навчався в цільовій аспірантурі на кафедрі філософії Української академії аграрних наук у м. Києві, проходив стажування на кафедрі історії Стародавнього світу Московського державного університету. Основні навчальні дисципліни, які він успішно викладає, це історія Стародавніх Греції та Риму, історіографія всесвітньої історії. Окрім того, проводить заняття з інших дисциплін всесвітньої історії. Вони відзначаються суворою логікою викладу матеріалу, великою увагою до ролі надбудовних категорій у процесі суспільно-політичного розвитку.

Пам'ятною сторінкою історії кафедри була середина 1980-х років, коли по лінії шефської допомоги з боку Московського державного університету

імені М.В. Ломоносова на факультеті перебували та прочитали студентам спецкурси зі всесвітньої історії професори МГУ.

У другій половині 1970-х років ректором інституту став професор Зязюн І.А., з ім'ям якого пов'язаний цілий ряд новацій у роботі всіх підрозділів вузу, у тому числі й кафедр. Насамперед був узятий курс на вишкіл педагогічної майстерності усіх викладачів. У зв'язку з цим члени кафедри загальної історії готували й захищали реферативні повідомлення з проблем удосконалення педмайстерності при вивченні дисциплін всесвітньої історії.

У 1990 році кафедра загальної історії була перейменована на кафедру всесвітньої історії. Усі наступні роки були часом, коли кафедра поповнювалася новими силами. У квітні 1997 року відбулася реорганізація кафедр історичного факультету, у результаті якої до кафедри всесвітньої історії перейшли викладачі історії Росії та СРСР: доктор історичних наук, професор Лобурець В.Є., доцент Цехмістро Н.Я. та викладач Тронько Т.В. Посаду завідувача кафедри обійняв В.Є. Лобурець. Він прибув до Полтавського педінституту у 1960 році після закінчення аспірантури Київського державного педагогічного інституту. Пройшов школу становлення вузівського викладача від асистента до професора, був відомим в історичних колах як фахівець із вітчизняної історії. Наукова, навчально-педагогічна та громадська діяльність Василя Єгоровича високо оцінена урядом. Його нагородили орденом Трудового Червоного прапора.

У 1997-2015 роках на кафедрі працювала Н.Я. Цехмістро. Закінчивши в 1977 році вуз і попрацювавши певний час у школі, у 1980-1983 роках вона навчалася в аспірантурі КДУ на кафедрі історії радянського суспільства. Достроково захистила кандидатську дисертацію і згідно з призначенням Міністерства освіти УРСР прибула на роботу до Полтавського педінституту. На кафедрі загальної історії вела навчальний курс з історії слов'янських народів та історії міжнародних відносин, очолювала методичну комісію історичного факультету. У 1991 році Н.Я. Цехмістро отримала атестат доцента. Вона була майстерним викладачем, скрупульозним науковцем, принциповою і порядною людиною.

Знахідкою для кафедри стала Т.В. Тронько, яка після закінчення навчання на історичному факультеті Полтавського педагогічного інституту в 1984 році деякий час працювала вихователем в одній із полтавських шкіл і невдовзі була взята на посаду старшого лаборанта кафедри історії СРСР. У 1989 році за конкурсом обрана на посаду асистента. У 1992-1995 роках навчалася в аспірантурі на кафедрі історії східного слов'янства. Її науковим керівником був професор Лобурець В.Є. На кафедрі працює з 1997 року. Кандидатську дисертацію Тетяна Володимирівна захистила у 2002 році та через два роки отримала атестат доцента. Викладає історію первісного суспільства, історію слов'янських народів. Вона належить до розряду дуже

працьовитих людей, із педагогічним хистом. Виконує обов'язки заступника декана з педагогічних практик, заступника завідувача кафедри.

1990-ті – початок 2000-х років для кафедри були не лише періодом науково-педагогічного зростання її працівників, але й часом відходу від старих стереотипів і поглядів на суспільно-політичні процеси та історичні явища, відмови від приматів формаційного розвитку історії та класової боротьби як єдиної рушійної сили поступального руху.

У цей час на історичному факультеті Полтавського педінституту навчалися та успішно закінчили студії здібні студенти: І.В. Цебрій, Ю.В. Вільховий, Л.М. Швець, О.П. Лахно, Ю.М. Левченко. Усі вони майже відразу після отримання дипломів про вищу освіту з відзнакою стали працювати на кафедрі.

І.В. Цебрій, отримавши диплом про вищу освіту, заглибилася у роботу з підготовки кандидатської дисертації, яку захистила у 2003 році, здобувши вчену ступінь кандидата педагогічних наук. Два роки працювала на кафедрі менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Із 2004 року – на кафедрі всесвітньої історії. Спочатку на посаді старшого викладача, сьогодні – професора. У 2013 році успішно захистила докторську дисертацію з загальної педагогіки та історії педагогіки. Викладає історію Стародавнього Сходу, типологію та динаміку людських цивілізацій. Професор Цебрій І.В. проводить велику роботу не лише з фахової підготовки студентів, але й естетичного виховання. Її дітищем став чудовий хоровий колектив “Тисяча років музики”, студентський театр “Фабула”, творчість яких відома далеко за межами Полтавщини.

Ю.В. Вільховий певний час працював асистентом і старшим викладачем кафедри історії України, а після закінчення у 2003 році аспірантури перейшов на посаду старшого викладача кафедри всесвітньої історії.

У 2004 році він захистив кандидатську дисертацію і обійняв доцентську посаду. У цьому ж році вступив до докторантури, одночасно викладаючи новітню історію країн Західної Європи та Північної Америки. Крім науково-педагогічної роботи він багато уваги приділяє виховній роботі серед студентів, будучи активним членом народного хору “Калина” та факультетського гурту “Чебрець”. Керує жіночим вокальним колективом “Черемшина”. Виконує обов'язки заступника декана історичного факультету з виховної роботи.

Л.М. Швець у 2000 році з відзнакою закінчив навчання на історичному факультеті Полтавського педагогічного університету й був залишений на роботі на посаді асистента кафедри історії України. У 2005 році за конкурсом переведений на кафедру всесвітньої історії, де невдовзі обійняв посаду старшого викладача з історії Середніх віків. Захистив кандидатську дисертацію. Активний учасник художньої самодіяльності.

О.П. Лакно, одержавши в 2001 році диплом з відзнакою випускника університету, вступив до магістратури, яку через рік успішно закінчив. Деякий час працював асистентом кафедри історії України, а з 2006 року обіймав посаду старшого викладача кафедри всесвітньої історії. У 2008 році захистив кандидатську дисертацію. Обраний доцентом. Викладає історію слов'янських народів, керує етнографічною практикою.

У 2005 році на посаду старшого викладача прийшла випускниця Полтавського педагогічного університету, учитель історії середньої школи №17 м. Полтави Н.В. Год. Після року роботи вона вступила до аспірантури, обравши предметом наукового дослідження педагогічну спадщину відомого гуманіста епохи європейського Відродження Еразма Роттердамського. У 2009 році успішно захистила кандидатську дисертацію та була обрана за конкурсом на посаду доцента кафедри. Викладає нову історію країн Європи та Північної Америки, історію країн Латинської Америки.

Після закінчення Кременчуцького педагогічного училища імені А.С.Макаренка, історичного факультету, магістратури та аспірантури Полтавського державного педагогічного університету в 2006-2014 роках на кафедрі на посадах асистента і старшого викладача працював Ю.М. Левченко.

У лютому 2006 року згідно з рішенням Ученої ради університету кафедра всесвітньої історії була перейменована на кафедру всесвітньої історії та методики викладання історії.

Сьогодні на кафедрі працюють 9 викладачів. Серед них: 2 доктори наук, професори, 6 кандидатів наук, доцентів, 1 – старший викладач. Окрім підготовки бакалаврів і магістрів історії, вони беруть активну участь в атестації науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Під керівництвом професорів Года Б.В. та Цебрій І.В. успішно захищено 6 кандидатських дисертацій. Професор Год Б.В. і доцент Год Н.В. отримали патент на реєстрацію авторського права на службовий твір наукового характеру. Таким же патентом володіє й аспірант кафедри Басенко Р.О. Окрім традиційних (14) навчальних курсів викладачами кафедри розроблено та впроваджено 18 нових вибіркових навчальних дисциплін з актуальних питань всесвітньої історії та методики викладання історії. Здійснюємо керівництво навчально-виробничими і педагогічними практиками з історії, етнографії, релігієзнавства і музеєзнавства.

Співробітники кафедри – автори і співавтори індивідуальних і колективних монографій, мають публікації в міжнародних і вітчизняних науково-методичних виданнях, фахових виданнях України з історії та історії педагогіки. Свої наукові здобутки вони презентують на міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференцій і семінарів. У 2016-2018 роках усі викладачі кафедри пройшли фахове науково-педагогічне стажування у провідних вишах України, а доцент Год Н.В. у 2017 році стажувалася в університетах Австрії, Словаччини та Угорщини.

Колектив кафедри надає вагомого значення організації та проведення наукової роботи студентами історичного факультету. Упродовж багатьох років успішно працюють 2 студентські наукові гуртки та 7 проблемних груп. Їхні учасники – студенти Р.О. Басенко (2015 рік) і Д.О. Лобода (2017 рік) вибороли, відповідно, 1 і 2 місця на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт зі спеціальності «Історія та археологія». Під науковим керівництвом викладачів кафедри підготовлено біля 400 студентських наукових публікацій. Проводяться Полтавські студентські наукові читання зі всесвітньої історії, у роботі яких беруть участь студенти-історики з багатьох навчальних закладів України. У 2016 році вперше побачив світ збірник наукових статей «Всесвітня історія у методичній скарбниці магістрантів історичного факультету».

Становлення сучасного кваліфікованого фахівця з історії вимагає систематичної виховної роботи зі студентами. Усі викладачі кафедри виконують обов'язки наставників (кураторів) студентських академічних груп. Майже 25 років на кафедрі працює студентський народний камерний ансамбль «Тисяча років музики», переможцем і лауреатом багатьох міжнародних і всеукраїнських конкурсів став студентський театр «Фабула». З 1997 року естетичну насолоду слухачам дарує народний чоловічий пісенно-фольклорний гурт «Чебрець» і жіночий вокальний ансамбль «Черемшина». Викладачі кафедри разом зі студентами організували та провели низку благодійних і волонтерських заходів.

Останнім часом науково-педагогічні працівники кафедри наполегливо працюють над удосконаленням методичного забезпечення навчальних дисциплін, розширенням електронної бази інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів, підготовкою до публікації фахових статей у вітчизняних і зарубіжних наукометричних виданнях, урізноманітненням бази проходження студентами виробничих і педагогічних практик, пошуками нових форм і методів профорієнтаційної діяльності тощо.

Колектив кафедри плідно співпрацює з державними науковими установами та навчальними закладами України. Систематично проводяться фахові консультації зі всесвітньої історії вчителям м. Полтава та Полтавщини. Викладачі кафедри очолюють журі по захисту наукових робіт Полтавського обласного відділення МАН України зі всесвітньої історії і теології, релігієзнавства та історії релігії, працюють викладачами всесвітньої історії в гімназійних класах м. Полтави, Кременчука, Гадяча, Карлівки та ін.

Із метою залучення випускників шкіл і навчальних закладів I-II рівнів акредитації до оволодіння педагогічним фахом, викладачі кафедри разом зі студентами факультету активно займаються профорієнтаційною роботою.

Колектив кафедри та окремі її працівники неодноразово нагороджувалися відзнаками галузевого міністерства, міської й обласної адміністрацій, керівництва Полтавського обласного інституту

післядипломної педагогічної освіти за успішну роботу щодо підготовки висококваліфікованих фахівців, а завідувачі кафедри В.Є. Лобурець і Б.В. Год отримали високі державні відзнаки – звання “заслужений діяч науки і техніки України” і “заслужений працівник освіти України” відповідно. Доцент Бесєдіна Н.В. нагороджена орденом «За заслуги» III ступеня.

За підсумками опитування, проведеного історичним студентським сенатом, кращими викладачами з історії стали: у 2017 році – професор Год Б.В., у 2018 році – старший викладач Рибачук В.О.

Історія кафедри з її щоденними турботами і новими завданнями продовжується... Її професорсько-викладацький склад із вагомими здобутками в навчально-виховній, організаційній і науковій роботі готується успішно відзначити 100-ліття від дня заснування історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

РОЗДІЛ II. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ПОЛТАВЩИНИ: З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ

Булава Ольга Юріївна

учитель історії КЗ «Полтавська
загальноосвітня школа I – III ст. № 28»

ПОЛТАВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА № 28 У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Серед загальноосвітніх навчальних закладів Полтави, які починають свою історію ще з довоєнного періоду виділимо школу № 28. Дані про перші роки існування школи відомі нам завдяки спогадам її учнів. Тож на основі цих спогадів, у статті буде охарактеризовано діяльність перших вчителів та їх доля у воєнний та післявоєнний час, про долі випускників, які стали відомими не тільки в Україні, а й за її межами.

Школа була заснована у 1934 році. Розташовувалась на вулиці Пушкіна в старій двоповерховій будівлі, яка знаходилася в дворі технікуму м'ясної та молочної промисловості, але у 1943 році школа зруйнована попаданням бомби.

Першим директором школи був Олександр Миколайович Уколов. У роки війни він залишився на окупованій території для підпільної роботи. У вересні 1941 року він нелегально відвідав свою квартиру, де залишилися дружина і син Юрій. Хтось доніс у жандармерію, Олександра Михайловича схопили і розстріляли в Пушкарівській балці. Заступником директора був Федір Сергійович Костенко, який викладав у старших класах математику [3, с. 5].

Серед перших вчителів школи можна виділити Галину Андріївна Багмет, учителя української мови та літератури, доньку українського фольклориста, письменника, лексикографа, викладача Полтавського педагогічного інституту, автора словників і підручників з української мови Андрія Євгеновича Багмета.

У 1939 році в Україні масово відзначали 125-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Завдяки Галині Андріївні у школі було організовано виставку малюнків та вишивок учнів. Після війни Галина Андріївна, маючи гарний голос, стала солісткою Полтавської філармонії.

Педагогічній діяльності присвятив своє життя і Микола Васильович Максимішин - учитель математики, який удостоєний звання «Заслужений учитель УРСР».

16 червня 1941 року відбувся 2-й випуск школи № 28. Багато її випускників брали участь у Другій світовій війні. Серед них Леонід Ілліч

Чечик. Військовослужбовець, прослужив у Радянській Армії більше 36 років, з 1943 по 1980 рік, пройшов шлях від солдата до полковника, в 1944 році був тяжко поранений під Вітебськом. Після війни закінчив піхотне училище, згодом воєнну академію. Отримав спеціальність воєнного інженера по радіолокації. Працював на інженерно-командних посадах. Після звільнення з рядів Радянської Армії деякий час працював викладачем електроніки в ПТУ. Автор «Спогадів про довоєнну 28 школу, її вчителів та учнів» [3, с. 18].

Олександр Григорович Козлов, учасник війни, працював секретарем райкому партії, потім, до самого виходу на пенсію, директором найбільшого в Полтаві ПТУ, за свою працю нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора. Його дружина, однокласниця Людмила, багато років працювала головним інженером фабрики «Індпошив», в роки війни нагороджена медаллю «За доблесну працю».

Клара Аронова стала кандидатом наук, викладала в одному з Харківських ВУЗів. Її ученицею була в свій час народна артистка СРСР Людмила Гурченко.

Ілля Михайлович Галін - заслужений працівник культури України. У неповних сімнадцять пішов добровольцем на фронт. Був тяжко поранений. Після госпіталю повернувся в рідне місто. У повоєнні роки працював диктором Полтавського радіо; з 1957 року - артист Полтавської філармонії. Виступав як ведучий естрадних бригад, ансамблю бандуристів, хорової капели. Його однокласник Олег Злодюжко став професійним журналістом, одним з редакторів республіканського журналу «Прапор» [3, с. 10].

Учень школи Юрій Ятковський став головним режисером Сімферопольського російського драматичного театру, заслуженим артистом УРСР.

У зв'язку з відкриттям у Полтаві в 60-70-х роках минулого століття заводу «Полтавський завод штучних алмазів та алмазного інструменту» будується мікрорайон «Алмазний». На флоті є така традиція, коли назву загиблого в бою корабля дають новому кораблю. Так сталося і з 28-ю довоєнною школою. Номер зруйнованої в часи воєнного лихоліття школи, присвоєно новому навчальному закладу, збудованому в 1971 році [1, с. 112].

1 вересня 1971 школа відкрила двері для учнів 1- 9 класів. Очолив школу Коваленко Анатолій Іванович (27.03.1936 - 29.03.2015), Відмінник народної освіти, нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора та «Знак Пошани», медаллю «Ветеран праці», який зробив вагомий внесок у формування школи як однієї з найкращих шкіл області. Творча, ініціативна, систематична робота педагогічного колективу забезпечила школі авторитет в місті, області. Школа утвердилась як колектив учителів-одномудців і допитливих працелюбних учнів. Творчим підґрунтям роботи колективу стала педагогіка співробітництва.

У 1979 р. відкриваються 9-10 класи з поглибленим вивченням математики (учитель Армишева Олена Андріївна (05.04.1934 - 10.03.2016), Відмінник народної освіти СРСР та Відмінник освіти України); перший у місті комп'ютерний клас (учитель Пятікова В.П., Відмінник освіти України). Поступово були відкриті класи хіміко-біологічного, історичного профілів.

У жовтні 1990 р. в школі відкривається філіал Малої академії України, що відповідає традиції школи - виховання в учнів інтересу до знань, культ знань, прагнення виявити і розкрити здібності і можливості кожної дитини. Юні науковці неодноразово ставали призерами Всеукраїнського, обласного, міського етапів конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт МАН. Науково-дослідницька робота в шкільні роки допомогла багатьом випускникам школи визначити своє професійне майбутнє.

На сьогодні педагогічний колектив школи є учасником Всеукраїнського експерименту з упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес. Навчальний заклад був учасником пілотного проекту «Права людини» з 2000 р.; «Громадянська освіта» з 2002 р.; «Євростудії» з 2004 р. З 2002 р. почав свою діяльність шкільний Євроклуб, метою якого є спілкування, обмін інформацією, розширення знань про Європу та Європейський Союз, євроатлантичну інтеграцію, виховання молоді у дусі спільних європейських цінностей [2].

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоусько О. А. Новітня історія Полтавщини (II половина XX століття) : підручник для 11 класу / О. А. Білоусько [и др.]. - Полтава : Оріяна, 2007. - 312 с.
2. Євроклуб [Електронний ресурс] // КЗ «Полтавська загальноосвітня школа I – III ст. № 28» [сайт]. – Режим доступу: <http://109.87.244.200/index.php/evroklub>.
3. Чечик Л. И. Воспоминания о нашей довоенной 28 школе, ее учителях и учениках / Л. И. Чечик. – Полтава, 1989. – 20 с.

Гришко Віра Іванівна

учитель історії

Захарченко Марина

учениця 10 класу

Дібрівська загальноосвітня школа

I-III ступенів Миргородської районної ради

Полтавської області

СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ НА ПОЛТАВЩИНІ: ДІБРІВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА (ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ)

ДІБРІВСЬКА ШКОЛА, Дібрівська загальноосвітня школа I-III ступенів Миргородської районної ради Полтавської області. Миргородський район с. Дібрівка, пров. Шкільний 2, 37622 Dibrivka_znz@ukr.

Будівництво нової школи – це свято, це як народження довгожданої дитини. У 1888 році в селянській хаті в селі Дібрівка було відкрито 2 класи, у яких навчалися переважно хлопчики. Зараз на тому місці знаходиться магазин. Пізніше поряд було збудовано цегляний будинок – школу (будівництвозрозпочатов 1908 р., а закінчено 1910р.). Там були два класи, світлі, великі. Тут же знаходилась квартира для вчителів та учительська. До 1978 р. в цій школі проводились заняття учнів 1 – 4 класів. Називалася вона Дібрівська початкова трудова школа. Нажаль, до нашого часу приміщення не збереглося.

- У Дібрівській середній школі навчалися й виховувалися діти, що проживали на центральній садибі радгоспу, у с. Дібрівка, Стівбіно, Лазні, Верховина, Кітляри. А в перші роки після революції, до війни та в післявоєнні роки, крім початкової школи в с. Дібрівка, були такі ж школи в хуторі Ромодановому і в с. Стівбіно.

- У 1925 році на центральній садибі Дібрівського кінного заводу було відкрито початкову школу. Вона знаходилася в приміщенні теперішньої сільської ради. Учні 1 – 4 класів навчалися в комбінованих класах.

- Бажаючих здобути початкову й семирічну освіту збільшувалося, але можливості навчатися в цій школі не було через відсутність приміщення. Тому виникла потреба в будівництві нової школи. У 1931 р. її почали зводити на території центральної садиби й закінчили у 1933 р. (старе приміщення біля сучасної школи, багато років там був шкільний інтернат). У 1937 р. в цій школі запровадили семирічну освіту. Середню освіту молодь могла далі здобувати у с. Кибинцях і у м. Миргороді.

- Новий етап у розвитку освіти на селі почався з 1952 р., коли Постановою Ради Міністрів УРСР від 30.09.1952 р. №3224 школа-семирічка

була реорганізована у середню. У ній проводилося навчання до 1978 року. У 1965 р. до Дібрівської середньої школи була приєднана Кітлярівська початкова школа.

- Проявом турботи про підростаюче покоління було будівництво нової середньої школи у 1978 році на 392 учні. На нього було витрачено 680 тисяч карбованців. І це завдяки старанням директора школи Каблучка Миколи Пантелеймоновича. У даний час у цьому приміщенні знаходиться Дібрівська загальноосвітня школа I – III ступенів.

- Педагогічний колектив Дібрівської загальноосвітньої школи робить усе для того, щоб дати дітям ґрунтовні знання та виховати їх достойними людьми, справжніми громадянами України. Із 2009 року Дібрівська ЗОШ I – III ступенів є учасником обласного пілотного проекту в рамках Державної цільової соціальної програми «Школа майбутнього»; міжнародного проекту УФСІ (Український Фонд Соціальних Інвестицій) та Світового Банку; входить до мережі громадсько-активних шкіл Полтавської області, співпрацює із Всеукраїнським Фондом «Крок за кроком» в проекті «Школа як осередок розвитку громади». На базі Дібрівської ЗОШ створено власну навчально-виховну модель – Школа розвитку комунікативного учня «Нове покоління».

Значну роль у роботі закладу відіграє громадське об'єднання «Дібрівка», створене за ініціативи директора школи. Об'єднання стало одним із перших у районі. Сьогодні ГО «Дібрівка» – надійний партнер нашої школи.

Школа є постійним учасником регіональних, всеукраїнських проектів, конференцій, семінарів, тренінгів. Інформація про діяльність школи широко висвітлюється в ЗМІ (газети «Прапор Перемоги», «Зоря Полтавщини», вісник УФСІ, Інтернет, Полтавська ОДТРК, часопис Полтавського ОІППО, збірник статей «Школа майбутнього» тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія Дібрівської школи Миргородського району Полтавської області (свідчення жителів сіл: Дібрівка, Стівбино, а саме Гаркавченко Л.І., Візир Є.М., Андрєєва В.А., Неїжко Л.Г., Кириченко М.І.)
2. Фонди Миргородського історико-краєзнавчого музею.
3. Фонди Дібрівського краєзнавчого музею.

Міхно Світлана Іванівна

учитель історії Малобакаїської ЗОШ I – III ступенів
Решетилівського району Полтавської області

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ МАЛОБАКАЙСЬКОЇ ГРОМАДИ: МАЛОБАКАЙСЬКА ЗОШ I – III СТУПЕНІВ РЕШЕТИЛІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Школу в Малому Бакаї було відкрито у 1886 році. У ній навчалося 25 дітей із різних хуторів, переважно із заможних сімей. Це була церковно-приходська трьохрічна школа. Першими учителями були піп і дяк Леонід Михайлович Терлецький. Школа знаходилася в простій селянській хаті, вкритій соломною. Дітей вчили читати і писати, Отче наш, божественні заповіді, арифметику. Пізніше вона була реорганізована у чотирьохрічну церковно-приходську школу.

Події 1917 року змінили життя села. Церковно-приходська школа була закрита, а створена початкова школа. Першим учителем був Терлецький Михайло Леонідович – син дяка. Пізніше став працювати Лях Павло Іванович. У 20-х роках школа стала називатися Горянською від назви сільської ради, приміщення якої було розташоване на горбі на хуторі Лук'янці у хаті репресованого багатія Лук'янця Андрія Олексійовича.

У 1928 році у село приїхала вчителька Гнида Єлизавета Стратіївна, яку призначили директором. Село було відсталим, навіть школа наводила невеселе враження. У ній мало хто з дівчат закінчував чотири класи, а лише два. Так вирішували батьки, бо треба було працювати. У 1928 році у четвертому класі на 22 чоловіки було дві дівчини – попівська дочка Стяблинська і Вовк Мотря. У третьому класі на 15 учнів – 3 дівчини: Криндач Н., Гончар М., Тумко В.. У 1931 році було набрано третій клас дівчат-переростків, який вчила Вовк Єлизавета Дмитрівна. Класи були комбіновані: у другому – 24 учні, а у першому – 33 учні. У селі було багато неписьменних, особливо жінок.

У цей час у школі створені піонерська організація та товариство по ліквідації неписьменних. Було відкрито чотири класи і чотирнадцять груп. У класах вчили дітей учителі, а в групах – освічені селяни. Велику роботу серед неписьменних провів і Лях П.І. Він був обраний секретарем групи товариства по ліквідації неписьменності.

Школа, через відсутність у селі вільних приміщень, розмістилася у хаті розкуркуленого селянина Іллі Петровича Вовка.

У 1932 році була відкрита початкова семирічна школа. Першим її директором став Колотій Іван Якович.

На початку Великої Вітчизняної війни школа була закрита. Окупаційна влада не була зацікавлена у розвитку освіти, щоб не пробудити національної свідомості. Працювала лише чотирикласна початкова школа. Після вигнання німецьких окупантів у 1943 році семирічка повністю відновила своє існування. Це були важкі часи. Не було підручників і паперу. Щастям було дістати будь-який папір та зробити з нього зошити. Не було чорнила, його робили з бузини. Приміщення школи під час війни уціліло, але було дуже старе. Нараховувало воно чотири класні кімнати, учительську. Пізніше перед парадним входом добудували бібліотеку, якою завідувала Юлія Никифорівна, дружина вчителя географії Бажана Миколи Петровича, й кабінет директора школи. У весняно-осінній період навпроти вікна учительської, навколо старої яблуні стояли велосипеди учнів з навколишніх сіл. У дворі розмістились колодязь, майстерні трудового навчання під орудою вчителя Тарана Сави Пилиповича; шкільний буфет, незмінним продавцем якого була Одокієнко Галина Василівна – дружина вчителя біології Одокієнка Івана Максимовича; баскетбольний та волейбольний майданчики; господарство шкільного завгоспа Павла Федотовича. Взимку школа отоплювалась соняшничинням, яке заготовляли вчителі і учні восени. Завучем працював Олійник Іван Максимович. У класах навчалось по 30 учнів.

Після Перемоги країна відбудовувала народне господарство. Освіта продовжує свій розвиток. Із спогадів випускника школи Арендаренка І.І., 1928 року народження, дізнаємося, що у 1947 році змінюють директора і призначають на цю посаду Лець Григорія Михайловича. Учням він запам'ятався суворим і вимогливим. Вони добре знали фізику та математику і отримували справедливі оцінки. Добрий слід у пам'яті учнів залишила і дружина Григорія Михайловича Зінаїда Федорівна, яка викладала українську мову і малювання. За словами учнів, вона мала великий талант до малювання, бо точно зображувала усі предмети побуту. Подружжя Лець працювало лише два роки.

Про подальшу історію Горянської школи ми дізналися зі спогадів колишньої вчительки Тумко Галини Юхимівни. Вона пригадала, що була призначена у Горянську семирічну школу на посаду вчителя математики і фізики у 1949 році. Умови праці були не з легких. Існувало одно приміщення сільської хати (дві класні кімнати) та колгосп дав ще деякі приміщення. У зв'язку з недостатньою кількістю приміщень та значною кількістю учнів (понад 250 і більше) навчання проводилося у дві зміни, а пізніше з'явилася і третя зміна – вечірня школа або школа сільської молоді. Отоплювалися приміщення школи дровами, вугіллям та сосновими гілками, які заготовлялися силами учнів і вчителів у Муштівському лісі. Після того, як директором школи став Розсоха Іван Васильович у 1950 році, почалося будівництво нового приміщення школи. Це була глиняна будова на 4 класних кімнати, вкрита очеретом, пізніше була прибудована п'ята. Будували

методом народної будови: батьки учнів, старші учні та вчителі. Було викопане велике глинище, в якому місили глину, а потім викладали стіни. У той час педагогічний колектив налічував 14 вчителів. Розсоха Іван Васильович – директор школи, Гнида Єлизавета Стратіївна – завуч.

Умови життя викликали велику плінність кадрів. Особливо не затримувались довго в школі директори. Прямо з інституту прибув Ганжа Леонід Григорович на посаду директора. Це було у 1956 році. Працював він 7 років. За дозволом райвно і облвно в школі було відкрито набір учнів до 8 класу, тобто Горянська школа стала середньою. Було набрано 45 учнів. Такий великий клас було важко і посадити в таких класних кімнатах. Учні були різного віку, і старші, і менші. Десь 70% учнів навчалося на 4 і 5. Класним керівником була призначена Біленька Марія Яківна.

У 1957 році завучем школи став Лисаченко Іпполіт Йосипович. Школа піднялася на вищий етап у своєму розвитку. Перший набір, коли учні були вже в 10 класі, був розділений на 2 класи по 22 учні. Класними керівниками були призначені Ганжа Антоніна Миколаївна та Тумко Галина Юхимівна. Колектив школи сумлінно виконував свої обов'язки. Особливо відзначалися своєю працелюбністю, творчістю і педагогічною майстерністю Тумко Г.Ю., Косенко В.Й., Сауся О.М., Лисаченко І.Й., Вовк Н.В., Ганжа А.М. та інші. А Мушта Г.І., будучи вчителем співів і старшою піонервожатою, неодноразово нагороджувалася грамотами і дипломами РВНО, ОБЛВНО і Міністерства освіти. Кожен учитель мав і громадське навантаження, будучи лектором, пропагандистом або агітатором.

До Горянської школи ходили учні з ближніх сіл: Муштів, Киричаїв, Бірок, Подолу, Лобачів, Крохмальців, Балаців, Слюсарів, Шилівки, Паненок. Далі школа розвивалася, збільшувалася.

У 1963 році директором школи стала Сауся Олександра Макарівна, а завучем – Тумко Галина Юхимівна. Але Олександра Макарівна за станом здоров'я на цій посаді пропрацювала тільки 1 рік. У цей час у 1965 році в країні було укрупнення районів і до нас з Великобагачанського району прибув новий директор Тронько Андрій Гнатович. За час його роботи в школі для учнів запрацювали буфет та їдальня. Директором школи був всього 3 роки. За час роботи директором Тронька Андрія Гнатовича стало 11-річне навчання. Це були 18–19-тирічні учні. Багато з них добре навчалися і стали відомими людьми. Це : Омельченко Іван Олександрович – колишній завідуючий Решетилівським відділом культури, Даценко Микола Іванович – колишній прокурор Полтавської області, Каленчук Василь Іванович – колишній голова КСП «Колос» с. Шилівка Решетилівського району.

У 1968 році директором був призначений Москівець Петро Олексійович, а у 1970 році – Ганенко Леонід Михайлович. З 1971 року на цій посаді став працювати Сауся Григорій Степанович. Він згадує, що робочий день у школі розпочинався із фізичної зарядки всіх учнів. Для фізичного навчання і

виховання умови були надзвичайно складні. Спортзалу не було, навіть просторого коридору не було. Навчання проходило на вулиці. У 60-х роках у школі з'явилося більше м'ячів, гімнастичні мати, снаряди, лижі і навіть спортивні велосипеди. Робота секції проводилася цілий рік. Значне місце у навчально-виховному процесі займала початкова військова підготовка. Учні старанно готувалися до уроків. Школа тримала тісний зв'язок з колгоспом у вирощуванні і збиранні врожаю.

З 1975 по 1979 роки в Горянській середній школі працювали директором Геращенко Микола Петрович, а завучем – Тумко Галина Юхимівна. Школа складалася з двох приміщень та майстерні. Опалювалася вугіллям та дровами. У класах було по 20-25 учнів, які радо відвідували навчальний заклад, брали активну участь у спортивних, туристичних змаганнях. Вирувало цікаве шкільне життя.

З 1979 року школу очолив енергійний, ініціативний Коваленко Віктор Олексійович. Завучем школи працювала Журилова Віра Костянтинівна, а з 1982 року – Міхно Світлана Іванівна. Саме Віктору Олексійовичу випала доля будівничого нашої теперішньої школи. Спілкуючись з цією людиною, дізналися про основні віхи будівництва, в якому брала участь вся громада. Тут працювала техніка колгоспу, залучені працівники шкіл району, громадськість наших сіл та учні на чолі з вчителями. Віктор Олексійович пригадав, як не просто вирішувалось погодження на будівництво (тут допомогла зустріч із Федором Трохимовичем Моргуном). Будівництво нової школи розпочалося 13 серпня 1982 року. Основна роль в ньому належала колективу Яреськівської ПМК-68 Шишацького району (начальник Сіренко В.П., головний інженер Прасольченко І.О). Будівництво не припинялося ні вдень, ні вночі в будь-яку пору року. Контроль здійснювали крім виконроба названі керівники ПМК. За будівництвом стежили відповідні служби області. Безперервно здійснювалося фінансування. Зі спогадів Коваленка В.О. дізнаємося, що 20 серпня 1983 р. була робоча комісія, через тиждень – Державна по прийомці та введенню в експлуатацію школи-красуні в с. Малий Бакай. Вона виявила незначні доробки, висловила зауваження, які були ліквідовані протягом вересня і дала дозвіл на експлуатацію школи з 1 вересня 1983р. Таким чином, в с. Малий Бакай введена в дію нова двохповерхова середня загальноосвітня школа загальною вартістю 548175 карб. 56 коп. в тому числі інвентар – 56307.80, змонтоване обладнання 15684.18, котельня – 47400 карбованців. Рішенням виконкому Решетилівської районної ради народних депутатів № 241 від 31 серпня 1983 р. назву Горянської середньої школи було змінено на Малобакайську середню загальноосвітню школу.

Багато придбано було для новобудови технічних засобів навчання, наочних посібників, лінгафонне обладнання, верстати, станки для майстерні,

спортивні снаряди. Приємно було працювати у нових, світлих кабінетах, обладнаних згідно вимог програм.

Надзвичайна роль в естетичному оформленні шкільного подвір'я та території, яка становила 1,9 га, належала вчителю біології Коваленко Зінаїді Петрівні. Під її керівництвом був розбитий фруктовий сад, шкільні навчально-дослідні ділянки, клумби, закладений парник. Виконували роботи учні разом з вчителями, особливо тут проявив свої здібності учитель трудового навчання Рудий М.І. Шкільні навчально-дослідні ділянки довгий час були найкращими в районі. Тут закладалися досліди з біології сільськогосподарської праці, вирощувалася лікарська сировина для аптек (ромашка, календула, м'ята) та реалізовувалася для населення. Проводилися досліди за завданням Всесоюзного інституту лікарських рослин, розташованого в селі Березоточі Лубенського району, де неодноразово була там Зінаїда Петрівна. Спільну роботу з інститутом не проводила жодна школа Полтавщини.

В цей час організовували різноманітні комсомольські і піонерські заходи: походи, збори, тимурівські справи, зіркову естафету, алеї дружби. В школі працював клуб інтернаціональної дружби «Факел» під керівництвом учительки німецької мови Непийпи В.П.. Діти листувалися, одержували посилки, проводили зустрічі із воїнами-випускниками, які служили за кордоном. Багато подорожували. Побували в Москві, Ульяновську, Ленінграді, Києві, Сочі. На високому рівні була спортивно-масова робота. Працювали гуртки і секції, брали участь у районних та обласних змаганнях.

На початку 1984 року нашу школу визначив райвно для проведення районного збору призовників-учнів випускних класів шкіл та профтехучилищ району. Були завезені двоярусні ліжка, тумбочки і табуретки, списані з військових частин області. Переваги нашої школи перед іншими, полягали в тому, що в приміщенні є їдальня на 100 учнівських місць, великий, на виду, зручний спортивний комплекс. Територія закладу ізольована від проїжджої частини дороги. Є де розмістити зовнішній туалет і рукомийники для одночасного вмивання 20 «солдатів». І понині у школі проходять такі «табірні збори призовників».

У відповідності з наказом Міністерства освіти УРСР «Про створення при середніх школах учнівських виробничих бригад» адміністрація Малобакайської школи організувала роботу однієї з найкращих у районі учнівських виробничих бригад (керівник Рудий М.І., бригадир Срібний С.Ю.). За підсумками 1985 р. виробнича бригада школи отримала приз – велотренажер, яким користувалися учні на уроках фізкультури.

У 1985 році у закладі створили «Музей хліба». Відкрили його напередодні районної партійної конференції, де був присутній Моргун Ф.Т. та його однокурсник, однополчанин Коваленко А.Д., завідуючий сільськогосподарським відділом ЦК КП України. Про новацію в нашій школі

було опубліковано в пресі та освітянських документах. Книга відгуків і пропозицій має записи делегацій Донецької, Дніпропетровської областей та району, області, Міністерства освіти.

Малобакайська школа з 1986 по 1990 роки була опорною в районі по запровадженню комунарської методики Макаренка А.С. (учнівське самоврядування). У закладі вчили учнів «бути» вчителями, класними керівниками, керівниками адміністрації, вчили проводити загальношкільні заходи.

У 80-90-х роках на базі школи проводили багато районних семінарів з поширення досвіду управління освітою, впровадження інноваційних технологій навчання, індивідуальної роботи з учнями, психолого-педагогічної освіти батьків. У 1987 році було відкрито кабінет батьківського всеобучу, який на обласному рівні був визнаний кращим та одержав Грамоту Міністерства освіти УРСР.

У Малобакайській школі, першій в районі, розпочато навчання шестирічок з денним сном. Цю складну роботу проводила вчителька Нагорна К.Г. в комбінованому 1 – 4 класі. Класна кімната була переділена гардеробчиками, за якими розміщалися ліжечка, а спереду парти і стіл учителя, класна дошка. Школу відвідав інспектор МО України, який був задоволений діяльністю закладу у даному напрямку.

Потім був «Навчально-виховний комплекс «Середня школа-сад». «Неповні середні комплекси» уже були. Навчально-виховний комплекс в окремому ізольованому крилі школи здійснювали спеціалісти, які в свій час закінчили педагогічні класи Кременчуцького педагогічного училища. А всі заходи, які проводила школа (Новорічні свята, свята календаря) відбувалися з дошкільнятами.

В цей час обладнали Бабусину Світлицю під керівництвом учительки Геращенко Марії Федорівни.

З 2001 року директором школи працює Павлинський Г.Я., заступником директора з навчально-виховної роботи – Олексенко К.О., заступником директора з виховної роботи – Непийпа В.П., а з 2007 року посаду заступника з виховної роботи займає Бодня Н.М. Саме в цей час у школі під керівництвом директора Павлинського Г.Я. продовжуються славні традиції, започатковані в минулому, відбуваються нові зміни. У 2003 році проведена реконструкція газового опалення. У 2004 році відкрився комп'ютерний клас. Навесні 2006 року одержали новий шкільний автобус для підвозу учнів з сіл: Мушти, Онищенки, Бакай, Лобачі, Крохмальці. У 2008 році музей Хліба та Бабусину Світлицю реорганізовано у Музей українських Старожитностей, яким завідує вчитель української мови і літератури Москівець Л.П. За ініціативи Григорія Яковича та підтримки відділу освіти (начальник Голуб Г.О., методист Сутула Т.К.), спонсорської допомоги АФГ «Еліта» (генеральний директор, Заслужений працівник сільського господарства України Непийпа Л.А.,

співзасновник Вовк В.О.) у 2009 році обладнано великий сучасний актовий зал, який став центром культурного та духовного розвитку учнів закладу. Восени 2014 року здійснено капітальний ремонт покрівлі школи за кошти обласного, районного, сільського бюджетів (сільський голова Малобакайської громади Срібний С.Ю.) та спонсорські кошти місцевого агрооб'єднання фермерських господарств "Еліта" (генеральний директор Непийпа Л.А., співзасновник Вовк В.О.).

Директор школи Павлинський Г.Я. постійно дбає про благоустрій, як навчального закладу, так і прилеглої території. Біля школи – багато зелені, фруктовий сад, доглянуті колективом учнів та вчителів клумби, навчально-дослідна ділянка, спортивний майданчик. У 2011 році вздовж тротуарів висаджено 160 кущів самшиту.

Сьогодні навчальну і виховну роботу в закладі здійснюють 17 досвідчених вчителів, які мають відповідну фахову освіту і працюють над удосконаленням освітнього процесу з урахуванням компетентнісного підходу, спрямованого на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і умінь школярів. Учнівський контингент сучасної школи становить 93 учні. Вони є призерами районних та обласних предметних олімпіад; постійними переможцями районного конкурсу-захисту робіт Малої Академії Наук, переможцями обласного; лауреатами та переможцями обласного етапу Всеукраїнських краєзнавчих експедицій. Школярі активні у суспільно-корисній праці: слідкують за чистотою класів, подвір'я.

У закладі запроваджена модель виховної системи «Школа національно-культурних традицій», яка допомагає збереженню національних традицій, знань про самобутню культурну спадщину українців. На її розвиток значний вплив має тісна співпраця із нашим земляком, Заслуженим майстром народної творчості України, викладачем декоративно-прикладного мистецтва Гадяцького училища культури ім. І.П.Котляревського Григорієм Олексійовичем Кисілем. Саме завдяки йому у 2009 році започатковане районне учнівське свято народної творчості «Вишиванка», яке проходить щорічно у квітні на базі нашої школи.

Значна робота педколективу по охопленню дітей навчанням, залученню їх до позакласної роботи, організація дозвілля школярів сприяє тому, що на обліку у кримінальній міліції у справах неповнолітніх учні школи відсутні.

Дружній вчительський та учнівський колектив прагне допомогти кожному учневі знайти свій шлях у житті, стати особистістю, активним громадянином своєї держави.

На досягнутому ми не зупиняємось, а впевнено крокуємо вперед!

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арендаренко І.І. Спогади «Історія Горянської школи з 1932 по 1947 роки».
2. Коваленко В.О. Спогади «Будівництво та відкриття Малобакайської середньої школи».
3. Лисенко О.Є., Стецкевич В.В., Айсфельд А. та ін. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси. У двох книгах. Книга перша. К: «Наукова думка», 2010. – 731с.
4. Полтавщина: Енцикл. довідник. (За ред.. А.В.Кудрицького).– К.: УЕ, 1992.– 1024с.
5. Сауся Г. О. Спогади про роботу на посаді директора.
6. Тумко Г.Ю. Спогади «Розвиток освіти на селі у 40-70-х роках ХХ століття».

Кукленко Оксана Миколаївна,

вчитель історії Остап'євської ЗОШ І-ІІІ ст.

Великобагачанської районної ради

РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СЕЛІ ОСТАП'Є

В містечку Остап'є Хорольського повіту Полтавської губернії у 1900 р. діяло 3 школи: міністерська, земська та церковнопарафіяльна. Уже самі назви вказують на підпорядкованість цих шкіл та джерела їхнього фінансування. В середньому по Полтавській губернії в початкових школах навчалося від 25 до 50 учнів, а на даний період в Остап'ї проживало 2 934 жителі (648 дворів). В містечку діяли три церкви – Троїцька і Миколаївська, якими опікувалися поміщики-землевласники Базилевські, та Хрестовоздвиженська.

В рукописах місцевого краєзнавця, вчителя математики Івана Федоровича Кузьменка знаходимо відомості про те, що в 1904 р. була побудована двокласна міністерська школа, до якої ходили діти із навколишніх сіл: Попівки, Федорівки, Романівки, Великих Кринок, Балаклії, Рокити. Деякі з них досить віддалені від Остап'я. З інформації про виступ наймитів в остап'євській економії Єлизавети Базилевської у 1905 р., дізнаємося про прізвища місцевих вчителів-агітаторів: Ф.Е. Григоровича та А.Г. Буктованого. З 1904 до 1906 років директором міністерської школи був Буктований А.Г., а з 1906 до 1924 років Петечинський Михайло Григорович.

У звітах про стан церковних шкіл Полтавської єпархії за 1913 р. відомостей про церковнопарафіяльну школу в Остап'ї не знаходимо. Або ця школа була не ревізована, або на даний момент з певних причин не існувала.

Зарплата вчителя станом на 1 вересня 1912р. становила 360 рублів. В перші роки радянської влади вчителі одержували натуральну оплату – один пуд гречки чи проса на місяць.

В 20-і роки ХХ століття головною проблемою вважалася ліквідація неписьменності. І.Ф. Кузьменко зазначав, що 75% місцевого населення було неписьменним. Добровольцями з ліквідації неписьменності були Тарабан Федір Макарович (в 1928р. він очолив товариство спільного обробітку землі «Червона Зірка»), Нікіфоров Михайло Йосипович, Корнієнко Г.Я. Багато зусиль докладав і завідувачий (директор) школи Петечинський М.Г.

Поважною людиною в містечку був священик Троїцької церкви Яків Андрійович Обламський. Його донька Ольга стала дружиною Семена Івановича Бережного (в майбутньому заслужений лікар УРСР). Ця родина залишила помітний слід у розвитку містечка Остап'є. Семен Іванович займався медициною, Ольга Яківна докладала чимало зусиль для ліквідації неписьменності серед остап'євців.

В рукописній автобіографії місцевого вчителя біології Крипака Миколи Корнійовича читаємо, що до школи він пішов на початку десятого року свого життя, тобто в 1931р., вже вміючи читати та писати. Микола Корнійович зазначав, що в їхній хаті вечорами збиралися люди різного віку, де вчитель навчав їх грамоти. Так отримав перші свої знання грамоти і малий Микола. З теплотою згадує свою першу вчительку Скитську Таїсію Андріївну, яка жила при школі і їй присвячувала все своє життя.

Микола Корнійович згадував, що у школі активно діяли гуртки: драматичний, співочий, юних фотографів, фізичний. Можливо саме в школі і зародилися захоплення М.К. Крипака до фотографування, конструювання (склав радіоприймач, з якого вперше почув про початок війни у червні 1941р.), малювання, співу. Керівник співочого гуртка Михайлець Олексій Микитович навіть дозволяв молодому Миколі диригувати шкільним хором. Школа і сільський клуб забезпечували на той час дозвілля як дітей, так і дорослих жителів Остап'я.

Таким чином, в першій половині ХХ століття в Остап'ї діяли двокласна міністерська, земська та церковнопарафіяльна школи. З утвердженням радянської влади почала діяти одна школа, спочатку початкова, потім семирічна, з 1938р. – восьмирічна, а перед війною 1941-1945рр.— десятирічка.

Школа переживала усі проблеми, які панували у суспільстві: тяжке матеріальне становище, відсутність кваліфікованих кадрів, охоплення усіх дітей навчанням. Та, не дивлячись на це, кожен її випускник згадував свої шкільні роки з теплотою та вдячністю до перших вчителів, директорів, однолітків.

В 1946 р. був урочистий випуск учнів 10 класу, вперше після визволення краю від німецької окупації. Часи були непрості. Учні навчалися в пристосованих приміщеннях, у дві зміни, друга зміна навчалася при гасових лампах.

Випускник Остап'євської школи 1957 р. Вишник Микола Федорович розповів, що школа запрацювала у вересні 1943 р., одразу після звільнення села. Приміщення школи було у так званих попових хатах. До 1975 р., коли нова школа відкрила свої двері для учнів, навчання відбувалося в різних куточках села у різних приміщеннях.

Головним завданням у 1944 р. було охоплення усіх учнів навчанням. З цією метою директор школи Ілляха І.Н. видав наказ по школі № 4 від 15.09.1944р., в якому зазначалося: «Зобов'язую учителів протягом трьох днів 15, 16, 17.09 зробити новий і точний облік дітей першого класу: колгосп імені Кірова – Костенко Г.П., Обревко В.І.; колгосп «Новий шлях» – Рвач Н.Л.; колгосп імені Леніна – Левченко К.М.». Станом на 09.10.1944р. в школі навчався 301 учень, а через рік було 386 учнів. 15.12.1944 р. був виданий

наказ по школі про облік неписьменних та малописьменних віком від 17 до 50 років.

День 3 вересня 1945 р. згідно постанови уряду та наказу по школі № 4 вважався вихідним днем і навчання не проводилося. День перемоги над Японією святкували у місцевому клубі, провівши дитячий ранок з танцями та піснями. У 1945 р. для учнів 5-9 класів навчальний рік розпочався з 1 жовтня (наказ по школі № 5), а в вересні вони були залучені до сільськогосподарських робіт.

У зв'язку з тим, що в роки окупації діти не навчалися, був порушений навчальний процес, та й одразу після закінчення війни не всі діти мали матеріальну змогу відвідувати заняття в школі через відсутність взуття, теплого верхнього одягу. Охопити всіх дітей навчанням вдалося лише в 1947 р. Їх було 515, а станом на 13.02.1950 р. 577 учнів (18 класів). Це найвищий показник кількості учнів у школі за весь період її існування.

Великим досягненням для села Остап'є стало будівництво нової школи, яка відкрила свої двері перед учнями у січні 1975 р. Двоповерхова простора та світла споруда з їдальнею, спортивним залом, розрахована на 450 учнів, була обладнана добротними меблями, унаочненням, яке і донині служить уже новим поколінням учнів. Багато зусиль доклав для відкриття нової школи її директор Вовкоріз Петро Григорович.

У роки радянської влади навчальний процес відображав загальну державну ідеологію, а вчителі часто були в центрі політичних, соціальних та культурних процесів. Наприклад, учителі Швачка І.І. та Новицька Н.В. були обліковцями Всесоюзного перепису населення 1959 р. (наказ по Остап'євській середній школі від 02.01.1959 р. № 28).

Аналіз наказів по школі з 1944 до 2000 рр. свідчить, що вчителів активно залучали до надання допомоги в роботі колгоспних дитячих ясел, сільськогосподарських робіт на полях, виступів з лекціями, концертами на фермах, колгоспних бригадах. Учителі сприяли організованому збору учнями макулатури та металолому. З 1967 р. до середини 80-их років у селі Остап'є діяла радіогазета для батьків, роботу якої організовували вчителі, призначені відповідно наказом по школі. На початку 80-их років в Остап'євській школі діяла кролеферма. Про наслідки її роботи дізнаємося із наказу по школі № 27 від 12.04.1984 р. З 1978 р. багато наказів, які стосувалися військової підготовки, цивільної оборони, організації в школі стрільб, проведення гри «Зірниця», написані російською мовою, бо ініціювалися центральними органами влади Радянського Союзу з Москви.

У післявоєнний час на території Остап'євської сільської ради існували:

- Гатчанська початкова школа (як філіал Остап'євської);
- Глибочанська початкова школа (Тривалий час навчали дітей у цій школі Кабаненко Катерина Олексіївна та Ріпенко Ганна Степанівна);

- Плавлянська початкова школа (закрита в 1984 р.) Тут працювали Кабаненко Надія Павлівна (мала один запис у трудовій книжці) та Полтавець Марія Іванівна;
- Запсільська восьмирічна, пізніше початкова школа (закрита 28.08.1997 р.) Її директорами були Боцула Ольга Савівна, Полтавець Марія Іванівна, Антоненко Надія Іванівна (1980-1997 рр.);
- Остап'євська середня школа.

Шкода, що із вище названих шкіл на сьогоднішній момент діє лише Остап'євська ЗОШ I-III ступенів, в якій навчається 56 учнів. Закриття шкіл відобразило болюче питання демографічної проблеми в Україні, ставши першим кроком до зникнення маленьких сіл з карти рідного краю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузьменко І.Ф. Історія Остап'євської середньої школи (до 1941р.) // Рукопис, 1967.-9с.
2. Крипак М.К. Моя біографія (рукопис) – Остап'є, 1998 // експонат шкільного музею.
3. Кузьменко І.Ф. Історія села Остап'є (рукопис на друкарській машинці) – Остап'є, 1986 – 23с. // експонат шкільного музею
4. Кузьменко І.Ф. Остап'євська середня школа // І.Кузьменко Історія села Остап'є (рукопис на друкарській машинці) – Остап'є, 1986 – С.20-21
5. Кукленко О.М. Знати історію власної школи – ще більше її поважати // Освітнє краєзнавство і формування лідерської компетентності у сучасній школі [укладачі : Т.О.Бондар, Л.В.Литвинюк]. – Полтава: ПОІППО, 2012.—С.70-73
6. Вчителі Остап'євської школи — колишні випускники нашої школи / Матеріали проекту «Історія школи» // експонат шкільного історико-краєзнавчого музею № 263

РОЗДІЛ III. ВИПУСКНИКИ ПРО ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Реvegук Віктор Якович,

випускник історичного факультету 1963 року,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України

МОЄ ЖИТТЯ – МИТЬ ІСТОРІЇ

Народився я 2 травня 1938 р. у мальовничому селі Малі Будища Гадяцького району на Полтавщині. Із сімейних переказів пам'ятаю, що мої предки були корінними жителями Гадяччини. Уперше пращур по батьковій лінії Петро Реvegук (це вже я встановив пізніше) згадується в ревізії Гадяцького полку 1735 р. як виборний козак Гадяцької сотні Гадяцького реєстрового полку. По материній лінії також простежується козацьке коріння: дідусь походив із колишніх монастирських (пізніше – державних) селян, а бабуся – з козацького роду Харченків.

Батько мій, Яків Якович, за фахом – інженер. Під час німецько-радянської війни був відправлений на примусові роботи до Німеччини, тому після війни мав проблеми з працевлаштуванням. У 1947 р. залишив сім'ю, а в 1954 р. помер. Мати, Миронченко Мотрона Павлівна, – медсестра. Після звільнення Гадяча від німців працювала у військовому госпіталі, пізніше, аж до виходу на пенсію, – у Гадяцькому клінічному санаторії Міністерства оборони СРСР.

У 1945 р. я пішов до місцевої початкової школи, навчання продовжив у Малобудищанській семирічці, де вперше познайомився з «Кобзарем» Тараса Шевченка, який справив на мене незабутнє враження. Відтоді я став українським патріотом-націоналістом. Навчання продовжив у Гадяцькій СШ № 2. До школи ходив за 7 кілометрів пішки влітку і взимку. Навчався непогано, але відмінником не був, найбільше любив історію та географію.

Після закінчення школи мав незбориме бажання вступити до інституту, але на шляху до вишу стояла перепона: потрібно було мати два роки виробничого стажу – такою тоді була вимога партії. Знань за ці роки у мене не додалося, але необхідний стаж заробив і в 1958 р. вступив на історико-філологічний факультет Полтавського педагогічного інституту імені В.Г. Короленка. З історичних дисциплін завжди мав відмінні оцінки, з філологічних – добрі, тому всі п'ять років навчання одержував стипендію. До цього часу з вдячністю згадую цікаві лекції з історії доцентів Степана Остаповича Данішева, Григорія Івановича Кулика, Олексія Хрисанфовича Соколовського, які досконало знали свій предмет, вчили студентів нешаблонно і критично мислити. Під час навчання в інституті багато читав

класиків марксизму-ленінізму (часто під час лекцій), історичну літературу, класиків української і зарубіжної літератури, цікавився творчістю шістдесятників. То були часи хрущовської «відлиги». Життя було цікавим, але голодним. Щоб не обтяжувати рідних, іноді доводилося підробляти на фізичних роботах. Кожного року в осінню пору, часто до заморозків, студентів посилали до колгоспів ламати вручну кукурудзу. Після нас уже працювали солдати.

На четвертому курсі інституту протягом осені і зими 1961–1962 років брав участь у роботі Клубу студентів, який працював у Будинку профспілок. Провідну роль у ньому відігравали студенти Будівельного інституту, який у місті вважався елітним, у ньому навчалося багато дітей начальства (пам'ятаю Л. Вайнгорта) У Клубі велися дискусії на культурологічні теми, читали і обговорювали твори російських письменників і поетів-шістдесятників, студенти танцювали. Серед студентів педінституту, які відвідували Клуб, пам'ятаю Аркадія Яскевича з паралельної групи російської філології та Калганова, на курс старшого. Після відвідин Клубу комісією марксистів-ленінців (з педінституту її членом була молодий викладач філософії Р.С. Балакірева) міський комітет Компартії України визнав роботу Клубу ідеологічно шкідливою і заборонив його назавжди.

Після закінчення у 1963 р. інституту за направленням два роки працював викладачем суспільствознавства і естетичного виховання у Білогорському СПТУ № 3 Кримської області. Мав велике бажання займатися науковою роботою, але шлях до неї як позапартійному був закритий. Склалася патова ситуація: в аспірантуру не міг вступити, бо не був членом КПРС (історія вважалася партійною наукою), а в партію не приймали, бо належав до так званого соціального прошарку інтелігенції («гнилої інтелігенції»), відсоток якої в КПРС суворо регламентувався. Тому довелося працювати і вихователем у Гадяцькій школі-інтернаті (1965–1967 рр.), і товарознавцем відділу книжкової торгівлі Полтавської облспоживспілки (1967–1968 рр.), і старшим лаборантом кафедри марксизму-ленінізму у Полтавській філії Львівського торгово-економічного інституту (1968–1971 рр.).

Нарешті у 1971 р., у віці 33 років, вступив до аспірантури кафедри історії УРСР Харківського державного університету. Науковим керівником був завідувач кафедри Іван Климентійович Рибалка – знаний спеціаліст з історії України, чуйна, але вимоглива людина, Після захисту дисертації на тему «Донецько-Криворізька республіка» у 1975 р. повернувся до Полтавського педінституту. За 12 років моєї відсутності на історичному факультеті нічого не змінилося: все ті ж обшарпані аудиторії, парти і ослони післявоєнного зразка. На факультеті зустрів багатьох викладачів, які вчили мене ще студентом: П.М. Денисовця, О.Х. Соколовського, М.Й. Чупруна та ін. На посаді асистента, потім старшого викладача і доцента викладав курс

історії УРСР, який вважався похідним від історії Росії (СРСР). Завідувач кафедри професор П.М. Денисовець зустрів мене якось насторожено, відвідав декілька моїх лекцій, а потім прийняв як рівноправного члена кафедри. Крім навчальної роботи разом зі студентами працював і в сільському господарстві на осінніх роботах збирання врожаю – виконував Продовольчу програму партії.

У період горбачовської «перебудови» доводилося адаптуватися до нової політичної ситуації, читати справжню, а не препаровану історію України. У перші роки державної незалежності України не було ні навчальних програм, ні підручників з історії України. Єдиним посібником стала «Історія України» канадського вченого О. Субтельного. У нагоді стали конспекти праць М. Грушевського, М. Костомарова, В. Антоновича та інших українських істориків, які перебували на спеціальному зберіганні і були недоступними для пересічного читача. З часом все налагодилося.

Працюючи в педінституті, мав намір продовжити науково-дослідницьку роботу, навіть обрав тему докторської дисертації і опублікував основні її положення, але на заваді стали різні причини: побутові, сімейні, конкуренція колег, а головне – зміна політичної ситуації (те, що раніше співали «за здоров'я», тепер треба співати «за упокой»).

Свобода творчості з'явилася тоді, коли більша частина життя вже минула. Треба було поспішати. Темою творчих пошуків стала історія Полтавщини першої половини ХХ століття. Працювалося цікаво, вільно, тому що не був зв'язаний жодними формальними зобов'язаннями, прагненням робити кар'єру, домагатися визнання, чинів і нагород. Розпад СРСР сприйняв як неминучий, тому що не вважав СРСР своєю батьківщиною. Восени 1990 р. створив осередок Народного Руху в інституті, до якого ввійшло 15 студентів і доцент фізико-математичного факультету Е.Б. Яворський. КПРС покинув у березні 1991 р. Активно займався просвітницькою роботою, але офіційно ні в «Просвіту», ні в партію «Рух» не вступав.

У 1991 р. з ініціативи голови Полтавського обласного відділення товариства «Україна і світ» В.М. Кошової виникла ідея створити культурно-просвітницьке товариство – Університет українознавчих студій імені В. Кричевського. Очолити його (бути ректором на громадських засадах) запросили мене. В роботі Університету брали участь викладачі Києво-Могилянської академії, вчені українського зарубіжжя: професор Теодор Мацьків, директор бібліотеки імені С. Петлюри в Парижі Василь Михальчук, донька Дмитра Солов'я Оксана, онука В. Кричевського Катерина Кричевська-Росандич, відомі полтавські науковці: професор М.А. Якименко, письменник, поет і літературознавець П.П. Ротач, мистецтвознавець В.М. Ханко та ін. Університет діяв більше року і припинив своє існування, коли широкому загалу стали доступними дослідження з історії та культури України.

У часи державної незалежності України брав участь у загальноукраїнських політичних і громадських з'їздах та зібраннях, де познайомився з відомими українськими політичними і культурними діячами: М. Руденком, Л. Лук'яненком, В. Чорноволом, М. Горинем, І. Драчем, В. Яворівським та ін. Також брав участь у багатьох протестних акціях, що відбувалися в Києві та Полтаві, зокрема в період Помаранчевої революції та революції Гідності. Дослідницька праця стала справою мого життя. У творчому доробку більше 300 монографій, підручників, наукових статей та інших публікацій. Є членом історичного клубу «Холодний Яр». Працював у ПНПУ до 2014 року. Ніяких нагород від влади не маю.

Демиденко Вадим Олександрович

випускник 1971 року,
вчитель історії, працівник Полтавської
обласної радипрофспілок, лауреат обласної премії
імені Леоніда Бразова

Демиденко Тетяна Прокопівна

випускниця 1974 року,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,
відмінник освіти України, лауреат
обласних премій імені Панаса Мирного та Леоніда Бразова

«...МОВ ТУЛЮСЬ ЗАХОЛОЛОЮ СПИНОЮ ДО НАГРІТОЇ СОНЦЕМ СТІНИ»

Підступаючись до оцього есе, я принагідно висловлюю вдячність укладачам за виявлену честь бути причетним до творення ювілейного панегірика, осібно – Людмилі Леонідівні Бабенко, заскочив себе, присоромлений, на сливе стидному бронзовінні: нашому істфаку – сто років, а мені з ним – п'ятдесят! Аж вивершився услід за рекламною телевізійною бабцею: «Ти ба – цифра!». Та, зрештою, дійшов думки, що випускникові погрітись у променях слави свого історичного – богом велено.

Адже Факультет і в моїй окремішній особі зреалізував прагматичне суспільне замовлення, підготувавши третього, щонайменше, секретаря райкому партії – вчитель історії та суспільствознавства середньої школи на початках 70-х років минулого століття був найвірогіднішою кандидатурою як на шкільне директорство, так і на тоді ще престижну посаду бійця ідеологічного фронту. Змобілізовані «найпередовішим вченням», випускники істфаку щиро прагли хоч би чим-небудь підсобити розвинутому до ручки соціалізмові. Скільком нашим хлопцям та дівчатам так і не судилося відбитися від партійних хлібів! Та закладене Факультетом зернятко подвижницького шкільництва, вже після вправ з шаблями на чиновних драбинах, таки проросло в мені непереборним бажанням прислужитися фахові, школі, дітям. Колеги зрозуміють, яким цілющим було моє повернення до рідної школи! Саме гарт Факультету дав змогу успішно здійснити ризикований вчительський камбек: адже у середині 90-х українська школа, блукаючи у версіях історії, не мала ні програм, ні підручників.

Факультет подарував сільському неофітові можливість поніжитися в особливій науково-педагогічній атмосфері, талановито і відповідально створюваній митцями історичного духу Григорієм Івановичем Куликом, Антоном Самійловичем Череванем, Павлом Мусійовичем Денисовцем, Віктором Степановичем Воловиком, Людмилою Степанівною Ліхіною, Олексієм Хрисанфовичем Соколовським, Лідією Логвинівною Мазуренко,

Олександром Павловичем Самойленком, Яковом Аврамовичем Побіленським, Михайлом Васильовичем Бакою, Миколою Корнійовичем Бойком (певно ж, хтось серед моїх однокурсників вишикує іншу шеренгу улюблених метрів, мають право, а я шанобливо віншую своїх). Наразі перепрошую у тих викладачів, чиї лекції не видавалися нам переконливо іскрометними, і ми з друзякою Миколою Олійником компенсували відсутність інтересу засвоєнням географічної номенклатури: до четвертого курсу за декілька секунд могли знайти на великомасштабній мапі світу будь-який топонім! Без Гуглу.

Факультет жорстко вилікував юначий громадянський дальтонізм: улесливого товариша, котрий щоденно снідав з тобою в інститутському буфеті вінегретом та пів-склянкою сметани, паралельно доповідаючи «кому слід» про твої антирадянські погляди на карколомний успіх монгольського аратства, що буцімто самотужки вистрибнуло з палеоліту у соціалізм, слід іменувати «стукачем», ніяким «однокурсником» товариш бути не міг за визначенням.

Факультет дав змогу сповна відчувати принади безпечної спудейської філософії побутування «від сесії до сесії». Особливою віхою нашої з Факультетом спільної пам'яті є інститутська команда клубу веселих і кмітливих. У наші роки належати до укомплектованої переважно істориками тусовки було ще тією фішкою! Певно, здивую зараз молодих колег: можете повірити, що сміялися ми безплатно?! Це тепер Зеленський і К⁰ жирують винятково за гроші. То ж і сьогодні гріє мою вже змирену душу утішний спогад, як кавеєнівцям педу вдалося здолати елітну команду корифеїв з медстомату, і наша альма матінка ще з місяць скандувала слоган: «Стоматологи, прикиньте! Зуби ваших дітей – це ваші зуби, але душі ваших дітей – це наші душі!».

Факультет виявився непередбачувано щедрим. Він висватав мені (ветерану буде дозволено трохи інтиму?) найкращу під усіма сонцями й місяцями дружину – Таню Злобинець. З нею ми сподобилися аж на невеличку педагогічну династію: син і донька, зять і одна з невісток, онучка, племінниця – випускники нашого вишу. З того тішимся і деремо носи догори.

Їй, моїй обраниці, і передаю естафету споминів. Таких бентежних, теплих, вдячних. Як у Леоніда Талалая: «Мов тулюсь захололою спиною до нагрітої сонцем стіни»...

... Приймаючи естафету ювілейних віншувань, хочу відзначити, що незаперечний авторитет факультету створювався передусім завдяки його викладачам, їхньому потужному інтелектуальному потенціалу, високій методичній майстерності та гідним поваги особистим якостям. Стверджую це як випускниця факультету, якій пощастило навчатися на ньому в 70-х роках минулого століття і яка завдячує йому власним професійним становленням

(на рідному істфаці мала честь викладати майже сорок років) та навіть особистим щастям.

Студенткою ПДП імені В.Г. Короленка я стала 1970 року. Моєму вступові передувала майже детективна історія: сонячного липневого ранку щаслива власниця золотої медалі, яка давала шанс стати студенткою, склавши лише один, профільний, екзамен на «відмінно», прямуючи до приймальної комісії вишу через Корпусний парк, так радісно й енергійно розмахувала картонною текою з документами, що загубила дорогоцінний «золотий» атестат. Це стало очевидним, коли у 18 аудиторії, де відбувався прийом документів, секретар, уважно ознайомившись з необхідними паперами, привітно сказала: «Нам потрібні такі студентки – відмінниця, учасниця художньої самодіяльності, секретар комітету комсомолу школи, тільки де ж ваш атестат про середню освіту?». Почалися клопоти з одержанням дублікату, та за існуючими правилами атестат, хоч і відновлювався з усіма відмінними оцінками, але права вступу як золотій медалістці не давав. Нарешті, 30 липня, за два дні до вступного іспиту з історії, тодішня доблесна міліція повернула мені знайдений якимось громадянином «золотий» атестат, екзамен було складено на «відмінно» (не завадив навіть номер аудиторії – 13), і того ж дня я стала студенткою історичного факультету.

Роки навчання залишили відчуття неймовірного щастя: я наближалася до омріяної професії, вивчала улюблені ще зі школи предмети, з головою поринула в громадське життя, а воно було насиченим, різноплановим, цікавим, бо на істфаці навіть за часів «розвиненого соціалізму» панувала значно демократичніша атмосфера, аніж на решті факультетів. Її створювали як викладачі, котрі стимулювали нас у дискусіях, спонукали до критичного мислення (не можу не згадати з особливою вдячністю за відчуття насолоди від розкутості мислення Віктора Степановича Воловика, Олександра Карповича Зубаня, Лідію Логвинівну Мазуренко, Маргариту Олександрівну Авдєєву, Олександра Павловича Самойленка, Павла Мусійовича Денисовця, Василя Єгоровича Лобурця та багатьох інших), так і самі студенти-історики, схильні до аналізу, сприйняття аргументованої думки опонента, не байдужі до тодішніх суспільно-політичних процесів. Переважну частину позааудиторного часу ми проводили у читальній залі чи навчальних кабінетах, «полюючи» за монографіями, джерелами, науковою періодикою. Ризикую наразитися на нерозуміння сучасних студентів, та маю засвідчити, що на останніх парах ми займали місця ближче до дверей аудиторії не задля того, аби швидше бігти до їдальні, а задля можливості першими замовити в читальній залі необхідну літературу. Принагідно зауважу, що серед принад, які мав мій обранець – четвертокурсник Вадим Демиденко – відмінник, художник, кавець, для мене, першокурсниці, додатковим плюсом уявлялася його робота в бібліотеці в якості художника-оформлювача,

завдяки якій можна було відкласти у читальні потрібну книгу, а часом навіть взяти її до ранку додому...

Спонукали нас до навчання передусім наші викладачі. У часи й мого студентства на факультеті працювали справжні фахівці, інтелігентні й мудрі наставники, кожний з яких вирізнявся «лиця не общим выраженьем», був непересічною особистістю. Конспекти їхніх лекцій я зберігала впродовж багатьох років після закінчення навчання. Часом виникало бажання погортати їх, перечитати, аби знову зануритись у незабутню атмосферу студентських років, та враження було неповне, чогось важливого не вистачало. І тільки коли я почала читати магістрантам курс методики навчання історії у вищій школі і глибоко вивчала досвід кращих лекторів минулого, мені вдалося знайти розгадку неповноти сприймання текстів лекцій наших факультетських Метрів у... А.П. Чехова. Ось що зауважував письменник стосовно подібної ситуації з лекціями його улюбленого професора Г.А. Захар'їна: «Вийшли лекції Захар'їна. Я купив і прочитав... Але, на жаль, є лібрето, але немає опери. Немає тієї музики, яку я слухав, коли був студентом». Дійсно, у виконанні наших тодішніх лекторів це була класична музика вузівської лекції зі всіма ознаками академічного жанру: була увертюра (вступ), яка налаштовувала на сприйняття інформації, окреслювала її тематичний простір, містила мотиваційні чинники, були тричотири акти-частини заняття, які доносили до аудиторії всі деталі означеної теми, була кода-фінал як підсумок цієї гармонії глибокого змісту та досконалої форми. Тексти ж лекцій передати всю повноту їх звучання без колоритних, непересічних особистостей наших наставників були не здатні...

Улюбленим предметом у виші стала для мене методика навчання історії, яку блискуче викладав Петро Микитович Тригуб, відтак, коли по закінченню навчання прийшла працювати до своєї рідної Полтавської ЗОШ № 10, здавалося, що більшого щастя, ніж вчити дітей, годі й уявити! А мені за це ще й гроші платять. І це видавалося ледь не чимось зайвим, тим паче, що у вузі я отримувала іменну стипендію у 100 карбованців, а перша вчительська зарплата становила лише 86...

Одержаний у школі досвід став у нагоді, коли мені надійшла пропозиція перейти працювати на рідний історичний факультет, щоб викладати курс методики навчання історії. Після довгих роздумів (була певна, що школа – найкраще з можливих місць роботи!) я, зрештою, погодилася, тим більше, що попереду було викладання одного з найулюбленіших зі студентських років предмету. Відтоді впродовж 39 років я залишалася закоханою у методику навчання історії, яка, на моє переконання, є визначальною складовою у становленні вчителя, у студентів – постійне й невичерпне джерело натхнення, мій надійний еліксир молодості, у колег, з котрими разом набиралася досвіду, долала труднощі й ділила радощі викладацьких буднів, словом, у свій найкращий, найрідніший історичний факультет!

Зелюк Віталій Володимирович

випускник 1983 р.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ректор Полтавського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
імені М. В. Остроградського

П'ЯТЬ ВАЖЛИВИХ РЕЧЕЙ, ЯКІ ДАВ МЕНІ ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Історичний факультет, із яким мене пов'язують студентські роки (1979–1983), значною мірою сформував мене як особистість. Школа і родина – важливі чинники становлення людини, але головні якості моєї особистості огранило, вияскравило саме студентське життя.

Історичний факультет – це школа життя, це стан душі і суміш цінностей, це місце, яке завжди надихає на пізнання і створює чудових людей, це моя alma mater, і любов до неї – це надовго.

Що ж дав мені історичний факультет?

1. Навчив думати, усвідомлювати, розвиватися та рухатись уперед

Навчання на історичному факультеті сформувало здатність до навчання протягом життя. Навчило вчитися постійно, шукати нову інформацію. А головне – розвинуло спроможність до системного мислення, системного осмислення історичних, суспільних процесів та пошуку їх причин. Це helicopter view, коли бачиш вже масштабно, а не вузькопрофільно.

Цьому сприяла, безумовно, висококласна викладацька команда історичного факультету – велика спільнота однодумців, котрі доповнювали та збагачували одне одного, давали нам поштовх вчитися та діяти, допомагали долати усі страхи та перепони, і справді давали ґрунтовні знання. Це Віктор Петрович Мирний, Олександр Петрович Єрмак, Віктор Якович Ревегук, Тетяна Прокопівна Демиденко, Олексій Олексійович Нестуля, і, звісно, пам'ятний усім історикам, легенда істфаку того часу Віктор Степанович Воловик.

Вони пояснювали, де ми недобачили і де у нас є сильні сторони. Уміти подумати й висловити свою думку – це майбутнє не тільки для історика.

2. Мистецтво публічних виступів

Історичний факультет зусиллями куратора нашої групи В. П. Мирного дав мені шанс сформувати і постійно відточувати мистецтво публічних виступів.

На II курсі В. П. Мирний рекомендував мене у лекторську групу обласного комітету комсомолу. Будучи студентом, довелося виступати в

різних навчальних і трудових колективах, починаючи від півтисячної студентської аудиторії Полтавського кооперативного технікуму, цехів Опішнянської керамічної фабрики, Полтавського пивзаводу, працівників бурових установок і аж до зали Кременчуцької колонії для неповнолітніх злочинців. Це формувало впевненість публічної поведінки, навички комунікації з аудиторією, здатність динамічно реагувати на запитання, вести діалог, аргументувати свою позицію.

3. Місце сили духу

Для мене як студента, котрий активно займався спортом, зокрема силовими єдиноборствами, зразком був упевнений у собі, сильний чоловік декан історичного факультету Сергій Микитович Кадетов, висококласний боксер.

Зринає в пам'яті спогад про його реакцію з приводу пригодницької історії, яка трапилася зі мною і моїм товаришем Сергієм. Надвечір ми поверталися в гуртожиток, і біля кінотеатру ім. Котляревського зазнали нападу озброєних ножами незнайомців. Довелося використати весь арсенал прийомів рукопашного бою для захисту. Ми перемогли, але потрапили до міліції. У ті часи, коли студент потрапляв у міліцію, його могли й відрахувати із навчання, однак ми не відчули жодного тиску із боку адміністрації факультету. Ба більше – Сергій Микитович виказав нам із Сергієм розуміння, підтримку і солідарність щодо необхідності відстоювати свою гідність. Цей урок чоловічої, впевненої поведінки запам'ятався на все життя.

4. Розуміння дружби й любові

Історичний факультет дав мені відчуття і розуміння справжньої дружби. Зокрема, подарував дружбу з Олександром Пересипкіним, із яким товаришуємо й досі і разом пройшли багато й радощів, і випробувань і в студентські роки, і впродовж десятків років після закінчення інституту.

Одне із випробувань на вірність дружбі, яке довелося пережити в студентський період, відбулося після завершення педагогічної практики у Павлівській школі. Мене викликав до себе в кабінет начальник відділу кадрів інституту, представився співробітником КДБ СРСР і запропонував написати інформацію про антирадянські висловлювання мого товариша. Дякувати Богу, мені вистачило сили духу й розуму цього не робити.

Пишаюся, що моїми друзями й однокурсниками є одні з найактивніших розбудовників освіти Полтавщини учитель історії і правознавства ліцею № 1 Едуард Фісун, багаторічний директор школи, дослідник-краєзнавець Олександр Олексенко, завуч школи № 28 м. Полтави Ірина Земелько, меценат і підприємець Іван Момот.. Й ще десятки добрих друзів-товаришів.

Історичний факультет подарував мені мою долю. Це моя дружина Ніна, випускниця історичного факультету.

5. Практика як мірило цінностей

Незабутні враження і досвід залишили археологічні практики під керівництвом Світлани Павлівни Юренко. Романтика польового життя, можливість доторкнутися руками до історичних артефактів X століття (ми ж розкопували той вал у Путивлі, на якому легендарна Ярославна вранці-рано співала-плакала, пориваючись душею до свого лада!). Це формувало картину світу, розширювало знання, поглиблювало розуміння і відчуття історії людства, суспільства, рідного краю.

Неймовірно великий слід лишила літня педагогічна практика в піонерському таборі «Зірковий» Кременчуцького автомобільного заводу. Чи не найбільшим моїм уроком, що його я виніс із того часу, стала аксіома: пріоритет – робити справу, яку доручили і за яку несеш відповідальність, особисте – потім.

І, звичайно, робота в студентському будівельному загоні, що гартувала працю, давала нові навички, висловлюючись сучасною мовою, – «робітничі компетентості».

Спасибі тобі, улюблений факультете! З ювілеєм!

Лопата Іван Іванович

випускник 1989 року, учитель історії та правознавства Семенівського НВК № 1 імені М.М. Хорунжого, учитель вищої кваліфікаційної категорії, учитель-методист, відмінник освіти України, нагороджений нагрудним знаком «Василь Сухомлинський»

«ТАМ ВИМЕРЕЖУВАЛАСЯ УЧИТЕЛЬСЬКА ДОЛЯ...»

Дитячі очі... Яке задоволення може отримати досвідчений учитель, зустрічаючи це незрівнянне диво! Яке солодке, радісне і, водночас, щемне відчуття охоплює мене щоразу, коли я вперше заходжу у клас, бо творча радість бринить у серці від думки про те, що сьогодні я знову зустріну це диво!

Коли срібло припорошує волосся, думки все частіше повертають у прожиті роки. І там, у сонячних ранках школярства, яке мрійливо мандрувало по незвіданих далях бунтівної юності, яка впокориювала кар'єрні вершини, і зрілої наполегливої молодості, яка впевнено крокувала до мети, вимережувалася вчительська доля...

Спочатку був інститут. Досі пам'ятаю ті щасливо-тривожні дні серпня 1984 року, коли вже точно був упевнений, що я – студент історичного факультету. Почасті молоді люди не знає, куди приведе її життєва дорога, яку обрати професію, щоб життя стало плідним на здобутки і щасливим на добрих і щиросердних людей, принесло самоповагу, достаток душевний спокій і впевненість, що все не даремно.

У ті пам'ятні вересневі дні 1989 року я був упевнений, що лише наступні 5 років мене будуть називати учителем, а педінститут – це лише етап моєї майбутньої, не пов'язаної зі школою кар'єри. Не секрет, що історичний факультет у ті роки готував сотні адміністративних працівників, серед яких мріяв опинитися і я.

Упевнений, що побачити щось особливе в очах юнака зуміли мої викладачі, з якими поєднала вчительська доля. Чи не з перших наших зустрічей щось незрозуміле почало народжуватися в серці, тривожити молоду, здатну відгукуватися на все талановите і прекрасне, душу.

Мої викладачі: Воловик Віктор Степанович, Самойленко Олександр Павлович, Денисовець Павло Мусійович, Жук Віра Никанорівна, Демиденко Тетяна Прокопівна, Авдеєва Маргарита Олександрівна, Герасименко Михайло Олексійович, Шебітченко Антоніна Петрівна, Бака Михайло Васильович, Чупрун Микола Йосипович, Ліхіна Людмила Степанівна зренили зерна своєї

мудрості, а їх досвід допоміг виростити в мені бажання пов'язати свою долю зі школою.

Мій історичний факультет подарував мені не лише професію. Він, як дбайливий батько, привів у моє життя справжнє і єдине кохання – мою дружину, яка теж мала щастя бути студенткою історичного факультету. У його стінах поєдналися наші долі.

Коли ми вийшли у самостійне життя, то ніби ластівки до гнізда, прагнули повернутися сюди, мов у рідний дім і привести своїх дітей, своїх послідовників. Тож не дивно, що у нашій родині було закладено підвалини вчительської династії. У свій час наша донька Юлія стала студенткою історичного факультету, а по закінченні навчання обрала викладацьку стежину. Наш син Андрій, який закінчив Київський національний університет імені Тараса Шевченка, теж має професію археолога.

Знову і знову я приводжу до тебе, мій рідний факультет, оті допитливі дитячі очі, з якими мене зводить щаслива вчительська доля. Вони випробовують свої сили, набувають досвіду на обласному та Всеукраїнському етапах учнівських олімпіад з історії та правознавства, конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України. У підготовці до цих заходів своїми мудрими порадами нам допомагають мої друзі і колеги, твої викладачі: Сітарчук Роман Анатолійович, Бороденко Олена Анатоліївна, Бездітько Борис Миколайович, Бабенко Людмила Леонідівна, Вільховий Юрій Віталійович.

Ти, мій історичний факультет, навчив мене вдивлятися і бачити у дитячих очах прагнення до живої історичної науки. Ти навчив мене шукати і знаходити, мріяти і отримувати, боротися і перемагати. Ти допоміг мені виробити свою систему викладання, яка приносить свої багаті плоди. Я вже маю кілька сотень учнів, які стали колегами-послідовниками. Хоча не всі вони є твоїми студентами, однак часточку твоєї мудрості нестимуть у собі все життя, як і отримані мною нагороди та звання, які є нашими спільними нагородами, найвищими з яких є любов і мудрість, достаток, душевний спокій і впевненість, що життя проходить не даремно.

Фісун Едуард Геннадійович

випускник 1986 року,
учитель історії і правознавства КЗ «Полтавський
міський багатопрофільний
ліцей №1 ім. І. П. Котляревського» Полтавської
міської ради Полтавської області, учитель-методист.

«КОЖЕН ІЗ НАС, ... БУДУЄ СВІЙ НЕПОВТОРНИЙ ВСЕСВІТ»

Швидкоплинна ріка буття... Ніби нещодавно, 35 літ тому, я, тільки-но закінчивши 10 клас, вступив до омріяного історичного факультету Полтавського педінституту! Чотири абітурієнти на місце! Емоції, хвилювання, надії... Ось і перша лекція з історії стародавнього Сходу. Викладач – Віктор Степанович Воловик. Для історичного факультету – легендарна постать. Вдивляється в новачків і починає... Довжелезні складносурядні чи складнопідрядні речення, складні мовні конструкції, де одне речення могло тривати три-чотири хвилини, невідома нам марксистсько-ленінська методологія, тільки йому одному притаманна артикуляція, жестикуляція, своєрідна лексика, а ще обов'язково вкраплення гумору, що виливався у гомерівський студентський сміх, – а нам, першокурсникам, все це потрібно ще й конспектувати. Отож, після перших 45 хвилин два новоспечених студенти покинули аудиторію. Віктор Степанович, що мав унікальну зорову пам'ять, звичайно, серед 120 слухачів, точно вказав прикмети втікачів. Цілий перший курс ми занурювалися в давню історію. Віктор Степанович розповідав і про шумерів, і про єгиптян, і про греків, і про римлян, але про які б народи чи правителів лектор не говорив, які б політичні режими не аналізував, він був блискучим майстром недомовок, довгих пауз, саркастичних посмішок, ніби натякав: «Це я нашу історію маю на увазі, розповідаючи про тиранів, це не Римська імперія, це наша...» Закінчивши вуз (а ми мешкали поряд), я роками мав надзвичайну насолоду й розкіш спілкуватися з Віктором Степановичем, стоячи годинами в чергах за молоком чи сметаною. До речі, коли онучка Віктора Степановича обирала клас у Полтавській гімназії № 6, я запитав її: «Чому йдеш до історичного класу?» – і почув відповідь: «Так я ж онучка самого Віктора Степановича!».

Через місяць навчання усі студенти виїхали на лани й у садки допомагати радгоспам і колгоспам збирати щедрій полтавській урожай. Працюючи й відпочиваючи, ми стали рідними, друзями. Ми важко працювали, а увечері пили п'янке щербанівське яблуневе вино, грали на гітарах, співаючи як українські пісні, так і пісні А. Макаревича, групи «Beatles», О. Розенбаума тощо. А далі знову навчання... Відверто, я не був старанним студентом, бо забагато уваги надавав спортові й читанню світової

класики, яку обожнював і, отож, мав проблеми з відвідуванням курсу з історії КПРС. Одного разу, коли я опрацьовував у читальному залі непартійну літературу, підсів до мене декан факультету Сергій Микитович Кадетов і каже: «Вы много пропускаете, не пора ли вам, Фисун, в армию»? А це ж якраз через пару місяців після того, як радянські війська увійшли в Афганістан. Я йому тихим голосом першокурсника кажу: «Я пацифіст». Здається, він сприйняв мій гумор чи громадянську позицію з розумінням.

Ще одна історія трапилася з моїм одногрупником Сергієм Їжаком. На приснопам'ятному семінарському занятті з історії КПРС предметом обговорення була колективізація. Сергій обмовився, що в його селі був голод і багато односельців померло. Викладач почав голосно кричати, що це брехня, ніякого голоду не було. Сергій доводив, що є могили і йому дідусь розказував. На що почув: «Твій дід брехун». У суперечках закінчився семінар, та не закінчилася історія. Викладач написав доповідню на ім'я декана, у якій з партійною прямою, як представник правлячої партії, вимагав відрахування Сергія з ідеологічного факультету. На щастя, усе обійшлося, але ці події викликали шок. Так промайнув перший курс...

А далі – незабутня археологічна практика. То було спекотне літо московської олімпіади й смерті В. Висоцького. Ми тоді під палючим сонцем місяць провели у розкопі. Із М. Орловським (зараз директор школи № 29 м. Полтави) носили носилки з землею. 25 сходинок у розкоп вниз і стільки ж назад угору. Праця гідна рабів і студентів-першокурсників, яким вкрай потрібен залік. Дівчата готували їсти на вогні, від чого болів живіт. Жили в лісовій сторожці. Продуктів не було, і після роботи йшли на колгоспні землі в пошуках картоплі, цибулі, качок... так, і качок! Про причини браку продуктів ми мали припущення, про які я публічно сказав керівникові експедиції... Усі отримали «зараховано», а я не мав його до 4 курсу! Та все ж це були чудові, неповторні часи. Посвята в археологи, серпневі зорепади, охорона розкопу, вірші біля нічного багаття, щовечора Бі-Бі-Сі – і знову навчання... А особливістю підготовки до семінарських занять була та обставина, що монографії або статті були в одному екземплярі і, отже, о 7.30 старанні студенти займали чергу в читальний зал. По – доброму заздрю сучасним істфаківцям! Практично все оцифровано. Сидиш вдома і читаєш...

На другому курсі семінари з історії середніх віків вів заступник декана й мій куратор Олександр Максимович Мельников. Добрий, людяний, з великим почуттям гумору, професійний адміністратор.

Після другого курсу влітку була так звана вожатська практика, тобто праця в піонерських таборах. Я працював у таборі «Волошка», і про цей період можна написати сценарій до фільму. Надзвичайно багатий матеріал, з гумором, з пристрастями, із 800... дітлахів, серед яких були болгари, поляки, росіяни..., із 60 вожатими... Вожаті, як правило, з історичного і філологічного факультетів. Багато студентів після табору побралися... Фантастичні

враження, літні ночі, великий педагогічний досвід, близько 40 років у таборах...

Не можу віднайти слів, аби передати шквал емоцій, які викликали наші студентські «капусники». Через образи античних богів, героїв, вкладаючи в їхні уста цитати лекторів, ми показували як вади декого з них, так і філігранний, дотепний, мудрий гумор наших улюблених викладачів. Калейдоскопом проходять перед очима їхні образи... Ось запальна, ерудована, вдумлива, знавець Французької революції Маргарита Валентинівна Авдєєва; ось флегматичний, спокійний, справжній українець Віктор Якович Ревегук; замріяна, інтелігентна, красива, закохана в методику викладання історії Тетяна Прокопівна Демиденко; з газетою «Правда» на лекціях, чіткий, стрункий, лаконічний Василь Єгорович Лобурець; знавець російської й зарубіжної культури й історії селянської реформи, а також поціновувач плавання професор Павло Мусійович Денисовець; знавець німецької й новітньої історії, художник і велосипедист Михайло Васильович Бака; серйозний, з красивим поставленим голосом, спеціаліст з археографії Олександр Петрович Єрмак; знавець французької революції, новітньої історії, поважний, який знає собі ціну, ветеран війни – Микола Йосипович Чупрун; вольовий, у якійсь мірі авторитарний (показував нам на лекціях сеанси гіпнозу), філософ, естет, професор Іван Андрійович Зязюн; релігієзнавець, знавець безлічі українських прислів'їв, поціновувач тенісу Володимир Олександрович Пащенко; строгий, з незмінною трубкою, елегантно вдягнений, спортивний, московський інтелектуал, аристократ Сергій Микитович Кадєтов...

Кожен із викладачів є творцем фундаменту світогляду, на якому кожен із нас, випускників славетного історичного факультету Полтавського педагогічного інституту, будує свій неповторний всесвіт.

Завдяки Вам, шановні викладачі, ми відбулися як учителі, як професіонали, як громадяни.

Лахижа Микола Іванович,

випускник 1977 року,

доктор наук з державного управління, кандидат

історичних наук, професор, перший заступник

директора Регіонального центру з надання

безоплатної вторинної правової допомоги

в Полтавській області

СПОГАДИ СТУДЕНТА І ВИКЛАДАЧА

Автор цих спогадів завжди з вдячністю згадує Полтавський державний педагогічний інститут імені В.Г. Короленка, історичний факультет, кафедру загальної (всесвітньої) історії, їх викладачів та співробітників, оскільки з ними пов'язаний досить тривалий, складний, але цікавий період життя, час становлення як людини, викладача та науковця: навчання (1973-1977), робота на кафедрі загальної (всесвітньої) історії на посадах асистента, старшого викладача, доцента (1977-1998), з перервою на навчання в аспірантурі МДУ ім. М.В. Ломоносова (1982-1985), втім – й у ті роки, контакти з працівниками історичного факультету були постійними, вони підтримуються і сьогодні, як і дружні відносини з багатьма колегами.

Саме на період другої половини 1970-их та 1980-ті роки з приходом на посаду ректора І.А. Зязюна та впровадженням новітніх педагогічних технологій припадає, на наш погляд, становлення інституту як відомого в світі навчального та наукового закладу. У ті роки, із залученням до будівельних робіт студентів та викладачів, збудовано нове навчальне приміщення, гуртожитки, профілакторій, спорткомплекс. Головне ж – інститут зростає як кількісно, так і якісно.

В період 1970–1980-их років навчання в педагогічному інституті, а надто на історичному факультеті, було престижним. Випускники історичного факультету часто ставали директорами шкіл, завучами, працювали у партійних та державних органах. Тому конкурси доходили до 7-8 чоловік на місце. Викладачі кафедри завжди залучалися до роботи у приймальній комісії, а часто були її секретарями, що розглядалося більшістю з них як необхідне і відповідальне, але вимушене завдання.

Як і більшість студентів, автор у студентські роки намагався «проходити мимо деканату», потрапляючи туди за запрошенням або коли потрібно було «відпроситися» для поїздки до батьків. Декани – Микола Корнійович Бойко, Петро Микитович Тригуб, Яков Аврамович Побіленський сприймалися як «небожителі». Доступнішим був заступник декана Михайло Васильович Бака, педантизм якого відмічався студентами.

Кафедра загальної історії сприймалася студентами як одна з двох (поряд з кафедрою історії СРСР) основних кафедр історичного факультету, предмети якої стосувалися зарубіжної історії, а відтак були особливо цікавими і складними. Окрім обов'язкових програмних дисциплін, кафедра пропонувала й спецкурси, наприклад, автором уже в період 1990-их років читалися спецкурси «Зарубіжне мистецтво» та «Політичні системи зарубіжних країн». Популярністю користувалися й наукові гуртки, які створювалися та велися провідними викладачами кафедри. Це була хороша наукова школа, де обговорювалися як теоретичні, так і методичні питання.

Кафедра запам'яталася автору сильним і рівним колективом викладачів, кожен з яких був особистістю і по-своєму оригінальним, що відзначалося студентами й було підставою для анекдотів з життя, які згадуються й досі. Особливо яскраво проявлялося це під час щорічних студентських «капусників», більшість персонажів яких зазвичай були «зчитані» з членів кафедри: кандидатів історичних наук, доцентів – вмілого оповідача, романтичного й одночасно практичного та амбітного завідувача кафедри Миколи Йосиповича Чупруна; наступного завідувача кафедри – обдарованого, працьовитого й педантичного Михайла Васильовича Баки, про якого з повним правом можна сказати, що «він сам себе створив»; широко ерудованої, завжди критично налаштованої й гострої на слово Маргарити Олександрівни Авдєєвої; популярного декана факультету, оригінального у своїх висловах знавця історії Сходу Якова Аврамовича Побіленського; Олексія Хрисанфовича Соколовського, солідний вік якого проявлявся у забудькуватості, але згладжувався завдяки дивній рухливості та пам'яті на прізвища й події минулого як в історії, так і на практиці, а також старших викладачів – уважного до недоліків та нюансів життя студентів Віктора Степановича Воловика, коментарів якого побоювалися; поважної й мудрої Лідії Логвинівни Мазуренко. Прикладом значної популярності кафедри та її викладачів може бути активне згадування про них під час традиційних «капусників».

В кінці 1970-их років склад кафедри поповнили випускники Полтавського педінституту О.О. Поляков, М.І. Лахижа та випускники Київського університету ім. Т. Г. Шевченка О.М. Мельников, Б.В. Год, В.В. Ставнюк, Р.В. Майборода, В.О. Рибачук, Н.І. Самойленко, яких поступово почали підключати до читання лекцій. Кафедру історії СРСР поповнили Н.Я. Цехмістро, О.О. Нестуля, Л.А. Власенко. Таке суттєве кадрове розширення викладацького складу факультету було викликане збільшенням набору студентів. Окрім оволодіння теоретичними та методичними знаннями, молоді викладачі залучалися до кураторства, вступних екзаменів, громадської (партійної, комсомольської, профспілкової) роботи, періодичного керівництва народною д дружиною, участі у художній самодіяльності тощо. Особливим дорученням була участь у читанні лекцій

для населення, частина з яких досить пристойно, як на той час, оплачувалася через товариство «Знання». Така школа теж була корисною, особливо з точки зору спілкування з різними аудиторіями слухачів.

З боку керівництва інституту особлива увага зверталася на зовнішній вигляд викладачів та студентів: обов'язковими для хлопців були костюм та краватка, яку називали «зязюнчиком». Періодично проводилася й кампанія боротьби з курінням, тому запеклий «курильщик» В.С. Воловик щоперерви «вибігав» на вулицю, де збиралася досить широка компанія викладачів та студентів. Антиалкогольну кампанію на факультеті сприймали з гумором.

Суттєвою рисою того часу були тісні зв'язки між факультетами та постійне змагання: спорт, художня самодіяльність, нові методи роботи тощо. Факультети та кафедри пов'язували й чисто людські зв'язки між викладачами на ґрунті спільних інтересів. Так, автору запам'яталося приємне і корисне спілкування з такими «маститими» доцентами кафедри історії СРСР як П.М. Тригуб, О.П. Єрмак, В.Н. Жук, О.П. Самойленко, В.Я. Ревегук та молодшим поколінням, яке репрезентували Т.П. Демиденко, О.О. Нестуля, Л.М. Новохатько, Н. Я. Цехмістро. Окремо як взірць інтелігентності пригадується професор В.Є. Лобурець.

Авторитет викладачів складався в першу чергу з професійного підходу до справи, глибоких знань своїх предметів та педагогічних вмінь. На відміну від сьогодення, основний акцент робився на опікуванні викладачів навчанням та вихованням студентів, тому вимоги до наукової роботи були нижчими. Публікації у серйозних наукових журналах, яких було всього кілька на республіку, були рідкісними, в основному готувалися тези виступів на наукових конференціях. До того ж доводилося проходити цензуру.

В середині 1980-их – на початку 1990-их років викладачі кафедри активно бралися за розробку госпрозрахункових тем. Це було суттєве додаткове навантаження (поїздки в райони, збір матеріалів, робота в архівах та бібліотеках, написання тексту тощо), але фінансування госптем давало помітне доповнення до зарплати викладачів, дозволяло забезпечувати поїздки до бібліотек Москви та Києва та матеріально поповнювати фонд кафедри.

На початку 1990-их років помітним був перехід значної частини викладачів кафедри до вивчення краєзнавчої тематики, що було викликано більшою доступністю до джерел та проведенням на базі інституту наукових конференцій з краєзнавства, що забезпечувало публікацію матеріалів.

Значна увага зверталася на методику проведення лекцій та семінарів. Майже всі заняття викладачів кафедри проводилися українською мовою із застосування доступних на той час методичних засобів – діапроекторів, мальованих таблиць тощо, обов'язково використовувалися карти, як настінні, так і в атласах. Широко застосовувалася дошка: обов'язковим було

написання на ній основних дат, прізвищ, термінів. Ставилося завдання – навчити студента вільно працювати з картою та дошкою.

Значна увага зверталася на вироблення у студентів практичних вмінь щодо застосування у школі набутих знань, що виявлялося, зокрема, в оформленні кабінету всесвітньої історії та закріплених за кафедрою аудиторій. Робота виконувалася власними силами викладачів, насамперед, М.В. Баки, із залученням студентів, які мали художні здібності.

Яскраво запам'яталася важка й сувора школа становлення молодого викладача. Як правило, доводилося вести семінари з більшості дисциплін кафедри. Наприклад, автору у перші роки роботи довелося проводити семінарські заняття з історії стародавнього світу, історії середніх віків, нової та новітньої історії, часто у групах старших курсів, студенти яких мусили звикати до нового іміджу свого колишнього колеги. Зазвичай, вдавалося знайти спільну мову. Своєрідним було спілкування молодого викладача зі студентами заочного відділення, переважно людьми літніми і досвідченими. У нагоді могли стати лише знання матеріалу та помітне прагнення якісно робити свою справу. Звичайно ж, були окремі спроби перевірити молодого викладача на знання та витримку.

Важливою школою становлення викладача були засідання кафедри, особливо у частині обговорення відкритих занять чи текстів лекцій. Як правило, найбільш критичними виглядали коментарі М.О. Авдєєвої, яка була чудовим лектором, але й ці та інші висновки сприймалися із вдячністю як належна оцінка скромних умінь початківців. .

Викладачі кафедри були активними учасниками життя інституту: М.Й. Чупрун плідно працював на профспілковій ниві, зокрема, відігравав чільну роль в організації в інституті соцзмагання, готував ґрунтовні методичні рекомендації та організовував підведення підсумків, пізніше керував музеєм історії інституту. М.О. Авдєєва неодноразово обиралася до інститутських чи факультетських партійних органів; М.В. Бака, а пізніше – О.М. Мельников та Б.В. Год виконували складні функції заступника декана факультету, автор – протягом кількох років працював проректором з виховної роботи. Крім того, усі викладачі кафедри були кураторами груп, що було значним додатковим навантаженням, але сприймалося як обов'язкова частина роботи, яка має виконуватися добросовісно.

Традиційними були художні виставки, які організовували М.В. Бака та автор цих рядків М.І. Лахижа, виставляючи, як правило, на тиждень факультету, картини свої, а також – праці студентів та випускників факультету, зокрема, тодішнього директора художнього музею К.Г. Скалацького.

Складним і відповідальним завданням викладачів кафедри було методичне керівництво практикою студентів старших курсів у школах області. Тривалими були й щорічні відрядження викладачів для керівництва

студентами під час сільськогосподарських робіт, які проводилися в основному щовересня, але часто затягувалися й на жовтень. Найчастіше до цієї роботи залучалися старші викладачі та асистенти кафедри, а також – доценти, які не займали в інституті адміністративних посад. Пропущений час доводилося відпрацьовувати за рахунок додаткових щоденних занять.

Наприкінці 1980-их- на початку 1990-их років важливою складовою життя членів кафедри стала участь у суспільно-політичних процесах. Бурхливими стали партійні та комсомольські збори, актуалізувалася необхідність відвертих розмов зі студентами, частіше виникали й світоглядні дискусії на кафедрі. Інколи вони набували досить різких форм. 1990-ті роки запам'яталися як важкий період змін, що вело до необхідності переосмислення матеріалів курсів, особливо, новітньої історії. Відсутність нових підручників змусила кафедру підготувати низку методичних матеріалів. Внаслідок фінансових труднощів університет неодноразово вдавався до вимушеного відправлення викладачів у відпустки за власний рахунок, збільшення навантаження без зростання оплати праці тощо. Викладачі були змушені шукати підробітки і не завжди у навчальній сфері.

В той час кафедра значно оновилася – відбулося приєднання до неї курсів історії Росії та Радянського Союзу, пішли на пенсію досвідчені викладачі на зміну яким прийшла молодь, переважно з вихованців інституту, яка сьогодні й зберігає кращі традиції історичного факультету.

Войналович Віктор Анатолійович

випускник історичного факультету 1978 року,
викладач інституту 1978–1996 рр.,
доктор політичних наук, професор, завідувач
відділу етнополітології Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса
НАН України, Заслужений працівник освіти України,
академік Української академії політичних наук

МАНДРІВКА У СТУДЕНТСЬКУ ЮНІСТЬ

Ніколи не полишаючи думок і приємних спогадів про період навчання в Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г.Короленка (1974-1978), роки праці у його чудовому колективі (1978-1996), цього разу мандрівку в архіви пам'яті вирішив розпочати з перегляду відповідних ресурсів, матеріали яких дозволяють глибоко зануритись в атмосферу сучасного ритму життя рідної Альма – матер.

Приємно вражений тими разючими змінами, які сталися за останні десятиліття: істотне розширення матеріальної бази, удосконалення та осучаснення навчального процесу, очевидний прорив у забезпеченні належного фахового рівня викладацького складу (про що свідчать хоча б відомості про кількість нині працюючих докторів і кандидатів наук – непорівняну з нашими часами), активний пульс наукового, духовного, спортивного життя, широкі і плідні міжнародні контакти... Всього не перелічити.

Та головним і незаперечним сутнісним виявом цього є плідна праця колективу над збереженням і примноженням тих славних традицій і надбань, які століття тому були започатковані велетами науково-освітньої ниви: основоположником національної української педагогіки Г.Ващенком, істориками Д.Багалієм, І.Рибаковим, Н.Мірза-Авяканц, філологами й етнографами М.Сумцовим, В.Щепотьєвим, І.Майфетом, математиком В.Воропаєм, фізиком А.Победоносцевим, композитором і диригентом М.Верховинцем, педагогами А.Макаренком та В.Сухомлинським, вченими М.Остроградським та Ю.Кондратюком.

Саме вони, як і багато їхніх учнів і послідовників упродовж наступних десятиліть своєю невтомною працею і навчанням творили ауру одного з найстаріших педагогічних вишів України, яку нам, «семидесятникам», пощастило відчути з перших днів, коли перед нами відкрилися двері історичного факультету у єдиному та той час учбовому корпусі на Остроградського, 2.

Сто двадцять студентів – першокурсників і всі різні: «сільські» і «міські», вчорашні учні – десятикласники і вже збагачені життєвим досвідом «армійці», які стали згодом нашими старостами. Серед нас були ті, хто ще зі шкільної лави, «закохавшись» в історію, вже мали окреслені плани і визначені життєві перспективи, пов'язуючи їх із навчанням. Інші – формували їх пізніше. І звичайно ж дівчата (за кількістю і не лише вони переважали у нашому студентському колі), які з перших днів спонукали нас, хлопців, до чемності, галантності і поважного ставлення до них. Попри таку нашу очевидну «інакшість», нас об'єднувала молодість, енергія, романтика, очікування чогось особливого, надії і віра у правильність зробленого вибору. Ми подружилися, уперше закохувалися, ставали єдиною студентською родиною.

Нас гуртовувала спрага до знань і бажання бути корисним один одному в цьому. Незручні для багатьох «нульові» пари (розпочиналися о 7.15 ранку), вимогливість викладачів, насамперед на семінарських заняттях, і наше бажання їх сповна у цьому задовольнити, потребували особливих форм студентської організації і мобілізації: виключної корпоративної солідарності, колективної підготовки до практичних занять і, нікуди правди діти, призначення «чергових» головних доповідачів і співдоповідачів (більшість викладачів погоджувалися надати право виступити «бажаючим») тощо. До таких виступів готувалися ретельно, насамперед, за монографічними і спеціальними періодичними виданнями. Звичним явищем були довгі черги за літературою у бібліотеці, переповнений читальний зал, вечірнє освітлення у кабінетах кафедр (працювали до 21.00 години) ... «Двійки» на іспитах були винятком, а багатьох за активну роботу на лекціях і практичних заняттях викладачі стимулювали «автоматами» («п'ятіркою» без відповіді на питання в екзаменаційному білеті).

Атмосфера творчої і відповідальної співпраці викладачів і студентів заохочувала нас до пізнання і засвоєння нових знань, підготовки себе до праці у високому «учительському званні». Ми разом працювали, разом перемагали. Вельми шануємо Богом дану можливість називатися учнями високопрофесійних, відданих своїй справі педагогів – Баки М.В., Бойка М.К., Воловика В.С., Демиденко Т.П., Денисовця П.М., Єрмака О.П., Ліхіної Л.С., Лобурця В.Є., Побеленського Я.А., Ревегука В.Я., Самойленка О.П., Соколовського О.Х., Тригуба П.М., Череваня А.С., Юренко С.П. Безмежно вдячні їм за отримані знання, за світоглядні і ціннісні настанови, за виховання прагнення і здатності до творчої самореалізації.

Весь спектр багатого на враження студентського життя був би надто збіднений лише спогадами про навчальний процес. Адже незабутніми для нас сповненими різного роду цікавих історій і пригод залишаються «піонерські» (у таборах літнього відпочину школярів), археологічні (заслужують на окремих нарис) та педагогічні практики. Пам'ятними є і місяці, проведені у

складі студентських будівельних загонів – на будівництві нового навчального корпусу Інституту та особливо, на будовах міста Новий Уренгой Тюменської області («Темп» на чолі з командиром О.Нестулею та комісаром В.Гриценком був першим «тюменським» загонем в історії навчального закладу). З роботи на колгоспних ланах та в яблуневих садах ми розпочинали майже кожний новий навчальний рік і нерідко затримувалися там до самих «білих мух».

Ось так у загальних рисах можна описати коротку (лише чотирьохлітню) нашу студентську юність, сповнену, втім, маси незабутніх вражень і приємних подій.

Упевнений, наш вуз – Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка і надалі буде готувати до життя і праці світлі уми, дарувати радість повноцінного життя, до чого завжди прагне кожна особистість. Переконали, всі, хто навчався в його стінах, у своїй душі назавжди залишаться студентами.

Бажаю своєму рідному історичному факультету допитливих, талановитих студентів і подальшого процвітання. Вдячний за неповторну атмосферу, яка панувала у його стінах і низько вклоняюсь всім творцям його минулого, сьогодення і майбутнього.

Якименко Микола Андрійович

доктор історичних наук, професор,
лауреат премій імені Самійла Величка та
Панаса Мирного, професор Полтавської державної
аграрної академії

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ У МОЄМУ ЖИТТІ

Важко сказати коли саме виник у мене інтерес до тих чи інших подій минулого. Певну роль у цьому відіграв один чоловік похилого віку, якого, геть сивого, у моєму рідному селі, що розташоване поблизу древнього Глухова, звали чомусь коротко і просто – «дідок». Дуже часто разом з ним на луках ми випасали гусей, щоб ті, ненароком, не побігли туди, де була територія сінокошу, який охоронявся від отрави спеціально призначеною колгоспом людиною з великим рудим псом. Не знаю чому, але цьому «дідкові», ім'я якого стерлося у моїй пам'яті, я подобався. Можливо ця обставина пояснювалась моєю цікавістю до усього, що відбувалося у моєму селі і навколо нього у далекому минулому. Мені було цікаво, чому з'явилися назви таких, наприклад, лісових масивів і урочищ, як «Чагле», «Баране», «Одарицьке», «Кругле» і «Разін Яр». З такими назвами, як «Липове» чи «Барвінкова гора» усе більш-менш зрозуміло. Так ось, згаданий вже «дідок» намагався по-своєму їх пояснити, занурюючись у своїх розповідях у далеке минуле, розповідаючи, між іншим почуті від своїх предків перекази навіть про татаро-монгольську навалу XIII століття. Отож після закінчення 11-го класу Баницької середньої школи я вже не сумнівався, ким я хочу стати: звичайно ж істориком або археологом. Так у 1965 р. я склав іспити з трьох предметів (українська мова – усно і письмово, та історія України) і став студентом історико-філологічного (через рік він став історичним) факультету. Ще під час підготовки до складання іспитів я звернув увагу на великий, як мені тоді здавалося, бібліотечний фонд педінституту, з яким мені дуже хотілося познайомитись поближче. Це й сталось, коли мені повідомили про зарахування до числа студентів першого курсу. Згадую добрим словом колишніх бібліотекарів моєї alma mater: завідувача Миколу Михайловича Кулініча, Лідію Іванівну Костенко та бібліографа Антоніну Павлівну Жижку, які мене добре запам'ятали через мою неабияку цікавість до бібліотечного фонду. Щоп'ятничні виставки нової літератури, яка надходила до бібліотеки, була для допитливих читачів (як викладачів так і студентів) справжнім святом нових знань. Наскільки мені відомо, я був незвичайним читачем, адже лише мене бібліотекарі самого допускали у фонди, щоб я не через каталоги, а безпосередньо на полицях зміг познайомитись зі змістом тієї чи іншої книги і

визначитись брати її до читального залу, чи ні. Пам'ятаю, що у бібліотеці був комплект «Киевской старины», сторінки якої я буквально з'їдав очима, знайомлячись з інформацією, яка інколи докорінно суперечила змісту доступних широкому загалу радянських книг, які студентам наполегливо рекомендувала вивчати тогочасна комуністична влада. Хто ж, як і я, цікавився змістом подібних видань, негайно потрапляли у сферу цікавості тодішнього КДБ, інформатори якого, як мені пізніше стало відомо, були у кожній студентській групі. Звичайно ж, ми, наївні студенти, обмінювались отриманою від нерадянських книжок та «Голосу Америки» чи «Німецької хвилі» інформацією, про що вже після закінчення інституту мені нагадали керівники місцевого КДБ.

Хоч це буде звучати з мого боку і не зовсім скромно, але я був відповідальним студентом: на першому курсі комсоргом, а через рік мене призначили старостою групи «А». Лекції викладачів старанно конспектував у загальний зошит на 96 сторінок, а до семінарських занять готувався за тим списком літератури, який викладач рекомендував студентам. Опрацьовуючи відповідний список літератури, я намагався законспектувати насамперед рідкісні видання, наприклад статтю з «Вестника древней истории» за 1952 чи інші роки. Був упевнений, що більшість моїх одногрупників обмежиться відомостями з підручника про того ж Навуходоносора чи царя Сіппілуліума, а я, таким чином, повідомлю більш ґрунтовну інформацію, що піде на користь не лише мені самому, але й тим, хто з такою інформацією свого часу не познайомився. Не знаю як зараз, але під час мого студентського життя частина одногрупників захоплювалась преферансом, засиджуючись за цією грою у своїх кімнатах до пізньої ночі. Мені, очевидно, пощастило, адже майже усі студентські роки я мешкав у кімнаті з братами Миколою і Григорієм Некозами та Іваном Кудіним, які не захоплювались преферансом, а добре навчалися і нічим не зловживали. (Микола Некоз, на жаль, покійний, згодом захистив докторську дисертацію і став професором Запорізького університету). Наші викладачі, за окремими винятками, добре знали свою справу, гідно оцінюючи знання студентів, періодично вивішуючи поточні оцінки на спеціальному стенді для об'яв на другому поверсі головного корпусу, виділяючи п'ятірки червоним кольором. На цьому стенді, між іншим, я познайомився з чудовими ліричними віршами молодого поета-філолога Володимира Тарасенка, який згодом став заслуженим працівником освіти й моїм кумом.

Серед тих викладачів, хто мені найбільше запам'ятався, хочу згадати світле ім'я Антона Самійловича Череваня, Олексія Хрисанфовича Соколовського, Миколу Івановича Кулика, Віктора Степановича Воловика, Василя Єгоровича Лобурця та ряд інших. З В.С. Воловиком я познайомився не лише у процесі вивчення історії стародавнього світу, але і під час перебування, як ми тоді говорили, «на картоплі», адже у радянські часи, до

1986 р. включно, у вересні місяці усіх першокурсників вивозили, як правило, у віддалені колгоспи копати картоплю: хлопці копають, а дівчата збирають. Інколи це була не картопля, а очищення качанів кукурудзи. Оплата – копійчана: 14-16 рублів за місяць роботи. В.С. Воловик заняття проводив на високому науковому і методичному рівні, нерідко використовуючи оригінальні мовні звороти чи порівняння, як то: « фіговий листочок», «лакмусовий папірець» чи щось подібне. При цьому текстом лекції не користувався, воліючи за краще не «читати лекцію», а розповідати про відповідні події і явища суспільного життя. Аналогічною методикою, можливо більш досконалою, користувався й інший викладач – О. Х. Соколовський, який, на відміну від В. С. Воловика, не просто стояв за трибуною чи біля неї, а знаходився між рядами столів, викладаючи історію середніх віків у своїй специфічній манері – похитуючись під час розповіді, ніколи не порушуючи при цьому логіку викладу фактичного матеріалу. Цю манеру поведінки лектора у певній мірі використовував і я вже будучи викладачем вищого навчального закладу, першим з яких був Камчатський педагогічний інститут, де я працював з 1976 по 1979 роки. Від А. С. Череваня я перейняв основні принципи наукового дослідження, хоч і в лекційній діяльності професора Череваня теж було чого повчитись. Його знамените «чому» пам'ятатиму усе своє життя. Основний акцент методики цього шановного викладача спрямовувався на з'ясування причин того чи іншого явища суспільного життя. І, що мені найбільше подобалось, лівова частка отого «чому» припадала на явища соціально-економічного характеру. Не випадково, очевидно, і мої дослідження, а також п'яти моїх аспірантів стосуються, як і в професора Череваня, соціально-економічної історії, у якій політика відіграє хоч і важливу, але все-таки допоміжну роль. Іншими словами, відома сентенція: політика є продовженням економіки для мене не абстрактне поняття, а шлях для глибшого розуміння суспільних процесів. Починаючи вже з другого курсу я включився у роботу історичного гуртка під керівництвом А. С. Череваня. Брав участь у студентських конференціях, а в 1968 р. на республіканському конкурсі студентських наукових робіт був відзначений дипломом II ступеню, який, на жаль, десь загубився під час збору матеріалів М. І. Чупруном для створення музею історії педагогічного інституту. У будь-якому випадку на експозиціях музею мого диплому 1968 р. немає.

У зв'язку з тим, що моє дитинство минуло в оточенні партизанів сумнозвісної радянсько-німецької війни 1941-1945 рр., об'єктом моїх студентських наукових досліджень, за які я, власне, і отримав згадану відзнаку, був партизанський рух на Сумщині. Враховуючи мої побажання, А. С. Черевань допоміг сформулювати і тему дослідження, яке з урахуванням тогочасної ідеології звучало так: «Сільська самооборона Новгород-Сіверського Полісся у світлі ленінського вчення про народний характер

партизанського руху (1942-1943 рр.)». Це дослідження відіграло свою позитивну роль і по завершенню навчання у 1969 р., коли мені як відміннику навчання (диплом з відзнакою я не отримав через четвірку з німецької мови на державному іспиті), Вчена рада інституту дала направлення для вступу до аспірантури без необхідного у таких випадках двоохрічного стажу роботи. Склавши іспити: два на «5» і один (німецька мова) на «4», я тоді по конкурсу не пройшов, а через два роки усе-таки став аспірантом відділу капіталізму Інституту історії АН УРСР. І не останню роль у цьому плані, як пізніше повідомив мій науковий керівник професор Ф. Є. Лось, відіграло саме те дослідження, яке я здійснив під керівництвом А. С. Череваня і подав до аспірантури у якості свого реферату.

Інші викладачі, включаючи згаданого раніше М. І. Кулика, нічим особливим не запам'яталися, але всі вони свою справу знали добре, що давало можливість усім, хто хотів вчитися не під страхом покарання негативною оцінкою, а за покликом душі, сформуватися, врешті-решт, у висококваліфікованих вчителів історії і суспільствознавства (так було вказано у дипломі про освіту) або викладачів вищих навчальних закладів. Немає сумніву і в тому, що період навчання у Полтавському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка сприяв формуванню особистості з точки зору фахового аналізу основних явищ суспільного життя і в тих випускників, які стали працювати не за основним фахом, як, наприклад, Микола Качала – він став успішним журналістом. У будь-якому випадку я маю усі підстави для висновку, що подальша доля більшості колишніх студентів-істориків ПДПІ знаходилась у прямій залежності від кількості і якості отриманих знань, умінь і навичок. Аспірантуру Інституту історії АН УРСР я закінчив у 1976 р., отримавши на руки висновок про рекомендацію до захисту моєї дисертації «Переселенський рух в Україні у роки столипінської аграрної реформи (1906-1913 рр.)». Безумовною заслугою моїх викладачів вважаю і підготовку до захисту у 1989 р. своєї докторської дисертації «Селянські переселення з України на окраїни Росії в період капіталізму (1861-1917 р.)». Я вдячний своїм наставникам і за всі наступні успіхи на різних посадах у Полтавській державній аграрній академії, численні грамоти та інші відзнаки, про які відомо науковій громадськості з мого «біобібліографічного покажчика», який побачив світ у 2016 р. у зв'язку з моїм 70-літтям. Він підтверджує той очевидний факт, що на моїй науковій ниві дещо таки вродило, чого від усієї душі бажаю нинішнім і майбутнім студентам близького моєму серцю історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету.

Капустян Ганна Тимофіївна,
випускниця 1977 р.
доктор історичних наук., професор,
Кавалер ордену княгині Ольги III ступеню,
відмінник освіти України,
Почесний громадянин Кременчуцького
району, депутат Кременчуцької районної
ради VI, VII скликань

ПЕРШІ СХОДИ ДО ВЕЛИКОЇ НАУКИ *(100 років історичному факультету ПДПІ)*

Здобути наукові ступені для мене було значно простіше аніж стати студенткою історичного факультету. Закінчивши Зарудянську середню школу у 1970 році, лише за четвертої спроби стала студенткою історичного факультету ПДПІ ім. В.Г.Короленка.

1 вересня 1973 року увесь істфак зібрався в актовій залі педінституту. Мета зібрання прослуховування традиційної лекції з «фанфаронової» тематики успіхів КПРС у галузі соціалістичного будівництва. Ми, першокурсники, зайняли перші ряди. Відкрив зібрання вітальним словом володар неперевершеного інтелектуального гумору, наш перший декан доцент Бойко Микола Корнійович. До слова, наш курс особливий, адже нам вдалося пережити чотирьох деканів: Тригуб Петро Микитович, Ніколенко Степан Васильович, Побіленський Яків Абрамович.

На першу урочисту лекцію першокурсники прийшли з зошитами і намагалися конспектувати за лектором. З відстані прожитого видається, що важливі речі об'єднують і запам'ятовуються. Пам'ятається вступне слово декана Бойка М.К., фахівця з історії українського козацтва. Це з розділу – суттєвого. І, навпаки, не суттєвого, того, що викинуте з пам'яті – ім'я лектора та назва теми пропагандистської лекції. Головною метою цього дійства було навернення нас, як майбутніх «бійців» ідеологічного фронту до самовідданої праці по пропаганді ідей марксизму-ленінізму, розвінчуванні постулатів «українського буржуазного націоналізму». Забігаючи наперед, скажу, уже, будучи досвідченими студентами-третьокурсниками, ми запитали викладача історії КПРС, колишнього інструктора Полтавського обкому комуністичної партії асистента Ф.М. Собка: «Нам, історикам, вартувало б самим почитати в оригіналі, а не в переказах, праці українських буржуазних націоналістів, адже для того, щоб критикувати потрібно володіти змістом оригіналу». На це була відповідь: «Ото те, що написано в резолюціях ЦК КПРС, ото вам і відповідь. Ні вліво, ні вправо не відступати!» Отакої вам! Само собою зрозуміло, що ми,

історики, – ідеологічна опора «керівної і спрямовуючої» сили епохи. На нас система покладала надії як на власний ідеологічний «інструмент».

Але не такою то вже міцною і цілісною була та радянська командно-репресивна система. Адаже залишалися студенти, які бажали навчатися і ставити незручні запитання. Працювали на факультеті і в педінституті викладачі, які змушували нас думати, а, іноді застерігали від вчинків, які б нам би могли зашкодити. Адаже не секрет, що в кожній студентській групі працювали «стукачі», які пильнували за суспільно-політичними настроями і надсилали відповідні зведення до органів державної безпеки.

Децо із пережитого в ті роки. На другому курсі «ходив» серед студентів самвидавівський зшиток творів Солженіцина. Студенти потайки перечитували заборонений твір. Про це були поінформовані відповідні органи, а учасників забороненого читання викликали для профілактичної бесіди і отримали прочухана від ректорату!

Незважаючи на спроби з боку політичної системи посіяти у народу віру у примарні успіхи соціалістичного будівництва, ця система не могла себе відтворювати без використання дармової робочої сили: колгоспників, армії, в'язнів, робітників-шефів, студентства. 2 вересня 1973 року розпочалися наші звитяги не у студентських аудиторіях, а на полях радгоспу «Вирішальний», що в Лохвицькому районі. Ми вибирали картоплю, ламали кукурудзу, перебирали овочі на токах, віяли соняшник. Моя група «А» за своїм соціальним походженням і складом статі відрізнялась від інших груп «Б» і «В» на курсі. У нас було 24 дівчини і 6 хлопців. Це були переважно вихідці з сімей тодішньої радянської місцевої «еліти»: працівників радянських, партійних установ, керівників промислових, транспортних, сільськогосподарських підприємств, торгівлі, їхні батьки займали керівні посади у лавах армії, тощо. *Цей соціологічний «прикид» виявив себе під час роботи на полях «Вирішального».* Разом з нами працювали досвідчені студенти третього курсу групи «А». Керівником усього цього студентського колективу був Віктор Степанович Воловик, гроза студентства, висококваліфікований викладач історії Стародавнього світу. Він же був і куратором групи «А», що на третьому курсі.

Початок нашого студентського життя саме в такий спосіб вкотре підкреслював неспроможність існуючої системи функціонувати без додаткових ін'єкцій безоплатної робочої сили. Дармова праця усіх цих соціальних категорій, до певної міри заручників системи, стримували її неминучий крах. А її агонія так надовго розтяглася у часі. Тоді як цивілізований світ кількаразово реформував стандарти життя. Радянська ж система важкою плямою лежала на шляхах поступу прогресивного людства ХХ століття.

Нарешті, на початку листопада ми змогли зайти в свої аудиторії. Усвідомивши цейтнот щодо обмеженого часу для становлення історика-

професіонала, доводилось працювати по 16 годин на добу. Після закінчення 5-ї чи 6-ї пари одразу займали місця в читальній залі, кафедральних кабінетах. Поспішали першими захопити наукові монографії, кількість екземплярів яких була катастрофічно обмежена. І думки, навіть, не могло бути про непідготовленість до семінарського заняття, колоквиуму. Залишали інститут одночасно із закриттям читальної зали о 22-й годині. І так щодня! Про нас згодом говорили, що ми були тим останнім поколінням, яке прагнуло навчатися! Це був час щасливого пізнання, зустрічей з цікавими людьми, час плідних дискусій. Ми сперечались на семінарських заняттях у пошуках істини. Аргументовано відстоювали власну позицію. Ми були молодими максималістами і намагалися долати високу планку професійного життя, життя з необмеженими можливостями.

За два місяці наполегливої праці мені вдалося надбати доволі солідний науковий потенціал, що дозволило заявити про себе як про здібну студентку. Втішалася тим, що базова освіта, отримана у сільській Зарудянській середній школі, не поступалася іменитим міським школам. Мене помічали викладачі, пропонували спробувати писати під їх керівництвом наукову роботу. Однак інтуїтивно обрала науковим керівником професора Антона Самійловича Череваня – громадянина, дисидента, вченого. Професор Черевань – один із небагатьох у когорті нескорених, здатних змінювати світ. Він не лише аналізував проблему, але піддавав її глибокому осмисленню. Саме процес осмислення під силу далеко не кожному науковцю.

Професор Черевань організував науковий гурток для здібних студентів. Там він навчав нас «ремеслу історика»! Мені він доручив посаду старости гуртка. А перед тим старостами були студентки попередніх періодів навчання: Віра Кошова, Світлана Юренко, Надя Коробейнік, Ліда Берестова. Перша і головна серед інших лекцій, прочитаних професором для слухачів гуртка, мала тему «Методологія і методика історичного дослідження». Цю лекцію, висновки і рекомендації її я запам'ятала на все подальше наукове життя, вона залишилась для мене структурним еталоном у подальших наукових розробках. Змінювались часи, але принципи, уроки, надані професором, не підлягають інфляції.

Антон Самійлович мав велику бібліотеку (третю, як він одного разу зазначив – попередні зникали під час арештів чи війни). Віддані науці студенти мали честь бути запрошеними на гостини до професора. З особливим зворушенням і цікавістю я згодна була загубитися у його кабінеті поруч з друзями її величності – музи історії пані Клію.

У часи жорстокої цензури професор Черевань не міг публічно висловлювати власне бачення радянської дійсності. Але його вислови спонукали мислити, порівнювати, аналізувати. «Ви, в силу обставин, – застерігав він, – змушені будете висловлюватися публічно у захист цієї (радянської – Г. К.) дійсності, то будьте свідомі того, що ви змушені так

говорити, але це не має стати вашими переконаннями!» Він застерігав нас від можливої спокуси працювати у радянських, партійних, комсомольських органах. Адже система потребувала соціальної підтримки, і, в першу чергу, ідеологічної, а історики перебували в її перших лавах. Громадянська позиція наставника була продиктована стандартами його життя. Він був дисидентом радянської системи, тричі репресований. Перший раз після вбивства Кірова, другий – після повернення з полону в 1945 році, третій у вирі репресій так званої «групи лікарів», працюючи у Молотовському університеті. Він мав загострене почуття громадянської справедливості. До останніх днів шкодував, що його покоління інтелектуалів відходить, а система не дозволяла написати правду про політичні репресії.

Професор Черевань і зовні був фізичним велетнем. Його лекції сприймалися як щось величне, глибинне. Професор читав доволі складні курси: «історіографія», «джерелознавство», «допоміжні історичні дисципліни». Це був неосяжний океан історичних емоцій, героїв, фактів, подій. Це був величний спектакль історичного дійства! Професор володів даром історика-енциклопедиста, але водночас наголошував на важливості теоретичних узагальнень, висновків. Він цінував у студентів вміння поставити проблему. Відоме череванівське «Чому?» заслужило на поетичний жарт студентства. Він спрямовував нас формувати в собі професіонала: «Відчувайте завжди себе істориком! Не марнуйте час! Набувайте свої знання постійно. Навіть, йдучи вулицею, ставте перед собою питання стосовно побаченого історичного об'єкту – у зв'язку з чим виникла ця будівля, пам'ятник...?»

Моє перше наукове дослідження присвячувалось періоду жовтневої революції 1917 року у Кременчуці. Професор Черевань визначав не стільки тематику наукової роботи, а звертав увагу на набуття студентом досвіду історичного дослідження, вміння працювати з джерелами. Серед доступних джерел на той час були музейні фонди, тогочасна періодична преса, мемуари учасників подій. Моя перша наукова робота була відзначена Дипломом першого ступеня на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт 1974 року.

Вузькому колу студентів Антон Самійлович рекомендував запізнати інших викладачів педінституту, його однодумців. Зокрема такими він вважав Верезомську Олександру Луківну, доцента кафедри математики, куратора студентського наукового товариства, Соколовського Олексія Хрисанфовича, доцента кафедри всесвітньої історії, одного з провідних медієвістів в Україні. Зустрічі з цими людьми допомогли в подальшому становленні мого професійного життя.

Час, відведений для навчання у **науковій школі професора Череваня**, завершився. 24 березня 1975 року після чергового гіпертонічного кризи професор пішов у Вічність. Глибокими драматичними емоціями для мене

завершався другий курс навчання на факультеті. На третьому курсі ми захищали курсову роботу по кафедрі всесвітньої історії. Я обрала науковим керівником доцента Соколовського, який запропонував тему курсової роботи «Ідея рівності в селянському антифеодальному русі Західної Європи XI-XVII ст.» Це був плідний час роботи над історичними джерелами, хроніками. Над оригінальними текстами джерел середньовічних хронік працювала у відділі іноземної літератури Державної бібліотеки імені Леніна у Москві. Цілеспрямованість і наполегливість у досягненні мети сприяли реалізації власних студентських наукових амбіцій. У 1976 році в Саратовському університеті на Всесоюзному конкурсі студентських наукових робіт із всесвітньої історії моя робота удостоєна Диплому третього ступеня.

На той період в педінституті масово не практикувались захисти дипломних робіт. Лише в окремих винятках, за рішенням кафедри, студенти отримували дозвіл на підготовку та захист дипломних робіт. Решта – складала державні іспити. У червні 1977 року я успішно захистила дипломну роботу з історії середніх віків. Саме аграрна тематика у подальшому й визначила напрям наукових досліджень. Тематика моєї кандидатської та докторських дисертацій присвячена суспільно-політичному життю українського села 1920-1930-х років.

Успішній долі історика-вченої я насамперед завдячую рідному історичному факультету ПДПІ, викладачам, які сприяли всіляко нашому успішному професійному становленню: професор Черевань Антон Самійлович, професор Тригуб Петро Микитович, професор Зубань Олександр Карпович, професор Жученко Володимир Семенович, доцент Соколовський Олексій Хрисанфович, доцент Самойленко Олександр Павлович, доцент Ревегук Віктор Якович, доцент Побіленський Яків Абрамович, доцент Авдеєва Маргарита Олександрівна, доцент Литвиненко Нінель Степанівна, старший викладач Мазуренко Лідія Логвинівна, старший викладач Ліхіна Людмила Степанівна, старший викладач Воловик Віктор Степанович. Цим фахівцям, наставникам, мудрим і далекоглядним, я нині складаю свій щирий пошанівок і доземний уклін.

Петренко Ірина Миколаївна

випускниця 2000 року, доктор історичних наук,
професор кафедри педагогіки та суспільних наук
Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
лауреат премії імені Самійла Величка,
лауреат премії Президента України для молодих учених
у 2017 році, секретар Полтавської обласної
організації Національної спілки краєзнавців України

НЕЗАБУТНІ СТУДЕНТСЬКІ РОКИ (1995-2000 рр.)...

*100-річчю створення історичного факультету Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка із
вдячністю за незабутні студентські роки присвячую*

У 1995 році після закінчення Полтавської гімназії № 32 за результатами співбесіди я вступила на навчання на історичний факультет Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка. Навчалася на спеціальності «Історія і культурологія».

Вибір вузу і майбутньої професії не був випадковим. Я до цього наполегливо готувалася. Здається, що любов до історії і можливість пов'язати з нею життя в мене почала викристалізовуватися в 9 класі. У гімназії історію в мене викладала талановитий учитель Виповська Алла Григорівна, яка зуміла прищепити любов до історії та цікавість до її вивчення. Це був початок 90-х років ХХ ст., коли історія України тільки починала вивчатися у навчальних закладах, не вистачало підручників, посібників. Пам'ятаю, що в цей час історію ми вивчали по книзі А. Лотоцького «Історія України». Це і була моя перша настільна книга з історії України. Трохи пізніше, пам'ятаю, більше користувалися працею О. Субтельного «Україна: історія».

У 10-11 класах історію викладала вчитель-методист Фесенко Катерина Федорівна. Саме вона і розпочала активно залучати мене до участі в олімпіадах з історії. За це я їй буду вдячна все життя. Очевидно, вона змогла розгледіти в мене талант майбутнього історика і прискіпливого дослідника старовини.

В грудні 1993 року, навчаючись у 10 класі, я взяла участь у першій в своєму житті міській олімпіаді з історії, де й зайняла перше місце. Потім була обласна олімпіада, де я теж зайняла призове місце. Але найяскравіші спогади мого життя в 10 класі в березні 1994 року в мене пов'язані з участю в республіканській олімпіаді у Львові, де я зайняла 3 місце в Україні. Очолювали делегацію двоє досвідчених учителів-істориків: педагог гімназії

№ 31 Зарубенко Олександр Леонідович та вчитель із Пирятинської гімназії Святогор Анатолій Андрійович. Поїздка в Західну Україну мене дуже вразила і закарбувалася в пам'яті на все життя своїм колоритом, історико-етнографічними, мовними, культурними особливостями. Не менше вразив Львівський державний університет імені І. Франка – студентські аудиторії, ошатність і витонченість споруди університету, краса внутрішнього і зовнішнього декору. Посівши на олімпіаді почесне третє місце, отримавши диплом, книжкові подарунки і привітання, я зрозуміла, що з історією буду пов'язане моє подальше життя. Це був початок мого наукового старту !!!

Потім в 11 класі були міська, обласна, всеукраїнська олімпіади в Миколаєві, де теж були перемоги, дипломи. В Миколаєві на Другій Всеукраїнській олімпіаді юних істориків 27 березня 1995 року я ще й одержала спеціальну нагороду від обласної Ради ветеранів за найкраще висвітлення питання з історії Великої Вітчизняної війни. У 11 класі я стала дійсним членом Малої Академії Наук України (президент – полтавського відділення МАН України – проф. Пащенко В.О.), отримавши відповідне посвідчення від 8 лютого 1995 року.

Отже, підсумую, вибір навчального закладу і фахової підготовки не був випадковим, я до цього ретельно готувалася, багато працювала. Директор моєї Полтавської гімназії 32, історик Харченко Людмила Андріївна порадила вступати на щойно відкриту спеціальність «Історія і культурологія».

Склавши шкільні випускні іспити і відсвяткувавши випускний вечір у червні 1995 року, я зі своєю приятелькою Ольгою Захарченко подали документи на історичний факультет. До речі, Оля теж успішно вступила і навчалася в паралельній групі «Історія і економіка». Головою приймальної комісії в університеті був тоді кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Борис Васильович Год. Методисти приймальної комісії порадили звернутися до нього зі своїми паперами, до складу яких входив стос дипломів, нагород, подяк. Він уважно все переглянув, відібрав кілька дипломів, які я мала передати методисту, що давали право вступу в університет без іспитів. У той день було визначено дату співбесіди з історії та іноземної мови.

Принагідно зазначу, що з деякими викладачами з педагогічного інституту я вже була знайома. Так, спецкурс у школі читав кандидат історичних наук, доцент Олександр Петрович Єрмак. Лекції з підготовки до олімпіад для школярів викладала кандидат історичних наук, доцент Ірина Іванівна Діптан та інші.

На співбесіду в педагогічний інститут я прийшла з групою підтримки – мамою і своєю шкільною вчителькою Катериною Федорівною Фесенко. Пам'ятаю, як вони хвилювалися і переживали за мене, поки тривала співбесіда в аудиторії № 13. Однак, все пройшло швидко і, як тепер видається, легко. Мені задали кілька запитань, я коротко розповіла про себе, а потім

прочитала текст англійською мовою. Моїм експертом із англійської мови виявилася кандидат історичних наук, доцент Тетяна Прокопівна Демиденко, котра мене похвалила і зазначила, що моя вимова схожа на німецьку мову. Потім нарешті в середині липня 1995 року на поштову адресу мені надійшла листівка, у якій повідомлялося, що мене зараховано студенткою історичного факультету Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка. Саме тоді я проводила літо в селі в бабусі на Миргородщині, коли мені батьки привезли цього листа. Щастю не було меж !!! Мрія здійснилася і я стала студенткою цього вузу !!!

З усією відповідальністю хочу зазначити, що студентські роки були найкращими роками в моєму житті. Це усвідомлюєш не відразу, а пізніше, коли студентські роки вже позаду. Саме на цьому факті неодноразово наголошували наші викладачі. Моя група була унікальною і назавжди увійшла в історію університету тим, що це був перший і останній набір і випуск групи спеціалізації «історія і культурологія». У 1996 році був здійснений ще один набір такої групи, але її пізніше перекваліфікували на «історію і правознавство». А ми ж залишилися унікальними.

У нас була прекрасна, дружна і сильна група – ІК-11. Ми всі підтримували один одного, допомагали, співчували, раділи і навчалися. Куратором у нас була неперевершений педагог, відомий методист, науковець із великою літери Тетяна Прокопівна Демиденко, котра була доцентом кафедри історії України. Вона зуміла згуртувати колектив, створити групу одностудентів і друзів. Завдяки Тетяні Прокопівні ми започаткували наше свято – День групи. Вперше в неформальній обстановці ми зібралися 3 листопада 1995 року в аудиторії № 13 і вирішили, що кожного року будемо відзначати цей день, як День групи. Так і сталося: протягом наступних років ми завжди збиралися цього дня і вже, закінчивши вуз, теж цього дня зустрічалися і пригадували студентські роки.

Як правило, ініціатива надходила від Ірини Вовк, незмінної старости групи протягом усього періоду навчання. Вона дбала про

групу, допомагала відстаючим студентам, радила, консультувала, у разі потреби захищала. За це ми завжди були їй вдячні, вітали зі святами і цінували її підтримку та небайдужість до студентів групи.

Наша група відзначалася неабиякими талановитими і творчими студентами: одні відзначалися наполегливістю і успіхами в навчанні, інші – в концертах, КВК, масових заходах, адже були музичними, співучими і володіли почуттям гумору. Вважаю за доцільне згадати імена деяких із них, котрі мали не просто музичні, а й артистичні здібності, були випускниками музичних шкіл, – Віта Василенко, Вікторія Стрілець, Валентина Бут, Леонід Швець та інші. Гумором, талантом пародіювати викладачів факультету, неабияким музичним даром володів Дмитро Шевченко. У підготовці капусників, КВК, концертів до різних свят найбільшу участь брали студенти нашої групи, вони,

так би мовити, були ударною силою факультету. Навіть нині, коли переглядаю старі записи концертів, не перестаю дивуватися неперевершеній талановитості студентів історичного факультету, котрі вміли поєднувати навчання і розваги, запалювали інших.

Пригадуючи студентські роки, звісно не можу оминати увагою і вдячністю наших викладачів, в першу чергу, факультетських. Вони назавжди вкарбувалися в серце. Це були віддані своїй праці люди, які з розумінням ставилися до студентів, були вимогливими, талановитими, успішними, сильними. Викладачі були для нас взірцями чесності, відданості професії, порядності, організованості, бажанням навчити студентів і виховати їх ґрунтовними фахівцями та відданими своїй державі патріотами і громадянами. В першу чергу, варто пригадати імені викладачів із кафедри історії України, кандидатів історичних наук, доцентів: Ірину Іванівну Діптан, Олександра Петровича Єрмака, Тетяну Прокопівну Демиденко, Петра Васильовича Киридона, Людмилу Леонідівну Бабенко, Олексія Олексійовича Нестулю та багатьох інших.

Окрему подяку хотілося б висловити викладачам кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії (у роки мого навчання – кафедра всесвітньої історії). Завідувачами цієї кафедри та моїми викладачами тоді були кандидат історичних наук, доцент Михайло Васильович Бака, згодом – доктор історичних наук, професор Василь Єгорович Лобурець з приємністю згадую кандидатів історичних наук, доцентів Наталію Іванівну Самойленко, Тетяну Володимирівну Тронько, Ніну Яківну Цехмістро, Бориса Васильовича Года, старших викладачів Олександра Максимовича Мельникова, Віктора Олексійовича Рибачука, Віктора Степановича Воловика.

Зважаючи на спеціалізацію нашої групи «Історія і культурологія», багато дисциплін у нашій групі читалося кафедрою філософії. В першу чергу хочу висловити вдячність керівнику своєї курсової і дипломної роботи кандидату філософських наук, доценту Наталії Ігорівні Головиній. У нас склалися дружні і творчі відносини. Крім того, хочеться згадати й інших викладачів цієї кафедри: доктора філософських наук, професора, завідувача кафедри Петра Анатолійовича Кравченка, кандидатів філософських наук, доцентів Ірину Андріївну Бондаревську, Вікторію Миколаївну Вакуліну, кандидата філософських наук, старшого викладача Сергія Миколайовича Москаленка, асистента Олену Дмитрівну Сіпіну та інших.

Підсумовуючи, зазначу, що ніколи в житті не довелося шкодувати, що навчалася на історичному факультеті Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка (закінчувала вже Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка). Цей вуз має давні освітні й наукові традиції. Ми – студенти з великою шанною ставилися до викладачів, поважали їх і намагалися наслідувати. У стінах інституту я пройшла справжню наукову і педагогічну школу, а отримані глибокі й

ґрунтовні знання дали можливість швидко стати кандидатом і доктором історичних наук (до речі, першим за всю історію Полтавщини й поки що єдиним доктором із спеціальності «всесвітня історія» та одним із наймолодших в Україні). Стало можливим це завдяки відповідній ґрунтовній базі, яка була закладена в період навчання у стінах історичного факультету. Доводиться лише шкодувати, що деяких викладачів уже немає в живих, деякі – не працюють, зважаючи на вік і стан здоров'я. Однак, я їм безмежно вдячна за все. Справжні науковці і викладачі продовжують жити в своїх учнях і послідовниках !!!

Користуючись нагодою, хочу висловити глибоку вдячність всім своїм викладачам, у яких мала честь навчатися. Бажаю їм міцного здоров'я, невичерпної енергії, оптимізму, наснаги, сил і терпіння. Пам'ятайте, Ваша праця потрібна, корисна і почесна !!!

Христенко Олександр Борисович

випускник 1979 року,
ветеран Служби зовнішньої розвідки України,
генерал-лейтенант

СТУДЕНТСЬКІ ТА ЖИТТЄВІ УРОКИ ІСТОРІЇ

Коли за усіма законами діалектики у 80-90-х роках минулого століття радянсько-комуністична система відійшла у вічність, я почав жартувати, що внаслідок зміни суспільно-економічної формації втратив право називати себе людиною з вищою освітою. Бо історію КПРС, СРСР, УРСР, науковий комунізм, науковий атеїзм разом із марксистсько-ленінськими філософією, політекономією, педагогікою, етикою, естетикою відмінили, а знань з археології, стародавнього світу, середніх віків, нової і новітньої історії, іноземної мови, технічних засобів навчання і навіть основ цивільної оборони (!!!), явно не вистачало для того, щоб вважатись високоосвіченим спеціалістом.

Спочатку, цей жарт був апробований під час спілкування з колегами в робочих групах, створюваних для підготовки проектів законів України, концепцій, державних програм, постанов і розпоряджень уряду, формування функціональних обов'язків новоутворених підрозділів спецслужб і правоохоронних органів України. Згодом, його гідно оцінили і закордонні партнери, з якими мені пощастило попрацювати у складі делегацій різного рівня, у тому числі, в штаб-квартирі НАТО. Представників іноземних спецслужб неабияк тішила байка про те, що історичний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г.Короленка, який мені пощастило закінчувати 1979 року, нібито спеціалізується на початковій підготовці кадрів для роботи в розвідувальних і контррозвідувальних органах. Особливо їх збуджувала побрехенька, що за кількістю співробітників спецслужб серед випускників істфаку, Полтавський педінститут може скласти конкуренцію британським Оксфорду й Кембриджу, Московському університету імені М.В.Ломоносова чи військовій академії США у Вест-Пойнті.

Але, як то кажуть: «У кожному жарті є лише частка жарту». Доля розпорядилась так, що реалізувати отримані знання на освітянській ниві мені довелось не так довго. Майже відразу після закінчення інституту був призваний до війська, а після проходження строкової служби близько тридцяти років працював в органах державної безпеки СРСР, а потім України (КДБ, СБ, СЗР). За цей час скуштував «оперського хліба» в Решетилівці, Великій Багачці, Полтаві, Києві, Алмати, Астані, брав участь у розслідуванні резонансних злочинів терористичного характеру, проведенні операцій зі звільнення наших співвітчизників з полону чеченських бойовиків,

сомалійських піратів, бранців близькосхідних терористичних організацій. Випала нагода спробувати себе також дипломатом, журналістом, попрацювати і на викладацькій роботі.

Серед тих, хто пройшов ретельний відбір і був зарахований на службу в органи державної безпеки, випускників істфаку чимало. На пам'ять відразу ж приходять такі авторитетні лідери студентства історичного факультету різних років, як С. Бабенко, В. Богдан, О. Богданов, І. Верещака, М. Гузь, О. Лиштван, В. Лябах, В. Марюхно, В. Настека, С. Нестуля, М.Омельченко, А. Охотник, М. Усіченко, В.Фролов, М. Хабло, А. Чирва, І. Юрас і багато інших. На превеликий жаль декого з них поруч з нами вже немає. Одним із перших бійців Центру спеціальних операцій «А» СБ України, хто 2014 року віддав своє молоде життя у боях за суверенітет і територіальну цілісність України був випускник історичного факультету заочної форми навчання 2001 року Г. Біліченко. Світла їм пам'ять.

Звичайно, перед тим як приступити до виконання службових обов'язків кожен з нас пройшов підготовку з правових і спеціальних дисциплін, основ психології й оперативної майстерності. Утім, запорукою успіху слід вважати те, що в аудиторіях інституту нас навчили головному – умінню вчитися, аналізувати факти у взаємозв'язку з іншими подіями життя, прислухатися до альтернативних точок зору, постійно вдосконалювати набуті знання. Тому повністю поділяю думку, яку висловив кандидат юридичних наук, доцент, професор спеціальної кафедри Національної академії СБ України, полковник О. Богданов: «Отриманих на історичному факультеті ПДПІ знань і набутої загальної ерудиції мені вистачало для того, щоб впевнено почувати себе у спілкуванні із випускниками інших, можливо в чомусь більш престижних вузів».

Ми приступили до навчання у вересні 1975 року, коли молодий амбітний ректор І.А.Зязюн тільки-но розпочинав утверджувати свій новаторський підхід до підготовки вчительських кадрів. Відтак, а також з об'єктивних причин, відбувалася щорічна ротація деканів історичного факультету. П.М.Тригуба змінив високоповажний ветеран Другої світової війни С.М.Ніколенко. За ним деканат очолив улюбленець студентства Я.А. Побіленський, котрий невдовзі захворів і йому на зміну прийшов С.М. Кадетов, педагогічні здібності якого розкрилися вже після нашого випуску 1979 року. На щастя, усім перерахованим деканам увесь цей час допомагав незмінний заступник М.В. Бака, завжди максимально зібраний і скрупульозний. За умов перманентних змін вимог до виховного процесу уся відповідальність за наше навчання й становлення як особистостей лягла на професорсько-викладацький склад факультетських і загальноінститутських кафедр. За це вдячним словом хочеться згадати ректорів ПДПІ О.К.Зубаня і В.О.Пащенко, а також П.М. Денисовця, В.Н. Жук, О.П. Єрмака, Л.С. Ліхіну, О.П. Самойленка, В.Я. Ревегука, С.П. Юренко, М.Й. Чупруна, В.С. Воловика, М.Х.

Соколовського, М.О. Авдеєву, Л.Л. Мазуренко, Р.С. Балакіреву В.С. Жученка, Н.С. Литвиненко, М.І. Малич, М.Н. Павлія та багатьох інших.

Навчання на історичному факультеті припало на розквіт періоду, що увійшов в історію як «брежнєвський застій». Але часів не обирають, тим більше, що ми аж ніяк не помічали ознак тих «застійних явищ». Хіба що все відчутнішими ставали «ножиці» між бравурними лозунгами і реальними умовами життя. Дивувало не стільки те, що характерною рисою епохи «розвинутого соціалізму» був хронічний дефіцит продуктів харчування й товарів першої необхідності. Більше питань у студентів-істориків викликали подвійні стандарти при тлумаченні минулого. Наприклад, на лекціях з історії СРСР ми засуджували жорстоку колоніальну політику російського царизму, а в газетах друкувались статті про те, що саме в цей період «міцніла дружба російського з українським, грузинським, казахським та іншими народами СРСР». Більш того, «пакт Молотова-Рібентропа» подавався як втілення «споконвічної мрії республік Прибалтики влитися в братню сім'ю націй і народностей Радянського Союзу». Або чого варте створення інститутського комітету «Руки геть від В'єтнаму» під час короткочасної, але кровопролитної війни між соціалістичними В'єтнамом і не менш соціалістичним Китаєм у лютому-березні 1979 року. Хоча, піди знай, можливо цей конфлікт так і тривав би до сьогодні, якби не активний протест студентів Полтавського педінституту!

Щоб трохи знизити активність деяких надмірно прискіпливих педагогів ми часом вдавалися до хитрощів. Так, перед державними іспитами нам начитував лекції з історії КПРС новий викладач, котрий на першому ж занятті повеселив аудиторію гучною заявою, що він є «доцентом кафедри правлячої партії». Ніби на той час в СРСР були інші політичні об'єднання! Вдосталь покепкувавши, ми готові були простити йому цей перл, якби не явно упереджені питання на лекціях і семінарах, якими він намагався зробити із студентів-істориків випускного курсу невігласів. У всякому випадку, нам так здавалося. На допомогу «був призваний» інший доцент, але з кафедри філософії і наукового комунізму, котрий з року в рік невтомно повторював, що «пролетаріат нас веде в комунізм», а однією з головних умов перемоги соціалістичної революції є «диктатура пролетаріату». Здається, він щиро вірив у це і від того не помітив, що 1977 року в доповіді «дорогого і любимого» Генерального секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва, присвяченій 60-річчю Жовтневої революції, термін «диктатура пролетаріату» був замінений на «політична влада робітничого класу». Такої модернізації по формі, але не по суті вимагали лідери комуністичних партій Заходу, серед яких переважали прихильники ідей «єврокомунізму», котрі термін «диктатура» не сприймали. Саме на цій новації наполягав новий викладач історії КПРС, нещадно критикуючи при цьому підстаркуватих «ортодоксів». Цього було досить щоб невинним тоном задати питання доценту з кафедри наукового комунізму:

«Хто ж з вас правий»? Звичайно у бурхливій полеміці переміг «ортодокс», а «доцент кафедри правлячої партії» припинив дошкуляти нам каверзними питаннями й став більш обачливим у спілкуванні з нами.

«Всевидяче око» системи, яка надійно оберігала ідейну цнотливість студентів історичного факультету, довелося відчутти на собі й мені. Дипломну роботу «Великий Жовтень у Кременчуці», над якою я працював майже чотири роки, починаючи з реферату, курсової, й котра навіть перемогла на одному з етапів всеукраїнського конкурсу студентських робіт, раптом не допустили до захисту. З'ясувалось, знайшовся пильний, який вгледів у ній вихваляння націонал-комуніста Георгія Лапчинського, котрий в буремному 1917 році очолював Кременчуцьку організацію більшовиків, а згодом входив до керівництва Української комуністичної партії (УКП), за що й був розстріляний 1938 року. Оскільки це сталося безпосередньо під час державних екзаменів, довелося авральними темпами готуватися до іспиту з історії СРСР. Втім, ця прикра подія не зашкодила отримати диплом про закінчення інституту з відзнакою.

Ми жили в інші часи і в іншій державі, але студентське життя вирувало за своїми законами. Лідерами комсомольських організацій навчальних груп, факультету й інституту, зазвичай, обиралась авторитетна молодь. Щоправда, не обходилося і без кар'єристів, цинічних підлабузників з подвійними стандартами моралі. Однак, спілкування з ними – це теж своєрідна школа життя.

Справжньою віддушиною були заняття спортом і культурно-масова робота. Конкуруючи із започаткованою на фізико-математичному факультеті «Гумориною» й «Весняним балом», за підготовку якого відповідав біофак, історичний факультет 1975-1976 рр. розпочав щорічно проводити «Капусники», що згодом стали традиційними.

Життя в студентському гуртожитку – то окрема тема. Там переплелось усе: цілодобова підготовка до іспитів з галасливим переглядом спортивних змагань у «ленінській кімнаті», де був єдиний на весь гуртожиток телевізор, легкі інтрижки із справжніми любовними драмами, заняття спортом з гамірливими святами поклоніння Бахусу, веселі розиграші з драматичними подіями.

Незабутніми були сільськогосподарські роботи, якими розпочинався кожен учбовий рік і тривав аж до осінніх холодів. У бригаді з 10 студентів-другокурсників мені пощастило декілька місяців працювати на будівництві нового корпусу інституту. Причому, ми були повністю звільнені від занять, а за роботу отримували заробітну плату будівельників у повному обсязі. Але справжньою школою життя була робота в будівельних загонах «Фотон-76» у Краснограді Харківської області і «Темп-78» у Нижньовартовську Ханті-Мансійського автономного округу. Народ підбирався туди ретельно, перевага віддавалась хлопцям трудових професій, але були й виключення. Пам'ятаю

слова одного із бійців, котрий через тиждень бетонних робіт зізнався, що до будівельного загону думав, що «опалубка» це морський термін. До речі, командиром першого будівельного загону педінституту «Старт-69» був голова студентського профкому, а потім полковник КДБ УРСР – СБ України О.С. Місюра. Щоправда, навчався він на фізматі.

Інститутські читальні зали й учбові аудиторії були не тільки місцем навчань. Там виникали й зароджувались дружні стосунки, які витримали перевірку часом й тривають ось уже майже сорок років. Декому повезло створити в інституті також міцні сім'ї. З майбутньої «генеральшею» Христенко (Лебідь) Іриною, якій з 1992 по 2000 рік пощастило працювати лаборантом новоутвореної кафедри історії України, а згодом першою завідувачкою аспірантури вже Полтавського педагогічного університету імені В.Г.Короленка, ми познайомилися 31 серпня 1975 року під час вручення студентських квитків. Разом їздили на сільськогосподарські роботи, в будівельний загін, на педагогічну практику, ходили в кіно, театри на концерти, а після чотирьох років романтичного кохання 7 липня 1979 року у переддень вручення дипломів одружилися. Так і йдемо по життю, згадуючи студентську молодість.

Мішин Анатолій Вікторович

випускник історичного факультету 1996 року,
працівник філії НСТУ «Полтавська регіональна
дирекція «Лтава», заслужений журналіст України,

МОЯ ІСТОРІЯ ПРО ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

У вже далекі радянські часи школярі розпочинали вчити історію в 4 класі, приблизно у віці 10 років. Я відразу зрозумів – це моє. Мріяти про професію історика розпочав, мабуть, саме тоді. Принаймні, у старших класах точно знав – вступатиму саме на історичний факультет.

1985 – історичний рік для Радянського Союзу (прихід до влади Горбачова, початок «перебудови») і для мене також. Я закінчив Полтавську середню школу № 14. Але до Полтавського педагогічного інституту документи не відніс. Дещо зупиняло. По-перше, цей заклад завжди був оплотом «українства» на Полтавщині, а я тоді тільки розумів, але не володів українською мовою (дитя радянського військового, можна було її не вивчати). По-друге, марка Полтавського педінституту на той час була чи не найпрестижнішою серед аналогічних радянських закладів – треба віддати належне тодішньому ректору І.А. Зязюну. По-третє, найпопулярнішим факультетом був саме історичний – конкурс зашкалював за 10 абітурієнтів на одне місце.

Отже, була невдала спроба вступити до Воронежського педінституту, а після служби в армії – здійснив дві також невдалі спроби вступу до Московського державного університету (МДУ). Штурм істфаку МДУ виявився дуже зухвалим прагненням – конкурс до 20 абітурієнтів на місце. Взагалі, період «перебудови» (1985-1991) – піковий щодо популярності історичної освіти в СРСР. Вплив комуністичної ідеології слабнув, сама держава сприяла пізнанню «білих плям» – так тоді називали невідомі, а точніше заборонені для чесного вивчення події та явища. Чимало молоді прагнуло долучитися до такого пізнання у лавах студентів історичних факультетів.

У 1991 році нарешті і я отримав таку можливість. Ось так: на початку «перебудови» (1985 рік) боявся, а наприкінці – вступив до Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка. Пам'ятаю, із якою гордістю розглядав студентський квиток або заходив до «старого» корпусу на перші лекції. Щось є в цьому корпусі саме від історії. Її тодішній стрімкий хід відбивався і на навчальній програмі – ще б пак, перший курс першого року Незалежності України.

Ми були перші і, здається, останні, хто вивчав такий предмет як «Історія східного слов'янства» замість скасованої у 1991 році «Історії СРСР». А ще «не пощастило» вивчати традиційну для першокурсників радянських вузів

«Історію Комуністичної партії СРСР». Її замінили цікавим, як на мій погляд, предметом - «Суспільно-політична історія двадцятого століття». Її скорочена назва в російському варіанті звучала доволі загрозливо, але нас це веселило – «СПІД» (укр. – захворювання СНІД).

До речі, щодо мовного питання, яке мене в свій час відлякувало. Вже до вступу до Полтавського педінституту я самостійно (заочні курси) вивчав українську мову. Мій рівень тоді був ще так собі. Але самі викладачі педагогічного надихали на удосконалення. Під час лекцій, семінарів, практичних вони дуже легко, я б ще сказав – елегантно, переходили з джерельної української на чисто російську, коли російськомовні студенти зверталися з питаннями.

Особливо це зачаровувало під час дискусій на історичну тематику. А вони тоді в суспільстві точилися ох які, а тим більше на істфаці. Руйнування монополії марксистсько-ленінських поглядів спонукало студентів до заяв, а іноді до хитрощів від незнання: «Навіщо тут цитувати класиків, ідеологія яких зруйнована?». Розумні, досвідчені викладачі перепитували: «Чому і які їх цитати неправильні? Хто з інших мислителів думав інакше і як?». Ось таке спонукання до вивчення різних думок потім допомагало мені у становленні кар'єри журналіста.

Із третього курсу заочної форми навчання я почав прощатися, на жаль, із мрією про кар'єру історика. Саме тоді пристав на запрошення працювати на Полтавському обласному телебаченні, яке також переживало революційні часи і потребувало свіжого подиху. Впевнений, що поєднання навчання та роботи пішло лише на користь моїй журналістській роботі. Ремесло журналіста та історика схожі: вивчення й аналіз фактів, причин, різних точок зору щодо них, встановлення головних учасників... Список можна продовжувати. Хіба що у журналіста менше часу для всього цього та менше прав для особистого висновку.

Саме за компетентними висновками, коментарями я та чимало моїх колег з телебачення та радіо «Лтава» звертаємося до викладачів нині вже Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Я не називаю кожного особисто, бо боюся про когось з них ненавмисно забути. Дякую Вам за чудову освіту і допомогу!

ДЛЯ НОТАТОК

Збірник статей
до 100-річчя з часу створення історико-філологічного факультету у Полтаві
Освіта на Полтавщині в історичній ретроспективі.

Упорядники: Л.Л.Бабенко, І.О. Міщенко

Відповідальний за випуск: Кіптілій І.О.

Літературний редактор:

Комп'ютерна верстка: Шарлай Т.В.

Оформлення обкладинки: Дружиніна А.В.

Підписано до друку 29.11.18. Формат 60*84/16

Папір офсетний Ум.друк.арк 8,37. Тираж 200 прим.

Редакційно-видавничий відділ ПОІППО

36029, м. Полтава, вул. Соборності (Жовтнева), 64 ж,
тел. (0532)- 56-38-52 E-mail: root@pei.poltava.ua